

**T.C.
MUNZUR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

TÜRKİYE-SUUDİ ARABİSTAN İLİŞKİLERİNDE PRENS SELMAN DÖNEMİ

Barış Canver AĞAR

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI**

**DANIŞMAN
Dr. Öğr. Üyesi Arzu ÇETİNKAYA**

TUNCELİ- 2022

**T.C.
MUNZUR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

TÜRKİYE-SUUDİ ARABİSTAN İLİŞKİLERİNDE PRENS SELMAN DÖNEMİ

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
Barış Canver AĞAR
(19120909)**

SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

**DANIŞMAN
Dr. Öğr. Üyesi Arzu ÇETİNKAYA**

TUNCELİ- 2022

T.C.
MUNZUR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TÜRKİYE-SUUDİ ARABİSTAN İLİŞKİLERİNDE PRENS SELMAN DÖNEMİ

Barış Canver AĞAR
YÜKSEK LİSANS TEZİ
SIYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

Bu tez/...../2022 tarihinde aşağıdaki jüri üyeleri tarafından **oybirliği** ile kabul edilmiştir.

Prof.Dr. Ahmet AKSİN
(Fırat Üniversitesi)

BAŞKAN

Dr. Öğr. Üyesi Arzu ÇETİNKAYA
(Munzur Üniversitesi)

DANIŞMAN

Doç.Dr. Savaş SERTEL
(Munzur Üniversitesi)

ÜYE

Bu tez, Enstitümüz Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı'nda hazırlanmıştır.

Doç.Dr. Murat KORUNUR
Enstitü Müdürü

NOT: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirilerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı “Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu”ndaki hükümlere tabidir.

.../.../20...

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı, bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

İmza
Barış Canver AĞAR

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Arzu ÇETİNKAYA

TEŞEKKÜR

Bin bir emek ve zorluklarla ortaya çıkardığım bu çalışmamda, tecrübesini ve bilgisini benden esirgemeyen, gerçek anlamda bilimsel bir ürünün nasıl ortaya çıkarılması gerektiğini bana sabırla anlatmaya ve göstermeye çalışan, hiç kuşkusuz, bu çalışmada büyük emek ve pay sahibi olan danışman hocam Sayın Dr. Öğr. Üyesi Arzu Çetinkaya'ya sonsuz teşekkürlerimi ve şükranlarımı dile getirmeyi bir borç bilirim. Ayrıca tez çalışmamı oluştururken maddi manevi her türlü desteğini benden esirgemeyen aileme ve dostlarıma da sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Barış Canver Ağar
TUNCELİ-2022

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....	I
İÇİNDEKİLER	II
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	III
TABLolar LİSTESİ.....	IV
KISALTMALAR LİSTESİ	V
ÖZET.....	VI
ABSTRACT	VII
1. GİRİŞ.....	1
2. 1980-2017 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE-SUUDİ ARABİSTAN İLİŞKİLERİ.....	4
2.1. Suudi Arabistan'ın Kısa Tarihi	4
2.2. Suudi Arabistan-Batı İlişkilerinin Başlangıcı	6
2.3. Suudi Arabistan-Türkiye İlişkilerinin Başlangıcı	8
2.4. 1980-2002 Yılları Arasında Türkiye-Suudi Arabistan İlişkileri	11
2.5. AK Parti Döneminde Suudi Arabistan İlişkileri (2002-2017)	13
2.5.1. Arap Baharı öncesinde ilişkiler.....	13
2.5.2. Arap Baharı etkisi.....	16
2.6. Türkiye ve Suudi Arabistan'ın Kimlik Politikası.....	20
2.6.1. Türkiye'nin ulusal kimlik politikası	21
2.6.2. Suudi Arabistan'ın kimlik politikası	23
3. MUHAMMED BİN SELMAN DÖNEMİNDE İKİLİ İLİŞKİLER	26
3.1. Baş Aktör Muhammed bin Selman	26
3.1.1. Prens Selman'ın veliaht olma süreci	26
3.1.2. Prens Selman'ın politik stratejisi	28
3.1.3. Prens Selman döneminde Türkiye Suudi Arabistan ilişkileri.....	30
3.2. Türkiye-Suudi Arabistan İlişkilerinin İç Politikaya Yansımaları	81
4. SONUÇ	83
5. KAYNAKLAR	85
ÖZGEÇMİŞ	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Türkiye-Libya Arasında İmzalanan MEB Anlaşması'na Göre Doğu Akdeniz Sınırları.....	78
---	----

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: 1996-2008 Yılları Arasında Türkiye ile Körfez Ülkelerinin Dış Ticaret Hacmi (Bin ABD Doları)	16
Tablo 2: Darwich'e Göre Suudi Arabistan'ın Kimliğini Yeniden Çerçeveleme Süreci.....	24

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	:Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AFAD	:Afet ve Acil Durum Yönetim Başkanlığı
ANAP	:Anavatan Partisi
ARAMCO	:Arabian-American Oil Company/Arap-Amerikan Petrol Şirketi
ASELSAN	:Askeri Elektronik Sanayi
BAE	:Birleşik Arap Emirlikleri
BM	:Birleşmiş Milletler
BMGK	:Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
BPH	:Barış Pınarı Harekatı
BOP	:Büyük Orta Doğu Projesi
CENTO	:Central Treaty Organization/Merkezi Antlaşma Teşkilatı
DP	:Demokrat Parti
FKH	:Fırat Kalkanı Harekatı
GKRY	:Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
IMF	:International Monetary Fund/Uluslararası Para Fonu
İHH	:İnsan Hak ve Hürriyetleri İnsani Yardım Vakfı
İKÖ	:İslam Konferansı Örgütü
KACST	:Kral Abdülaziz Şehri Bilim ve Teknoloji Kurumu
KİK	:Körfez İşbirliği Konseyi
KKTC	:Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
LNG	:Sıvılaştırılmış doğalgaz
MEB	:Münhasır ekonomik bölge
NATO	:Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
ODKA	:Orta Doğu ve Kuzey Afrika
ÖSO	:Özgür Suriye Ordusu
SSCB	:Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	:Türkiye Büyük Millet Meclisi
TSK	:Türk Silahlı Kuvvetleri
UMH	:Ulusal Mutabakat Hükümeti
YDSD	:Yüksek Düzeyli Stratejik Diyalog
ZDH	:Zeytin Dalı Harekatı

ÖZET

Türkiye-Suudi Arabistan ilişkilerinin günümüzdeki seyrinin ele alındığı bu çalışmada ikili ilişkilere konu olan sorunlar başlıklar halinde incelenmiştir. Yapılan bütün analizlerde iki ülkenin söz konusu sorunlara bakış açıları, sahip oldukları kimliksel özelliklere (devletin ve hükümetin yapısı, tarihsel geçmişi ve tarih boyunca geçirdiği dönüşümlerin dış politika icrasına yansımaları vs.) temellendirilmiş ve meseleler arasındaki bağlantılar irdelenmeye çalışılmıştır. Hepsinden önce ise, yapılan analizler açısından temel dayanak noktası teşkil ettiğinden mütevellit, iki ülkenin geçtiğimiz yüzyılda geçirdiği dönüşümler ve ikili ilişkilerin aynı dönemde nasıl bir çizgide seyrettiğinin izahına ihtiyaç duyulmuştur. Sonuç olarak, Veliht Prens Muhammed bin Selman'ın söz sahibi olduğu Suudi Arabistan'ın bölgesel ve Türkiye siyasetinin karakteristik özellikleri hakkında önemli sonuçlar elde edilmiş ve ikili ilişkilerin son yıllarda geçirdiği dönüşüm anlamlandırılmaya çalışılmıştır. En nihayetinde, Türkiye-Suudi Arabistan ilişkilerinin hem geçmişte hem de günümüzde ekonomik çıkarlar ile kimliksel çıkarlar arasında zemin bulan çelişkilere sahne olduğu sonucuyla karşılaşmıştır.

Anahtar kelimeler: Türkiye, Suudi Arabistan, Prens Selman, Orta Doğu, kimliksel politika.

ABSTRACT

Relations between Turkey and Saudi Arabia in the Era of Crown Prince Mohammed bin Salman

In this study, which deals with the current course of Turkey-Saudi Arabia relations, the problems that are the subject of bilateral relations are examined under the titles. In all the analyzes made, the perspectives of the two countries on the aforementioned problems were based on their identity characteristics (the structure of the state and the government, its historical background and the reflection of the transformations it went through throughout history on foreign policy execution, etc.) and the connections between the issues were tried to be examined. First of all, it was necessary to explain the transformations that the two countries went through in the last century and how the bilateral relations followed in the same period, since it constitutes the mainstay of the analysis. As a result, important results have been obtained about the characteristics of the regional and Turkish politics of Saudi Arabia, where Crown Prince Mohammed bin Salman has a say, and the transformation of bilateral relations in recent years has been tried to be understood. Ultimately, it was concluded that Turkey-Saudi Arabia relations were the scene of contradictions that found ground between economic interests and identity interests both in the past and today.

Keywords: Turkey, Saudi Arabia, Prince Salman, Middle East, identity politics.

1. GİRİŞ

Arap Yarımadası'nın en güçlü ülkesi ve Orta Doğu'nun ise en güçlü ülkelerinden biri olan Suudi Arabistan Osmanlı İmparatorluğu'yla ve bölgesel rakipleri ile uzun süren bir mücadele sonucunda 23 Eylül 1932 tarihinde Suud ailesinin tekelinde kurulmuştur. Ülke monarşik bir düzene sahip olup ülkede söz sahibi olan kişi, Suud ailesinin de başı olan Kral'dır. Ülkedeki önemli bir devlet anlayışı da 1730'larda ortaya çıkan ve dolayısıyla da köklü bir geçmişe sahip Vahhabi¹ anlayışı olmaktadır. Kral'ın hükümet başkanı olduğu ülkede, hükümet işleri Bakanlar Kurulu tarafından gerçekleştirilir. Yasama erki ise 'Şura Meclisi' denilen meclis tarafından yürütülse de burada da son karar yetkisi Kral'ın elindedir (URL-1,2022).

Belirtildiği üzere, ülke monarşik bir düzende yönetildiği için demokratik anlamda bir genel seçim ve hatta herhangi bir siyasi partinin varlığı söz konusu dahi olmamaktadır. Ülkenin yedinci kralı olan Kral Selman bin Abdülaziz El Suud 2015 yılında tahta geçmiştir. Çalışmamızın esas konusunu teşkil eden Prens Muhammed bin Selman ise 21 Haziran 2017 tarihinde '*Veliaht Prens*' ilan edilmiştir. Veliaht Prens Selman, halihazırda ülkede başbakan yardımcılığı ve savunma bakanlığı görevlerini üstlenmektedir (URL-1, 2022). Günümüzde Orta Doğu'da ve uluslararası alanda adından söz ettiren Prens Muhammed bin Selman döneminde var olan dinamikleri, iki ülke ilişkilerinin seyri ve gidişatını değerlendirmeden önce Suudi Arabistan-Türkiye ilişkilerinin temellerine inmek ve ikili ilişkilerde var olan temel kriterleri saptamak gerekecektir.

Türkiye-Suudi Arabistan ikili ilişkilerinin diplomatik temelleri 3 Ağustos 1929 tarihli dostluk antlaşmasının imzalanmasına dayanmaktadır (URL-1,2022). Öte yandan, bu tarihten günümüze kadar iki ülke ilişkilerini belirleyen çeşitli kıstasların varlığı söz konusu olmuş ve olmaya da devam etmektedir. Bu kıstasları değerlendirmek için ilk olarak da iki ülke arasındaki ortak noktalara ve farklı tutumlara değinmek gerekmektedir. Ortak noktalar babında ilk söylenmesi gereken husus, Güngördü'nün de dile getirdiği üzere, iki ülkenin de iki savaş arası dönemde yani 1920'li yıllarda bağımsızlıklarını kazanmasıdır. Ayrıyeten her iki ülke de Osmanlı İmparatorluğu dağıldıktan sonra, ortaya çıkmıştır. İslam dini iki ülkenin

¹ Vahhabilik: 18. yüzyılda Orta Arabistan'daki Necd bölgesinde ortaya çıkmış olan bu anlayış, kısmen Hint Müslümanlarının öğretilerine dayanarak ortaya çıkmışsa da genel anlamda yerel inançları merkezinde toplamaktadır. Öğretinin esasında Muhammed bin Vahhab'ın ilk dönemdeki Müslümanlık anlayışına dönülmesine dair görüşleri yer alır. Bu bağlamda öğreti, Müslümanlık inancına sonradan dahil olmuş öğretilerin tamamını yok saymaktadır (Bodur, 2003).

de tarihi, kültürel ve sosyal yapısının önemli bir parçasını teşkil etmektedir. Ayrıca her iki ülke de Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Kuzey Atlantik Paktı'nın (NATO) Orta Doğu'daki iki yakın müttefikidir ve bu yöndeki bölgesel politikalar iki ülkenin de politikalarını etkilemektedir. Son olarak, her iki ülke de Orta Doğu bağlamında birer bölgesel güç niteliği taşımaktadır (Güngördü, 2015).

Farklı tutum ve özelliklerden bahsederken de ilk söylenmesi gereken şey iki ülkenin rejimi olmaktadır. Türkiye, temelde demokratik ve laik bir cumhuriyet olarak varlığını sürdürmekte, Suudi Arabistan ise kuruluş temellerinde dini kurum ve kuralların hayli önem arz ettiği bir krallık olarak var olmaktadır. Bu durum iki ülkenin bölgesel politikalarında birtakım farklılıklar ortaya çıkarmaktadır. Bu benzerlik ve farklılıklar ışığında, iki ülkenin dış politik çıkarlarında kimi zaman örtüşen ve kimi zaman örtüşmeyen, hatta taban tabana zıt olan birtakım hususların olduğu aşıkardır (Güngördü, 2015). Diğer bir deyişle, iki ülkenin kimliksel özelliklerinde gözlemlenen bu farklılıklar, karşılıklı ilişkileri etkileyebilmekte ve ilişkilerin yapısını değiştirebilmektedir.

Yukarıda bahsedilen benzerlik ve farklılıkların yanı sıra, Türkiye-Suudi Arabistan ilişkilerini şekillendiren bir diğer kıstas ise Türkiye'nin dönemler içerisinde Orta Doğu bölgesel dış politikasına ve bölgede yaşanan olaylara bakışı olmaktadır. Buna göre, Türkiye'nin Orta Doğu politikasındaki çıkarları Arapların çıkarlarıyla uyuşmadığında Türk-Arap ilişkileri negatif doğrultuda seyretmektedir. Öte yandan Türkiye'nin Orta Doğu ve Arap dünyası ile ilişkileri genel olarak Arapların çıkarlarıyla örtüşen bir doğrultuda ilerlediğinde Suudi Arabistan ile ilişkilerde ilerleme gözlenmektedir (Güngördü, 2015).

Güngördü'ye göre, iki ülke arasındaki ilişkilerin seyri anlamında üç dönemden söz edebilmek mümkündür. Birincisi 1980'e kadar olan yıllar olmakla beraber, bu yıllarda ikili ülke ilişkileri gelgitler halinde seyretmiştir. İkinci döneme tekabül eden 1980'li yıllar ise geçmiş yılların aksine Türkiye'nin Arap ülkeleriyle ilişkilerini geliştirdiği ve Orta Doğu'ya açıldığı yıllar olmuştur. Bu yıllarda karşılıklı ziyaretler çerçevesinde imzalanmış ekonomik ve ticari birtakım antlaşmalar söz konusu olmaktadır. Üçüncü dönem ise Ak Parti'nin iktidarda bulunduğu 2002 yılı sonrasını kapsamakta ve bu yıllarda son derece güçlü ve son derece yakın ikili ilişkilerin var olduğu bir dönemdir. Ancak aynı dönemde, özellikle Arap Baharı'nın patlak verdiği 2011 yılından itibaren Orta Doğu ile ilişkilerin negatif anlamda değişime uğradığı gözlemlenmektedir (Güngördü, 2015).

Genel olarak, Türkiye-Suudi Arabistan ilişkilerinin giderek yakın bir hale büründüğünü söylemek yanlış olmayacaktır. Zira 1980 sonrası, 1980 öncesinden daha yakın

ilişkilerin gözlendiği bir dönem olduysa da, 2002 sonrası da 2002 öncesine kıyasla daha yakın ve güçlü ilişkilerin gözlendiği bir yıl olmuştur. Bunun sebebini, Türkiye'nin Arap dünyasıyla giderek sıkı, güçlü ve karmaşık bir hal alan ilişkiler sarmalında aramak mümkündür. Buna ek olarak, özellikle Mısır'da 2013 yılında gerçekleşen darbeden ikili ilişkilerin olumsuz etkilenmesinden sonra Türkiye-Suudi Arabistan ilişkileri bölgede patlak veren olaylardan çabuk etkilenebilen ve hassas bir hale bürünmektedir (Güngördü, 2015).

İçinde bulunduğumuz yılların Türkiye-Suudi Arabistan ilişkilerinin yapısını, iniş-çıkışlarını ve düzeyini açıklamaya çalıştığımız bu çalışmamızda, 'Prens Selman' dönemini incelemeye geçmeden evvel, ikili ilişkilerin önceki yıllardaki seyrini açıklamak gerekmektedir. Zira bu sayede, içinde bulunduğumuz karmaşık ilişkiler yumağının ucunu yakalayabilecek ve hatta Türkiye'nin Arap dünyasıyla ilişkilerinin boyutunu anlamlandırabileceğiz.

Bu bağlamda, çalışmanın ilk bölümünü kronolojik bir temelde ikili ilişkilerin ele alınması oluşturacaktır. Akabinde ise, çalışmanın temel sac ayağını ve esas konusunu oluşturan günümüz ilişkilerini anlamlandırmaya çalışacağız. Bu noktada, ikili ilişkilerin seyrini oluşturan olaylar arası analizi, sebep-sonuç noktalarını ve ilerleyen yılların analizini billur ve sağlam temele dayanan bir anlatımla izah etmek gerekmektedir. Bütün bunların sonucunda, elbette ki, Suudi Arabistan Devletinin fiili (*de facto*) yöneticisi Prens Muhammed bin Selman'dan ve izlediği politika çizgisinden bahsederek, bunları anlamlandırmaya ve bu çizginin Türkiye ile olan ilişkileri nasıl etkilediğini izah etmeye de çalışacağız.

Sonuç olarak, içinde bulunduğumuz yıllardaki ilişkileri ayrı ayrı olaylar nezdinde yapılmış değerlendirmeler halinde anlatmak gerekmektedir. Türkiye-Suudi Arabistan ilişkilerinde son derece önem arz eden bu karmaşık olaylar silsilesinin detaylı anlatımı sonrasında ise, genel kapsamlı bir sonuç analizi niteliğinde, daha genele indirgenmiş bir analiz ortaya konulacaktır.

2. 1980-2017 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE-SUUDİ ARABİSTAN İLİŞKİLERİ

2.1. Suudi Arabistan'ın Kısa Tarihi

Sander'e göre, XVIII. yüzyılda Arap Yarımadası'nda Riyad yakınlarındaki Diriya bölgesinde bulunan Suud ailesi, bu dönemde bölgenin yönetici konumuna erişmiştir. Sahip olunan bu konum ailenin yükselişini de beraberinde getirmiştir. Nitekim 1745 yılında Suud ibn Mukrin'in oğlu olan Muhammed kendini Necid Emiri ilan etmiş ve böylece hanedanlık tarihi resmen başlamıştır. Aynı dönemde Vahhabiliğin kurucusu olarak da bilinen Abdülvahhap² ile işbirliği içerisinde olan Suud ailesi, bu işbirliği sayesinde İslam'ın katı ve kökten denilebilecek yorumunu benimsemiştir. Bütün bunlardan hareketle, 1745 yılı, Suud ailesinin tarihi açısından bir dönüm noktası olarak gösterilebilir. Bu tarihte başlayan Suud yükselişi, Vabbabi-Suudi işbirliği ile birlikte XIX. yüzyılın başlarında doruğa ulaşmıştır. Zira 1812 yılına gelindiğinde, bölgenin Riyad'ı da içerisine alan önemli bir kısmı ailenin kontrolüne geçmiştir (Sander, 1996).

Armaoğlu'na göre, Birinci Dünya Savaşı'nın sonrasında Arabistan Yarımadası'nda kurulan Suudi Arabistan'ın bölgedeki varlığı çok daha öncesine dayanmaktadır. Vahhabi Devleti olarak da bilinen Suudi Arabistan, Müslümanlığın fanatik denilebilecek bir yüzünü temsil etmekte ve Suud hanedanlığının liderliğinde Batı Arabistan'da bulunan Necid'e egemen halde bulunmaktadır. XIX. asrın ilk kısımlarında Osmanlı İmparatorluğu'na karşı isyan eden Vahhabi topluluklar, bölgeye Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın intikal etmesiyle Devletin kontrolü altına girmişlerdir. Bu topluluklar, Mehmet Ali Paşa'nın intikaline değin tam sekiz yıl isyan siyasetini sürdürmüşlerdir (Armaoğlu, 2015).

Fakat varlığının son yıllarında Osmanlı İmparatorluğu, genel olarak hükmettiği tüm topraklarda otoritesini kaybetmeye başlamıştır. Bu durum XX. asırda doruk noktasına ulaşmış ve bu dönemde Arap Yarımadası'nda Osmanlı egemenliği son derece zayıflamıştır.

² Muhammed b. Abdülvahhap: Vahhabi hareketinin kurucusudur. Orta Arabistan'da Necid bölgesinde 1703 yılında dünyaya gelmiştir. Öğretilerinin temelinde İslamiyet'in tarihsel olarak geçirdiği dönüşümlerin yok sayılması ve İslam dininin ortaya çıktığı ilk zamanlara geri dönülmesi yatar. Abdülvahhap'ın öğretileri, ekonomik ve sosyal hayatın kısıtlı olduğu kabile toplumlarında yaygınlık kazanmış ve bu bölgelerde Vahhabi hareketine sempati duyan kitleler ortaya çıkmaya başlamıştır. Abdülvahhap'ın yaydığı bu köktenci görüşler, Batı etkisinde değişime uğrayan Osmanlı yönetimine bir protestoya dönüşmüştür. Dahası, bu bölgelerde Osmanlı yönetiminden ayrı bir devlet kurma emeli de ortaya çıkmıştır. Özellikle Vahhabi-Suudi ortaklığı, 19. yüzyılda ve sonrasında Arabistan topraklarında yaşanan formasyonun yönünü ve doğrultusunu belirleyen temel unsur olmuştur (Bodur, 2003).

Uçarol'a göre, daha Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Arap Yarımadasında ve Necd bölgesinde yerel güçler ve unsurlar kontrol ve güç sahibi olmayı başarmıştır (Uçarol, 1995). Osmanlı egemenliğinin zayıf olmasından faydalanan "Necid Sultanı" Abdülaziz İbni Suud, aynı yıllardan itibaren, tahakkümü altında bulunan topraklara komşu olan toplulukları ve kabileleri tahakküm sınırları içerisine dahil ederek güçlenmeye başlamıştır (Armaoğlu, 2015).

Arap Yarımadası'nda fiili olarak egemenliği elinde bulunduran yerel güçler ve liderler, Birinci Dünya Savaşı'nın yaşandığı süreçte İngilizlerle işbirliği gerçekleştirerek Osmanlı güçlerine karşı savaşmışlardır. Bu yerel güçlerin liderlerini İngilizlerin bağımsızlık vaatleri cezbetmiştir. Bunlardan birisi Mekke ve Hicaz bölgelerini kontrol altında bulunduran Şerif Hüseyin'dir. Şerif Hüseyin, savaşın yaşandığı 1916 yılında İngilizlerle birlikte Osmanlı güçlerine karşı savaşmıştır. Uçarol'a göre, Hüseyin, aynı yıl içerisinde kendisini "*Arap Ülkeleri Kralı*" olarak duyurmuştur (Uçarol, 1995).

Hüseyin, kendini alenen tüm bölgenin kralı ilan etse de durum böyle olmamıştır. Zira İngiltere tarafından "*Hicaz Kralı*" olarak tanınan Şerif Hüseyin'in yanı sıra, bölgede kontrol sahibi olan başka devletler de bulunmaktadır: Suudi Arabistan'ın temelini oluşturan Necd Emirliği, Asir ve Yemen İmamlıkları, Şammar Emirliği. Uçarol'a göre, İngiltere kontrolünde oluşturulan böylesi bir siyasi yapıda tam bir anarşi söz konusu olmuştur. Bu dönemde egemen unsurlar arasında sınır anlaşmazlıkları ve çatışmalar bitmek bilmemiştir. (Uçarol, 1995).

Böylece 1916 ile 1926 yılları arasında sürecek Necid-Hicaz rekabeti baş göstermiştir. Anarşik durumdan faydalanan Şerif Hüseyin, 1920'de oğlu Abdullah'ı Ürdün Kralı ve oğlu Faysal'ı da 1921 yılında Irak Kralı ilan etmiştir. Hicaz ile bölgesel rekabet içerisinde olan Necid Emiri Abdülaziz ise bu durumdan rahatsızlık duyarak Hüseyin'e karşı hareket geçmiştir. Böylelikle başlangıç bulan ilk Necid ilerleyişi İngilizlerin arabuluculuğuyla yatıştırılmıştır. Ancak 3 Mart 1924 tarihinde Türkiye'de hilafet kaldırılınca Şerif Hüseyin'in kendisini Halife olarak ilan etmesi ikinci çatışmayı başlatan gerekçe olmuştur. Yaşanan bu çatışma sonrasında Mekke kenti Necid Emirliği'nin eline geçmiştir (Uçarol, 1995). En nihayetinde, Hüseyin ile Abdülaziz arasında patlak veren bu bölgesel güç mücadelesi, Mekke ve en nihayetinde Cidde'nin de Suudilerin kontrolü altına girmesiyle 1926 yılında Abdülaziz lehine sonuçlanmıştır. Abdülaziz, mücadelenin son bulmasıyla Ocak 1926'da kendisini "*Necid Sultanı ve Hicaz Kralı*" ilan etmiştir. 1932 yılında ise kendi sınırlarındaki

tahakküm ve kontrolünü “*Suudi Arabistan Krallığı*” adıyla resmen duyurmuştur (Armaoğlu, 2015).

Kuruluş yıllarında İngiliz mandater yönetimleri Irak ve Ürdün ile bölgesel rekabete girişen İbni Suud, 1927 Cidde Antlaşması ile bu rekabeti sonlandırmış ve iki yönetimle de siyasi ilişkileri olumlu yönde bir ivme kazanmıştır. Devletin günümüzdeki petrole dayanan ekonomisinin başlangıç noktası da kuruluş yıllarına dayanmaktadır (Armaoğlu, 2015). Zira İngiltere’nin bölgede egemenliğini ve kontrolünü kaybetmeye başlaması bu döneme rastlamaktadır. Kuruluş döneminde İngiltere’yle ortak çıkarlarda buluşan Suudi Arabistan, İngiltere’nin kontrolü yitirmesiyle birlikte ABD’yle işbirliği içerisine girmiştir. Diğer bir deyişle, İngiltere’nin bölgedeki yerini ABD almıştır (Uçarol, 1995).

Sonuç olarak, 1936 yılında Amerikan petrol şirketi ARAMCO (Arabian-American Oil Company) ile yapılan anlaşmalar, hem ABD’nin bölgede varlık göstermesinin hem de Suudilerin ekonomik ivmesinin başlangıç noktasını teşkil etmektedir (Armaoğlu, 2015).

2.2. Suudi Arabistan-Batı İlişkilerinin Başlangıcı

Suudi Arabistan, kuruluşundan itibaren hem dini hem de ekonomik açıdan Batı ve ABD için hayli önem arz etmektedir. Kalaycı’ya göre, petrol ihracatı hususunda dünyanın zirve ülkelerinden olan Suudi Arabistan, bu bakımdan “*jeo-ekonomik*” bir öneme haiz iken, İslami açıdan kutsallık teşkil eden Mekke ve Medine şehirlerine sahip olması ve her yıl milyonlarca Müslüman insanlar “Hac ve Umre” ibadeti dolayısıyla konuk etmesi bakımından teopolitik bir öneme sahiptir (Kalaycı, 2018).

Kalaycı, Suudi Arabistan’ın jeo-ekonomik ve dini öneminin yanı sıra, jeo-politik ve jeo-stratejik öneminden de bahsetmektedir. Ona göre, Suudi Arabistan, Kızıl Deniz ve Basra Körfezi’ne kıyısı olması dolayısıyla da siyasi açıdan hayli stratejik bir konumda bulunmaktadır (Kalaycı, 2018).

Suudi Arabistan’ın sahip olduğu bütün bu “*önem denkleminde*” hareketle, ülkenin ekonomik ve siyasi açıdan bölgesel bir güç konumuna gelmeye başladığı Arabistan’ın İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki politikasının özünü komünist ideoloji karşıtlığı oluşturmaktadır. Bu bağlamda ülke, Batı ile yoğun siyasi ilişkiler kurarak “ABD güdümlü bir siyaset” izlemiştir (Kalaycı, 2018). Örnek verecek olursak, 1951 yılında, yani Kore Savaşı’nın devam ettiği dönemde, Suudi Arabistan’da ABD üssü açılmıştır (Sander, 1996).

Suudi Arabistan'ın dış politikasında her daim rejimin bekası ve güvenliğinin ön planda olması ABD ile olan ilişkilerini etkilemiştir. ABD'nin Orta Doğu dış politikasında önemli bir yere sahip ülkelerden biri olan Suudi Arabistan, rejim güvenliği hususunda ABD tarafından gözetilmiş ve desteklenmiştir. Efeğil'e göre, Suudilerin rejim güvenliği ve siyasi istikrar bakımından ABD'den gördüğü destek, Suudileri Orta Doğu'da zaman içerisinde ortaya çıkan yayılmacı politikalardan ve sosyalizm etkisi altında kalmış devrimci rejimlerden korumuştur. Bu sayede Suudi Arabistan 1979 İran Devrimi'nden, Suriye ve Irak'ta sosyalist Baas Partisi'nden ve 1991'deki Körfez Savaşı'nda Saddam Hüseyin'in yayılmacı politikalarından etkilenmemiştir. Ayrıyeten, rejim güvenliği esasında dayanan statükocu yaklaşım çerçevesinde Arap milliyetçiliğini temel alan ideolojiler Suudi Arabistan tarafından tehdit olarak algılanmıştır. Bundan ötürü, Suriye ve Irak'ı etkisi altına alan sosyalist ve milliyetçi Baas Partisi'nin revizyonist politikaları Suudi Arabistan'ı etkileyememiştir (Efeğil, 2013).

Ekonomik gücünün aksine askeri güç açısından zayıf olan Suudi Arabistan, rejimin güvenliğinin ve siyasi istikrarının sağlanması için ABD'nin desteğini arttırmaya mecbur kalmıştır. 1979 Devrimi sonrasında, yani 1980'lerden itibaren, Batı karşıtı bölgesel bir güç olarak ortaya çıkan İran, Suudi Arabistan tarafından bölgesel bir rakip olarak görülmektedir. Sonuç olarak, Suudi Arabistan hem İran'ın Batı karşıtı bir politika izlemesi dolayısıyla hem de askeri güç bakımından bir dezavantaja sahip olması dolayısıyla Batı ile işbirliğine muhtaç bir konumdadır (Kalaycı, 2018).

Öte yandan, Suudi Arabistan'ın Batı açısından stratejik bir öneme sahip olmasında ve bu durumun ülkenin yakın gelecekteki siyasi ve ekonomik politikalarının temelini teşkil etmesinde 1980 öncesinde meydana gelen olaylar silsilesinin etkisi büyüktür. Akbal'a göre, 1970'li yıllara kadar geline süreçte, Orta Doğu'daki blok dengesini Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'ne karşı kendi lehine çevirmeye çalışan ABD, bölgeye yönelik "*güvenlik doktrinleri*" oluşturmaya başlamıştır. Elbette ki bunun en önemli sebebi ABD'nin Orta Doğu'nun enerji potansiyelini SSCB'ye kaptırmak istememesidir. Ancak ABD'nin bu politika çerçevesinde Orta Doğu'da inşa etmeye çalıştığı Batı yanlısı bir ittifak kurma stratejisi, CENTO (Central Treaty Organization; Merkezi Antlaşma Teşkilatı) örneğinde görüldüğü gibi başarısız olmuştur. Bundan dolayı ABD, ülke odaklı karşılıklı siyasal ve ekonomik işbirliği modelini uygulayarak Suudi Arabistan ile sıcak ilişkiler içerisine girmiştir. Sonuç olarak, Suudi Arabistan'ın sahip olduğu enerji gücünü SSCB'ye

kaptırmak istemeyen ABD, Suudi rejiminin güvenliğini sağlamaya ve istikrarını korumaya muhtaçtır. (Akbal, 2019).

Efegil'e göre, Suudileri ABD ve Batı'ya yaklaştıran bir diğer etken ise komünizmin ateist bir yapıya sahip olmasıdır. Bundan ötürü, komünist ideoloji ve bu ideolojinin Orta Doğu'daki, Baas rejimleri gibi, bütün unsurları Suudi Arabistan tarafından tehdit olarak algılanmıştır. Çünkü Suudi Arabistan dış politikasının temel esasını İslami kimlik ögesi ve anlayışı oluşturmakta ve bu çerçevede tüm İslam dışı faktörler tehdit teşkil etmektedir. Sonuç olarak, siyasi ve kültürel imajının önemli bir parçasını İslam kültürünün oluşturması, Arap kimliğinin İslam kimliğiyle özdeşleşmesi, bu nedenle de çevresindeki karşı ideoloji ve unsurlara antipatiyle yaklaşması ve bunlara karşı güvensiz olması Suudi Arabistan'ı ABD ve Batı eksenine itmiştir (Efegil, 2013).

2.3. Suudi Arabistan-Türkiye İlişkilerinin Başlangıcı

Birinci Dünya Savaşı ile birlikte Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanması, Türk milliyetçiliğinin, Arap ve Orta Doğu kültüründen ayrı bir Türk kültür ve millet yapısının ortaya çıkarılması amacının doğmasıyla sonuçlanmıştır. Bu durum Arap toplumunda da aynı şekilde tezahür etmiştir. Zira Arap milliyetçileri de, etkin bir Arap siyasetinin Arap toplumların Türklerin siyasi etkisinden kurtulmasıyla ortaya çıkacağını öngörmüşlerdir. Araplar, kendine has bir siyasi, kültürel ve toplumsal yapı oluşturabilmek için, Osmanlı ve Selçuklu dönemlerini es geçerek Emevi-Abbasi kültürüne atıfta bulunmuşlardır. Türkler de, Osmanlı-Selçuklu tarihi ve kültürel birikimini atlayıp, İslamiyet öncesi Türk tarihini ve kültürünü, modern Batı kültürüyle ilişkilendirmeye çalışmışlardır. Tüm bunlar sonucunda, Türk-Arap ilişkileri, Cumhuriyetin ilk yıllarında alt düzeylerde seyretmiştir (Davutoğlu, 2015).

Cumhuriyetin ilan edilmesi ve Osmanlı İmparatorluğu'nun resmen sona ermesiyle birlikte Türkiye, Osmanlı'dan kopan bütün devletlerin toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını tanımıştır. Türkiye-Suudi Arabistan ilişkilerindeki ilk temas da bu minvalde gerçekleşmiştir. Nitekim 1929 yılında imzalanan Türkiye-Suudi Arabistan Dostluk Antlaşması çerçevesinde iki ülke birbirlerinin bağımsızlıklarını, toprak bütünlüklerini ve egemenliklerini tanımıştır. Ancak kurulan bu ilk diplomatik temas dışında kayda değer bir gelişme gerçekleşmemiştir. Ataman'a göre, 1966 yılında ilk kez bir Suudi Arabistan Kralı Türkiye'ye resmi ziyarette

bulunmuştur. Ancak bu ziyaret ikili ilişkilerde herhangi bir ilerleme kaydedilmesi için yeterli olmamıştır (Ataman, 2009).

Soğuk Savaş öncesi ve sonrasında baş gösteren dönemde Türkiye'nin Suudi Arabistan ile ilişkilerini irdelemek için ilk olarak Orta Doğu siyasetine genel bir bakıştan söz etmek daha doğru olacaktır. Oran'a göre, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında Atatürk döneminde dış politika manasında Batı ile ilişkiler daha yoğun bir şekilde ilerlerken, Orta Doğu ile ilişkiler sınırlı kalmıştır (Oran, 2018). Sinkaya'ya göre de 1950 yılına kadar süregelen bu dönem Türkiye'nin Orta Doğu politikasından kendini uzaklaştırma hatta bir çeşit soyutlama dönemi olmaktadır. Buna gösterilen en büyük sebep, Cumhuriyet ile beraber ortaya çıkan Orta Doğu ülkelerinden farklı bir siyasal kimliğin inşasıdır. Kısacası, Türkiye'nin Batılılaşma siyaseti aynı zamanda Orta Doğu'dan uzaklaşma siyaseti niteliğine bürünmüştür (Sinkaya, 2011).

Öte yandan, İkinci Dünya Savaşı sonrasında uluslararası sistemde gerçekleşen değişikliklerden ötürü, Oran'a göre, Türkiye'nin dış politika anlayışı bağlamında Orta Doğu ile ilişkilerde bir ivme gerçekleşmiştir. Ancak 1950 yıllarda gerçekleşen bu ivme, algılanan tehdidin niteliği bakımından farklılıkların var olması sebebiyle olumsuz bir biçimde sonuçlanmıştır (Oran, 2018).

1950'li yıllardaki Demokrat Parti'nin (DP) dış politika anlayışı, Oran'ın kullandığı tabirle, '*Batı yani ABD çıkarı ile özdeşleşmiş*' bir nitelikte olmaktadır. Buna paralel Orta Doğu'ya yönelik dış politika anlayışı da dönemin Soğuk Savaş mantığı ile irdelenmiş ve icra edilmiştir. SSCB karşıtı bir bölgesel örgüt niteliğinde müttefik oluşturmaya çalışan ABD, bu bağlamda rol model(demokratik-laik İslam ülkesi) olarak Türkiye'yi gösterdiğinden mütevellit, DP dönemi dış politikasında Orta Doğu'ya liderlik etme amacı da yer almaktadır. Batı tarafından Türkiye'ye verilen görev, Orta Doğu ülkelerini ABD ve Batı ile yakınlaştırmak ve onları Batı ile sıcak ilişkiler içerisine sokmak olmuştur. En nihayetinde Türkiye'nin dış politika anlayışında Orta Doğu ile daha sıcak ve yakın temaslı ilişkilerin varlığı söz konusu olmuştur (Oran, 2018).

Öte yandan, var olan Soğuk Savaş mantığı, Oran'a göre, Orta Doğu'nun kendine münhasır siyasi durumunun irdelenememesine yol açmıştır. Çünkü bu dönemlerde bağımsızlıklarını yeni kazanmış bulunan Orta Doğu ülkeleri, Soğuk Savaş mantığıyla iç içe geçen ancak bölgesel anlamda kendine has birtakım sorun ve meseleler de barındıran bir dış politika icrasında olmuşlardır. Bu kendine has Orta Doğu anlayışını oluşturan husus, 1948 itibarıyla bölgede patlak veren İsrail-Filistin meselesi olmuştur. Bu durum, Türkiye dış

politikasında Orta Doğu ile ilişkilerinde bir zedelenmeye sebep olmuştur. Çünkü İsrail sorunu Soğuk Savaş mantığından farklı bir biçimde düşünülmemiş ve Orta Doğu'daki en büyük sorunu teşkil eden İsrail-Filistin sorununa Batı yanlısı bir bakışla yaklaşılmıştır. Bunu en doğru biçimde özetleyen nokta, Menderes'in '*İsrail'in varlığı gerçeğini tanımak Arap devletleri için bir gerekliliktir*' cümlesi olmuştur (Oran, 2018).

Sonuç olarak, DP döneminde hem İsrail-Filistin meselesinin doğru okunamaması hem de yükselen Nasır milliyetçiliğinin ve Arap Sosyalizminin Soğuk Savaş dış politikası anlayışından farklı okunamaması, 1960'lı yıllarda ortaya çıkan Kıbrıs sorununda politik yalnızlığa sebep olmuştur. Yani Arap ülkeleri Kıbrıs sorunu çerçevesinde Türk tezlerini desteklemekte çekimser davranmıştır. Oran'a göre, 1950'lerde izlenen dış politika anlayışı Türk-Arap ilişkilerinde uzun süreçte etkisini gösteren hasarlara sebep olmuştur (Oran, 2018).

Fakat şunu da belirtmek gerekir ki, 1960 sonrasında ortaya çıkan yeni Orta Doğu siyaseti, 1950'lerin siyasetine kıyasla daha göreceli özerk ve daha az Batı'ya bağımlı bir yapıda olmuştur. Sinkaya, bu dönemin dış politikasını '*daha çok boyutlu ve normalleşmeye doğru ilerleyen*' bir şekilde tanımlamıştır. Bu politikanın altında yatan temel sebep ise Kıbrıs sorununda karşılaşılan Türk ulusal çıkarının aleyhinde bir niteliğe bürünen Batı tepkisidir. Zaten bunu en iyi açıklayan gelişme 1964 yılında ABD Başkanı Johnson tarafından İnönü'ye gönderilen ve Kıbrıs sorunu dahilinde tehditkar bir tutum içeren mektup olmuştur (Sinkaya, 2011). Bundan hareketle, özellikle İsrail-Filistin sorununda yaşanan 1967 Savaşı sırasında Türkiye'nin Arap tezlerini destekler tutumu ve Arap ülkelere karşı Türkiye topraklarındaki askeri üslerin kullanılmasına izin verilmemesi ilk olumlu gelişme olarak değerlendirilebilir. Türkiye'yi Orta Doğu ile yakınlaştıran ikincil bir gelişme ise 1973 Petrol Krizi sırasında yaşanmıştır. Bu dönemde, döviz sıkıntıları ile müzdarip olan Türkiye, bu sıkıntısını Orta Doğu ülkelerinden karşılamaya çalışmıştır (Sinkaya, 2011).

Güngördü'ye göre, Türkiye'nin bu tavrı hem Arap dünyası genelinde hem de Suudi Arabistan özelinde olumlu bir tavırla karşılanmıştır. Nitekim Kral Faysal'ın 1966'da gerçekleştirdiği resmi ziyaret de bu döneme rastlamaktadır. Bu tarihten itibaren Türkiye-Suudi Arabistan arasında hem giderek gelişen çok boyutlu ekonomik ilişkiler ortaya çıkmış hem de Türkiye'nin 1970'li yıllarda en çok uğraştığı dış politika gelişmesi olan Kıbrıs sorununda Türk tezleri Suudi Arabistan nezdinde desteklenmeye başlamıştır. Bu yakınlaşmanın oluşumunda meydana gelen temel gelişme, 1974 Kıbrıs Barış Harekatı olmuştur. Harekat ile beraber Batı ile ilişkiler olumsuz bir seyre bürünmüştür. Türk

ekonomisinde büyük tahribata sebep olan ambargonun etkileri, bu dönemde Suudi Arabistan ile gerçekleştirilen ekonomik ilişkilerle giderilmeye çalışılmıştır. 1980'ler ise ikili ilişkiler bakımından hareketli bir dönem olmuştur. Bu dönemde Turgut Özal'ın Orta Doğu siyasetine ağırlık vermesi, Suudi Arabistan'la ilişkileri de olumlu anlamda etkilemiştir (Güngördü, 2015).

2.4. 1980-2002 Yılları Arasında Türkiye-Suudi Arabistan İlişkileri

1983-2002 yılları arasında Türkiye'de hem iç hem de dış politika anlamında en önemli role ve etkiye sahip kişi, hiç şüphesiz, Turgut Özal'dır. Bu dönemde hem Başbakanlık hem de Cumhurbaşkanlığı yapmış olan Özal'ın Suudi Arabistan'a olan bakış açısından bahsetmeden önce, kendisinin Orta Doğu'ya olan bakış açısını irdelemek gerekmektedir. Zira bu husus, Türkiye'nin 1980 sonrasındaki Orta Doğu üzerindeki ulusal çıkarını da değiştirecek ve etkileyecek bir öneme haizdir.

Özal, Orta Doğu ile ilişkilerine hem politik hem de ekonomik açıdan bakmıştır. Diri'ye göre, bu dönemde hem Orta Doğu ülkeleri ile ikili geliştirerek ekonomik anlamda kazanımlar elde edilmek istenmiş hem de bu sayede Orta Doğu'da bölgesel lider güç konumuna erişilmek istenmiştir. Orta Doğu'nun bölgesel lider gücü olacak olan Türkiye, bu sayede Batı açısından da vazgeçilemez bir ülke konumuna gelecektir. Her ne kadar Özal döneminde Orta Doğu ile daha yoğun ilişkiler içerisine girilmiş olsa da, bu durum Batı'ya yönelen statükonun bir alternatifi olarak değil, Batı dünyasında daha iyi bir prestije sahip olabilmek için bir araç olarak görülmelidir (Diri, 2018).

Özal döneminde başlangıç bulan ve AK Parti dönemine de sirayet eden Orta Doğu ülkeleriyle yakın siyaset gerçekleştirme stratejisinin birkaç esas sebebi bulunmaktadır. İlk sebep liberal politikaların Özal döneminde temel ekonomi politikası olarak benimsenmesi ve bu çerçevede de bölge ülkeleriyle aktif münasebetlerin kurulmasıdır. İkincisi, bu dönemde PKK terörü Türkiye'nin Ortadoğu ile ilişkilerinde temel mevzu olmuştur. Bu nedenle Türkiye, bölge ülkeleriyle yakın ilişkiler kurmak durumundadır. Bölgeye dair bir diğer güvenlik endişesi, radikal İslamcı terör örgütlerinin bu dönemde Orta Doğu'da etkin olmaya başlamasıdır. Sonuç olarak, Orta Doğu ile yakın siyasetin temelinde güvenlik politikaları da yatmaktadır. Üçüncü olarak, Soğuk Savaş'ın ABD lehine sonuçlandığı bu dönemde Türkiye'nin ABD ve Batı için öneminin azaldığı inancı Türkiye'nin politikalarına da yansımıştır. Bu inanca sebep olan bir diğer etken ise Türkiye'nin Avrupa Birliği (AB)'ne üyelik sürecinin yavaş ve aksak bir şekilde ilerlemesi olmuştur. Dördüncü olarak, bu

dönemde gerçekleşen I. Körfez Savaşı'nda ABD'nin politikası Türkiye'nin aleyhine işlemiştir. Zira bu dönemde Irak'a uygulanan ambargolardan ötürü Türkiye hem (ambargo öncesinde Irak ile ticaretinin yoğun olmasından ötürü) ekonomik kayba uğramıştır hem de Irak'ın kuzeyindeki Kürtlerin savaş sonucunda özerk bir yapıya erişmeleri terör örgütü PKK'nın bölgede daha fazla aktif olmasına sebep olmuştur (Sinkaya, 2011).

Türkiye –Suudi Arabistan ilişkilerindeki pozitif bir eğilime doğru giden yönelim, bilhassa 1983 yılından itibaren yaşanmaya başlamıştır. Bu dönemde Türkiye'de Turgut Özal yönetimindeki sivil iktidarın ekonomi politikası önceki iktidarlara kıyasla daha liberal bir nitelikte olmaktadır. Ekonomide yaşanan bu liberalleşme, Orta Doğu ülkeleri ile olan ilişkilere de yansımış ve bu durum Suudi Arabistan ile ilişkilerde de gözlemlenmiştir. Ataman'a göre, Özal'ın ihracata yönelik kalkınma hareketi ve petrol ihtiyacının karşılanması bağlamında Suudi Arabistan'a karşı olumlu bir politik tavır takınılmıştır. Yaşanan bu olumlu ekonomik gelişmeler, karşılıklı resmi ziyaretleri de beraberinde getirmiştir (Ataman, 2009).

Belirtildiği üzere, Soğuk Savaş'ın bitişinde yaşanan Körfez Savaşı sırasında Saddam karşıtı politik tavır, Türkiye'nin ekonomisini hayli olumsuz etkilemiştir. Bu ekonomik kaybın giderilmesi amacıyla Suudi Arabistan'dan toplamda 2,2 milyar dolar tutarında petrol hibesi alınmıştır. Ancak 1990'lı yıllardaki ikili ilişkilerin gidişatı, 1980'li yıllarda olduğu gibi olumlu yönde ilerlememiştir. 1980'li yıllarla 1990'lı yıllar arasındaki en önemli fark Türkiye'nin siyasal istikrarı bakımından kaynaklanmaktadır. Zira 1980'li yıllarda yaşanan Anavatan Partisi (ANAP) siyasal istikrarının aksine 1990'lı yıllarda istikrarsız ve sürekli değişen iktidarlar ve koalisyonlar dönemi yaşanmıştır. Her ne kadar Erbakan-Çiller dönemindeki ikili ilişkilerde söylem bazında bir iyileşme yaşandıysa da 28 Şubat ile beraber yaşanan süreç, bu duruma gölge düşürmüştü ve ikili ilişkilerde yaşanan bir sonraki olumlu dönem AK Parti döneminde gerçekleşmiştir (Ataman, 2009).

Sonuç olarak, Özal döneminde Soğuk Savaş'ın bitışı Türkiye'nin Orta Doğu önemli oranda politikasını etkilemiştir. Hem ekonomik hem de güvenlik politikaları temelinde Orta Doğu siyasetine yön veren Türkiye, Batıcı bir çizgide ilerleyen dış politikasını revize etmeye başlamıştır. Diğer bir deyişle, bu dönemde dış politikanın karar vericileri dış politikadaki kimlik unsurunu gözden geçirmeye başlamıştır. Yine bu dönemde İslami köktendinciliğin Batı tarafından hedef alınması ve bu bağlamda Batı ile İslam arasında bir mücadelenin patlak vermesi, Türk dış politikasında başlayan kimliksel gözden geçirmeyi etkileyen unsurlar olmuştur. Soğuk Savaş'ın bitişiyile beraber Balkanlar, Kafkasya ve Orta Doğu'da yaşanan çatışma ve siyasi dönüşüm sürecinin başlaması, Türkiye'nin bölgede Batı'dan daha özerk

bir politika izlemesi fırsatını doğurmuştur. Bu bölgelerde yaşanan güç boşluğu, hem Türkiye açısından fırsatları da beraberinde getirmiş hem de Türkiye'nin Balkanlarda, Kafkasya'da ve Orta Doğu'da kimliksel algısına yön vermiştir. Kısacası, bu dönemde Türkiye'nin dış politikası (Baticılık dışında) yeni kimlikler kazanmış ve bu kazanımlarla birlikte Orta Doğu algısında değişiklikler yaşanmıştır. Bu dönemle birlikte Türk dış politikası çok boyutlu ve çok kapsamlı bir niteliğe bürünmüştür (Sinkaya, 2011). Türkiye'nin Birleşmiş Milletler (BM) ve NATO'yla bağlantısı bu dönemde devam ettirilmiş, AB'ye entegrasyon süreci de devam etmiştir. Bunun yanında, İslam Konferansı Örgütü (İKÖ) ülkeleriyle de ilişkiler geliştirilmiş ve Orta Asya'daki Müslüman halklarla dahi bağ kurulmaya çalışılmıştır. Bütün bunlara dayanarak, Turgut Özal döneminde Türk dış politikasının Yeni Osmanlıcılık çizgisinde ilerlediği ve bunun gereği olarak Orta Doğu, Kafkasya ve Balkanlar ile ilişkilerin geliştirilmeye çalışıldığı savunulabilir. Bunda dönemin konjonktürü de etkili olmuş ve böylece değişen uluslararası ortama uyum sağlanmaya çalışılmıştır. Özal'ın liberal ve Yeni Osmanlıcı fikirleri, AK Parti dönemindeki siyasi karar vericileri de etkilemiş ve ilerleyen yıllarda Türk dış siyasetini şekillendirmeye devam etmiştir (Daban, 2017).

2.5. AK Parti Döneminde Suudi Arabistan İlişkileri (2002-2017)

2.5.1. Arap Baharı öncesinde ilişkiler

Turgut Özal dönemi ile pozitif yönde bir dönüşüme giren Orta Doğu ve Suudi Arabistan ile ilişkiler, 1990'lı yıllarda ise çalkantılı ve inişli çıkışlı bir döneme girmiştir. Öte yandan, 1990'lı yıllarda yaşanan bu çalkantılı dönemler ve bu dönemlerin Suudi Arabistan ile ilişkilere yansıyan zikzaklı etkisinin ardından, AK Parti döneminde hem Arap dünyası ile hem de Suudi Arabistan ile ilişkilerde önemli bir dönüşüm gerçekleşmiştir. Oran'a göre, bu dönüşüm, AK Parti dönemi ile başlangıç bulan yeni dış politika stratejisinin bir sonucu olarak gerçekleşmiştir. Hiç şüphesiz, bu dönüşümün mimarlarından biri 2002'den itibaren sırasıyla Başbakanlık Başdanışmanlığı, Dışişleri Bakanlığı ve Başbakanlık yapan Ahmet Davutoğlu olmuştur. Oran'a göre, Davutoğlu'nun Orta Doğu ve Arap dünyasına bakışı, Türkiye'nin Orta Doğu ile koparılması imkansız tarihsel ve coğrafi bağlara sahip olduğuna yöneliktir. Bu bağlamda, Davutoğlu'na göre, Türkiye'nin Orta Doğu ile yakın dış politika ilişkileri geliştirmesi zaruri bir durumdur (Oran, 2017). Zira Türkiye ile Arap devletleri arasındaki ilişkiler derin köklere dayanan bir geçmişe sahiptir. Bu yüzden, Davutoğlu'nun

ifadesiyle, Orta Doğu ile ilişkiler yalnızca güncel siyasi parametrelere bağlı olmayıp, tarihsel, sosyokültürel ve psikolojik birçok unsura da bağlıdır. Tarihsel süreçte, tıpkı Germanlerin Roma Hristiyanlığını etkilemesi veya Japonların Çin Budizmini şekillendirmesi gibi, Türkler de Arabistan'dan diğer bölgelere yayılan İslam dininin bir parçası haline gelmiştir. Bunun neticesinde, Orta Asya'dan Orta Doğu'ya hareketlenen Türk kavimleri ile Orta Doğu'da bulunan Arap-İran toplumları, kültürel ve toplumsal olarak bir sentez oluşturmuştur (Davutoğlu, 2015).

Türkiye'nin Turgut Özal dönemiyle kök bulan Yeni Osmanlılık temelli Orta Doğu siyaseti ve bu siyaset üzerinde ilerleyen temel parametreler ve konjonktürler, Prof. Dr. Ahmet Davutoğlu'nun "*Stratejik Derinlik*" adlı eserinde detaylı ve derinlemesine bir şekilde ele alınmıştır. Davutoğlu, Türkiye'nin Orta Doğu siyasetinin özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde arayışlara ve değişimlere uğradığını, bu değişimlerin bölge içerisinde gerçekleşen bölge dışındaki ve bölge içindeki güçler arasındaki rekabetin boyutuna ve dengesine bağlı olduğunu ifade etmiştir. Örneğin, ABD'nin Irak politikası Türkiye'nin bölgesel etkisini değiştirebilir niteliktedir. Keza Fransa, Almanya ve Rusya'nın geçmişten itibaren bölgede icra ettiği politika da aynı şekilde Türkiye'nin bölgesel siyaseti üzerinde etki sahibi olabilecek niteliktedir. Öte yandan, Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrasında Kafkasya-Orta Doğu-Balkanlar üçgeni üzerindeki siyaseti olağanüstü ve radikal değişiklikler geçirmiştir. Zira çift kutuplu yapının etkisi bu bölgelerde ortadan kalktığından dolayı, farklı dinamik dış etkiler bu bölgelerde etki unsuru haline gelmeye başlamıştır. Diğer bir deyişle, Türkiye'nin bu bölgelerde NATO ve AB üzerinden etkili olmaya dayalı dış politikası, iç dinamiklere dayanan ve bu iç dinamiklerin karmaşık sarmallığı arasında kalan bir politikaya dönüşmüştür (Davutoğlu, 2015).

Ahmet Davutoğlu'nun dış politika bağlamında aktif olduğu bu dönemde, temel dış politika stratejisi "*komşularla sıfır sorun*" olmuştur. Oran'a göre, bu stratejinin gerektirdiği temel koşul, Orta Doğu genelinde var olan bölgesel meselelerin çözümü için çok boyutlu, hareketli ve ritmik bir diplomasi anlayışıyla hareket etmek olmuştur. Ankara, bu bağlamda sorunlara taraf olan her devletle diyalogları her daim devam ettirmiştir. Özellikle Irak, Filistin, Lübnan (ve daha sonra Suriye, Mısır, Libya ve Katar gibi ülkeler) gibi bölgesel anlamda etkili olan sorunların yaşandığı bölgelerde aktif bir diplomasi yürüten Türkiye, böylelikle Arap dünyasında etkili bir ülke konumuna erişmek istemiştir. Bölgede yaşanan sorunlarda aktif bir dış politika yürüterek kah arabulucu kah kolaylaştırıcı bir rol üstlenen Türkiye, bütün bunları yaparken Arap kamuoyunun hissiyatına hitap eden bir söylem

takınmıştır. Bu noktada, aynı zamanda bir kamu diplomasisi stratejisinin de planlandığı söylenebilir. Tüm bunlar ışığında, Türkiye'nin bölge ülkelerinin güvenini kazanan önemli bir bölgesel aktör konumuna geldiği de söylenebilir (Oran, 2017).

İran-Irak Savaşı sırasında tarafsızlık politikası izleyen Türkiye, Kuzey Irak'taki müdahaleler, İsrail ile gerçekleştirilen stratejik ortaklık ve Suriye'de yaşanan gerginliklerle aktif bir Orta Doğu siyaseti izlemeye başlamıştır. Giderek aktifleşen bu politika içerisinde, herhangi bir komşu devletle kronikleşen sorunların ve gerginliklerin var olması, Davutoğlu'nun tabiriyle “*zaaf*” göstergesidir. Ayrıca gergin ilişkilerde inisiyatif kullanma gücünü kendinde bulan devlet, milli gücüne ve potansiyeline güven duyan bir özelliكتedir. Buna ek olarak, sorunları kronikleştirmek yerine karşılıklı ekonomik bağımlılık yaratmak, ya da ekonomik ilişkileri geliştirmek, daha mantıklı olacak ve hatta gerginliği gideren bir ilaç olacaktır. (Davutoğlu, 2015).

AK Parti iktidarının başladığı 2002 yılından itibaren, Orta Doğu üzerinde ticari ve ekonomik birtakım hedeflerin de var olduğunu söylemek yanlış olmaz. Zira özellikle Suudi Arabistan'ın da içinde bulunduğu Körfez ülkeleriyle olan ticaret hacmi bu dönemde yüksek oranda artış göstermiştir. Yapmış olduğu çalışmasında Türkiye'nin AK Parti döneminde Körfez ülkeleriyle olan ilişkilerini inceleyen Prof. Dr. Fahri Türk'e göre, Türkiye kaydedilen bu artışı bölge ülkeleriyle yapılan yoğun diplomatik temaslar ve ticari ilişkilerin geliştirilmesiyle elde edebilmiştir. Türk, bu çalışmasında Türkiye'nin Suudi Arabistan ile olan dış ticaret hacminin AK Parti döneminde katlanarak arttığını dış ticaret hacmi tablosuyla ortaya koymuştur (Türk, 2009).

Ülkeler	Dönem	İthalat	İhracat	Ticaret Hacmi
Suudi Arabistan	1996-1997	2.725.276	965.641	3.690.917
	1998-2001	2.940.438	1.728.248	4.668.686
	2002-2008	12.786.163	7.557.917	20.344.080
	Toplam	18.451.877	10.251.806	28.703.683
Kuveyt	1996-1997	275.514	232.685	508.199
	1998-2001	449.346	350.282	799.628
	2002-2008	333.900	1.689.982	2.023.882
	Toplam	1.058.760	2.272.949	3.331.709
	1996-1997	16.227	20.871	37.098

Katar	1998-2001	94.668	36.163	130.831
	2002-2008	341.566	2.002.958	2.344.524
	Toplam	452.461	2.059.992	2.512.453

Tablo 1: 1996-2008 Yılları Arasında Türkiye ile Körfez Ülkelerinin Dış Ticaret Hacmi (Bin ABD Doları) (Türk, 2009)

Tablodan da anlaşılacağı üzere, AK Parti döneminin başlangıcı olan 2002 yılından itibaren Körfez ülkeleri ile dış ticaret hacmi katlanarak artmıştır. Ayrıyeten, yaşanan artıştaki önemli bir miktarın Suudi Arabistan ile olduğunu da söyleyebiliriz. Sonuç olarak, Özal dönemine benzer bir şekilde, AK Parti döneminde Körfez ülkeleriyle ekonomik ilişkilerde önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Bu ilerlemeler ithalat ve ihracat rakamlarına yansımış ve Türkiye ile Körfez arasındaki dış ticaret hacmi 2002-2008 arasında katlanarak artmıştır (Türk, 2009).

Arap Baharı öncesi Türkiye-Suudi Arabistan ilişkileri ekonomik ve siyasi olarak olumlu bir seyrinde gitmişse de, Arap Baharı olayları patlak verdiği zaman durum farklılaşmaya ve iki ülke arasında birtakım çıkar çatışmaları ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu durum, hem iki ülkenin politikalarının esas noktalarından hem de Arap Baharı olaylarının niteliklerinden ileri gelmektedir. Ayrıca bu iki sebep, birbirine sıkı sıkıya bağlı durumlar olup, bu zincirleme ilişki Arap Baharı olayları sonrası olarak ifade edilecektir.

2.5.2. Arap Baharı etkisi

AK Parti döneminden bahsettiğimiz günümüze yakın olan bu dönemde, Türkiye nezdinde Suudi Arabistan'ın önemini anlatmak kadar Suudi Arabistan nezdinde Türkiye'nin önemini anlatmak da hayli önem arz etmektedir. Abdurrahim Sıradağ'a göre, özellikle Arap Baharı olaylarının başladığı 2011 sonrasındaki konjonktürle beraber ortaya çıkan durum, Türkiye'nin Suudi Arabistan nezdindeki önemini arttırmıştır. Sıradağ, bu bağlamda Suudi Arabistan'ın Türkiye ile olan stratejik ilişkilerini geliştirmeye yönelik birtakım adımlar attığını ifade etmektedir. Sıradağ, Türkiye'nin NATO ile olan ittifakının, tam da bu noktada, Suudi Arabistan nezdindeki değerini arttırdığını da belirtmektedir. Sıradağ, buna gerekçe olarak Arap Baharı ile birlikte Suriye, Irak, Yemen, Lübnan, Libya ve Bahreyn gibi ülkelerde ortaya çıkan güvenlik sorunlarını öne sürmektedir. Sıradağ'a göre, Arap Baharı ile birlikte ortaya çıkan ve Orta Doğu'yu siyasi anlamda demokratik hak talepleriyle sarsan durumun

Suudi Arabistan Krallığı nezdinde bir tehdit olarak algılanması da bütün bunlara bir gerekçe olarak öne sürülebilir (Sıradağ, 2022).

Sıradağ tarafından öne sürülen bir diğer gerekçe de, Arap Baharı sonrasında özellikle Suriye, Irak ve Yemen’de aktif olmaya başlayan İran üzerine olmaktadır. İran’ın bölgede nüfuzunu giderek arttırması, Suudi Arabistan’ın Türkiye ile ittifak arayışını da beraberinde getirmiştir. İran’a yönelik Türkiye ile birlikte bir güç dengelemesi arayışına giren Suudi Arabistan, Türkiye’yi hem askeri hem de ekonomik olarak önemli bir ülke olarak görmektedir (Sıradağ, 2022).

Aralık 2015’te Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından Suudi Arabistan’a yapılan ziyaret, bütün bu stratejik ittifak arayışları bağlamında önemli bir adım olduğu ifade edilmektedir. Akabinde gerçekleşen Kral Selman’ın Türkiye’yi ziyareti, ikili ilişkilerin gelişiminde stratejik olarak önem arz ettiği de belirtilmektedir. Sıradağ’a göre, o dönemde gerek Irak ve Suriye’de gerekse Yemen’de ortaya çıkan iç savaşlara ve terör örgütlerinin faaliyetlerine yönelik 35 Müslüman ülkenin katılmasıyla geniş bir ittifak bloğu kuran Suudi Arabistan, Türkiye’nin de bu ittifaka dahil olmasını stratejik bir hamle olarak planlamış ve bu planlar çerçevesinde ziyaretlerini gerçekleştirilmiştir (Sıradağ, 2022).

AK Parti döneminde bahsi geçen stratejik, siyasi ve askeri ilişkilere en önemli örnek Temmuz 2015’te gerçekleşmiştir. Özev’e göre, bahsi geçen zamanda Türk savunma sanayiinin önemli kurumu Askeri Elektronik Sanayi (ASELSAN) ile Suudi Arabistan’ın Kral Abdülaziz Şehri Bilim ve Teknoloji Kurumu (KACST) ile yapılan bir inovasyon ve teknik olanakların geliştirilmesi anlaşması örnek teşkil etmektedir. Özev, bu anlaşmanın her ne kadar Suudi Arabistan nezdinde Çin ve Batı gibi daha geniş imkanı olan güçlerin sahip olduğu olanakların geri bir plana atıldığı anlamına geldiği söylenemese de diğer bakımdan büyük bir önem arz ettiğini belirtmiştir (Özev, 2016). Aynı şekilde, bundan çıkarılabilecek sonuç, yukarıda anlatılan analizi doğrular niteliktedir. Özellikle İran nüfuzunun Orta Doğu çapında genişlediği ve Suudi Arabistan’ın sınırına yakın ülkelerde terör örgütlerinin faaliyetlerinin yoğunlaştığı o dönemde, bu durum Türkiye-Suudi Arabistan ilişkilerinde stratejik anlamda olumlu bir ortam yaratmıştır.

Öte yandan Arap Baharı etkisinin bölge çapında yoğun olarak hissedildiği bu dönemde, Türkiye-Suudi Arabistan ilişkilerini olumsuz yönde etkileyen birtakım gelişmeler meydana gelmiştir. Çalışmamızın esas noktasını teşkil eden Veliaht Prens Muhammed bin Selman döneminde de ikili ilişkiler bağlamında etkisini hissettiren bu gelişmeler, kimliksel birtakım özelliklerden kök bulmakta ve bu kök iki ülkenin politik çıkarlarının esas

noktalarından ileri gelmektedir. Lakin, Arap Baharı olaylarının ilk başlarında iki ülkenin ulusal çıkarlarının kimlikli birtakım noktalarda çakıştığını söylemek de pek doğru olmayacaktır. Zira, bu dönemde her iki ülke de ortaya çıkan halk taleplerinin dikkate alınması ve göz ardı edilmemesi gerektiğini, hak taleplerinde bulunan halka yönelik kaba kuvvet ve güç baskısının uygulanmaması gerektiğini belirterek bu ülkelerin toprak bütünlüklerine ve ulusal egemenliklerine saygı gösterilmesi gerektiğine de işaret etmiştir. Özev'e göre, her iki devlet de değişimlerin belirli ideolojik, etnik, mezhepsel güçlerin etki alanı haline gelmemesi gerektiğini dile getirmiştir. Özev, Libya'da Kaddafi yönetiminin varlığının devam etmemesinin ve son bulmasının her iki tarafça memnuniyetle karşılanmasını iki devletin uzlaştığı bir diğer durum olarak öne sürmüştür. (Özev, 2016).

Bir nevi “*demokrasi dalgası*” olarak addedilen Arap Baharı olaylarının Türkiye-Suudi Arabistan ilişkilerine olan olumsuz etkisinden bahsedilirken, bu etkinin İslam-demokrasi açmazından kök bulduğunu söylemek elzemdir. Keza, Huntington'ın bir söylemi olan “*demokrasi dalgası*” kavramının niteliğini açıklamak, bu kökü de gün yüzüne çıkarmamıza vesile olacaktır. Duayen siyaset bilimci Huntington, demokrasi denilen kavramın toplumlar arasında farklı zaman dilimlerinde yaygınlık gösterdiğini dile getirmiştir. Ona göre, köklerini Amerika ve Fransa'daki devrimlerle bulan ilk dalga 1828-1926 yılları arasında etkisini göstermiştir. Bu dönem, 19. yüzyılda Batı Avrupa'da yaygınlık göstermeye başlamakta ve 1. Dünya Savaşı'na değin devam etmektedir. İkinci dalga ise, sömürgelerin 2. Dünya Savaşı sonrasında dağılmasını ele almakta ve 1943-1962 yıllarını kapsamaktadır. Üçüncü dalga ise, 1974-75 döneminde sirayet etmiş ve bu dönemde İspanya ve Portekiz'deki otoriter askeri yönetimler yıkılarak demokrasiler yeniden güç bulmuştur. Huntington'a göre, bu otoriter yönetimlerin sonunu getiren dalga, Latin Amerika, eski SSCB ülkeleri ve Afrika'da etkisini göstermeye devam etmiş ve domino etkisi özelliğine bürünmüştür (Çakı, 2011).

2011 ve sonrasında yaşananlara bakıldığında, Batı'nın bölge ülkelere ve bu ülkelerde yaşananlara ilişkin bakışı takip edildiğinde çarpıcı bir ayrım karşımıza çıkmaktadır: “*demokrasi arayışı*” ve “*rejime yönelik isyan*”. Arap Baharı ile birlikte baş gösteren karışıklıklar silsilesi, Batı tarafından müttefik olan ve müttefik olmayan ülkelere göre sınıflandırılmaktadır. Örneğin, uzun süredir aynı kişi veya parti tarafından yönetilen Mısır, Tunus, Libya ve Suriye gibi ülkelerde yaşananlar “*demokratik olarak*”; Bahreyn, Umman ve Suudi Arabistan gibi önemli ABD müttefiki olan ülkelerde yaşanan taban hareketleri ise “*rejime yönelik kalkışma*” veya “*rejim karşıtı isyan*” olarak nitelendirilmiştir.

Karşıımıza çıkan bu ayrım, bizi başka bir ayrıma götürmektedir: Batı tarafından makbul olarak görülen rejimler (Bahreyn, Umman, Suudi Arabistan gibi Körfez ülkeleri) ve makbul olmayan rejimler (Mısır, Libya, Tunus, Suriye) (Kongar, 2012).

Bu açıdan bakıldığında demokrasinin kurumsallaşmadığı tek bölge olarak gösterilen Orta Doğu ve Kuzey Afrika'daki (ODKA) Arap Baharı olaylarının patlak vermesi bir nevi “demokrasi dalgası” olarak görülebilir. Arap Baharı, Huntington’ın sınıflandırmasına göre ise üçüncü dalga’nın domino etkisinin bir parçası olarak veya yeni bir “dördüncü dalga” olarak bakılabilir. Çakı’ya göre, ODKA olarak adlandırılan bölgede İslam ve demokrasi kavramları birbirine uyuşmamakta ve bu bölgelerde egemenlik kaynağı daha Tanrısal, daha teokratik bir manaya denk düşmektedir. Çakı, bu görüşünü çalışmamız açısından önem arz eden bir sonuca dayandırmaktadır: ODKA bölgesindeki bu egemenlik anlayışı, otoriter ve totaliter bir yönetim şekline itaati de beraberinde getirmektedir (Çakı, 2011).

Suudi Arabistan’ın Arap Baharı döneminde benimsediği devlet politikası, yukarıda kısaca açıklanan ODKA bölgesindeki İslam ile demokrasi arasındaki açmazın bir sonucu olarak gösterilebilir. Kuruluşundan itibaren sürdürdüğü monarşi düzeni ve Vahhabi anlayışına dayanan ideolojik temeli gereği, Suudi Arabistan’ın, bu dönemde ortaya çıkan cumhuriyetçi ve demokratik oluşumların karşıt noktasında yer alan otoriter yönetimleri, darbe hareketlerini, bürokratik zümreleri ve örgütleri desteklemesi gayet tabii bir sonuç olarak karşıımıza çıkmaktadır.

Özev’e göre, ilerleyen süreçte ikili ilişkiler arasında sorunlara ve açmazlara neden olan birtakım gelişmeler gün yüzüne çıkmaya başlamıştır. Özev, Mısır’da yaşanan gelişmelerin buna sebeplerden biri olduğunu ve bunun temelinde Türkiye’nin Mısır dış politikası bağlamında yakın olduğu *Müslüman Kardeşler (İhvânü'l-Müslimîn)* örgütünün Suudi Arabistan tarafından bir dış tehdit olarak algılanmasının yattığını dile getirmiştir. Suudi Arabistan’ın bu noktada Vahhabi ideolojisiyle dış politika icrası yoluna gittiğini ileri süren yazar bunun Mısır’daki Müslüman Kardeşler iktidarının aleyhinde hareket edilmesini ve bir buna yönelik bir darbe hazırlıklarının da başlatıldığını dile getirmiştir. Abdülfettah es-Sisi liderliğindeki darbe yönetiminin 2013 yılında gücü ele geçirmesinden sonra Suudi Arabistan nezdinde destek görmeye devam ettiğini ve akabinde Türkiye-Suudi Arabistan ilişkilerinin de soğuk bir hale büründüğünü öne sürmüştür. Türkiye’nin Müslüman Kardeşler ile uyumlu dış politikasının Katar’ın da Müslüman Kardeşleri desteklemesi sebebiyle Katar-Türkiye ilişkilerinin gelişmeye başladığını da ileri sürmüştür. (Özev, 2016).

Sonuç olarak, zincirleme bir olaylar çerçevesinde, Mısır üzerinde yaşanan ulusal çıkar ayrımının Katar sorunu üzerinde de gerçekleştiği öne sürülebilir. Nitekim Türkiye-Suudi Arabistan ilişkilerinde, Özev'in çalışmasının esas noktasını teşkil eden, "kimlik politikası" hususunun ulusal çıkar çatışmalarının ikili ilişkilerde negatif anlamda etkili olduğu sonucunu ortaya çıkarmaktadır (Özev, 2016).

Veliaht Prens Muhammed bin Selman'ın Haziran 2017'den itibaren Suudi Arabistan siyasetinde etkili olmasına dek, Türkiye-Suudi Arabistan ilişkileri Arap Baharı olaylarıyla ortaya çıkan sorunlar gölgesinde ilerlemiştir. Orta Doğu'da bölgesel aktör konumu çerçevesinde dış politika icrasında olan Türkiye, Prens Muhammed bin Selman döneminde ikili ilişkilerde Suriye, Libya, Doğu Akdeniz, İran, Katar gibi birçok faktörün bir araya gelmesiyle birlikte Suudi Arabistan ile ilişkilerinde derin açmazlar yaşamaya başlamıştır (Keskin, 2022). Kaşıkçı cinayetine dek uzanan bu derin açmazlar, Prens Selman döneminde çıkar çatışmaları ve hatta ekonomik ambargolara kadar daha derin ve daha negatif bir süreci doğurmuştur. Ancak, esas kısma geçmeden evvel, son dönemdeki bu negatifleşen ilişkiler sarmalının bağlı olduğunu düşündüğümüz "*kimlik politikası*" kavramının iki ülke açısından temel çerçevesini çizmek bizim için zaruri bir durum teşkil etmektedir.

2.6. Türkiye ve Suudi Arabistan'ın Kimlik Politikası

Bir ülkede var olan siyasal kültür, siyasal düzeni işleten kuralları, normları, ilkeleri ve değerleri bünyesinde barındırmaktadır. Kalaycı, ülkenin iç politikasına olduğu kadar dış politikasına da "*kimlik politikası*" olarak etki eden "*siyasal kültürü*" kategorize edilmiş bir şekilde ele almıştır. Bunlar bağımlı, katılımcı ve sınırlı siyasal kültür kavramlarıdır. Bağımlı siyasal kültürde, toplumun geneli hem siyasal düzenin varlığının farkında ve bunun hakkında bilgi sahibi olmakta hem de siyasal süreçlerde etkili olmaktan uzaktır. Katılımcı siyasal kültürde ise toplum siyasal düzenin varlığını bilen, onun hakkında bilgi sahibi ve sürece de etki edebilen bir yetenektir. Sınırlı siyasal kültürde ise toplum ne siyasal sistem hakkında bilgi sahibi ne de siyasal sürece katılım sağlayan ve etki eden bir yapıdadır (Kalaycı, 2018).

Ülkelerin sahip olduğu siyasal kültür ve yönetim anlayışından temel alan kimlik kavramının dış politikada ikili ilişkilerde ve bölgesel paktlardaki devletlerarası ilişkilerde de önemli bir faktördür. Dr. May Darwich tarafından da ele alınan bu faktör, uluslararası ilişkiler disiplininde uzun zamandır tartışılan bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Darwich'e göre, kimlik ve kültürel temelli farklılıklar, zaman zaman çıkar çatışması ve

düşmanlık yaratabilir; benzerlikler ise zaman zaman da işbirliği ve yakınsama temelli karşılıklı ilişkileri beraberinde getirebilir (Darwich, 2014).

Türkiye ve Suudi Arabistan arasındaki ilişkilerin boyutu, zaman zaman karşılıklı ekonomik çıkarların uyuşması ve bu bağlamda liberalizm temelli karşılıklı bağımlılık yaratılması esasına dayandırılabilir. Daha önce açıkladığımız Turgut Özal dönemi ve AK Parti döneminde Arap Baharı öncesindeki ilişkiler bu esasa dayandırılarak nitelendirilebilir. Öte yandan, ikili ilişkilerde kimi zaman da bir “*kimlik politikası*” temelli çıkar çatışmasının da gözlemlendiği esası da yadsınamaz bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, bir önceki bölümde de dile getirdiğimiz gibi, Arap Baharı olayları gün yüzüne çıktığı zamandaki ikili ilişkiler de bu gerçekle açıklanabilir. Bu nedenle, iki ülkenin kimliksel politikalarını açıklamak gerekmektedir (Özev, 2016).

2.6.1. Türkiye’nin ulusal kimlik politikası

Türkiye’nin sahip olduğu ulusal kimliğin niteliğinde çok yönlü bir kavramlar ilişkisi sarmalı söz konusudur. Bu sarmal, temelini tarihsel olaylardan ve gelişmelerden, kültürden, dilden ve dinden almaktadır. Keza Prof. Dr. Şenol Durgun’un da ifade ettiği gibi, “ulusal kimlik” kavramının tek bir parametre üzerinden açıklamak, bir ulusun sahip olduğu ortak kültürünün, aidiyetinin ve geçmişinin yadsınacağı anlamına gelmekte ve bu bakımdan birçok unsurun açıklanması gerekmektedir (Durgun, 2020).

Osmanlı İmparatorluğu, varlığını sürdürdüğü 19. ve 20. yüzyıl içerisinde kendisine tabi toprakları koruyabilmek ve varlığını idame ettirmek için birtakım “ortak kimlik” inşası arayışına girmiştir. Bu bağlamda ilk olarak, temel dini faktör olan İslamcılığın arka planda kaldığı, farklı unsurları bir arada tutma amaçlı ve daha çok modern geleneği esas alan “*Osmanlıcılık*” kimliği yaratılmaya çalışılmıştır (Durgun, 2020). Fakat bu düşünce toplumsal bir temele indirgenememiş, Osmanlı çatısı altında yaşanan uluslara aşılanamamış ve yüzeysel bir niteliğe bürünmüştür. Sonuç olarak, Avrupa’da etkili olan Fransız Devrimi temelli milliyeti akımların etkisiyle Balkan uluslarının Osmanlı’dan kopmasıyla bu arayış boşa çıkmıştır (Uçar, 2018). İkinci olarak, dini faktör olan “İslamcılık” kullanılarak dini aidiyet temelli bir devlet kimliği arayışına girilmiştir. Ancak bu arayış da 1. Dünya Savaşında Orta Doğu topraklarının Batı güdümünde Osmanlı’dan ayrılmaya yönelik bir politika içerisine girmesiyle sonuçsuz kalmıştır. En nihayetinde ise ortak soy faktörü olarak “*Türkçülük*” esaslı bir devlet kimliği arayışı ortaya çıkmıştır. Bu arayış, Cumhuriyet

sonrasında da temel kimlik politikası unsuru olmuş ve Mustafa Kemal Atatürk'ün devrimleriyle de laik bir temel oturtulmuştur. Böylece tarihi temelini İslam öncesine kadar götüren, ulusal benlik anlayışıyla hareket eden, laiklik esasına dayanan ve bu sebeple de dini kimliği arka planda tutan bir anlayış var olmuştur. Durgun, Ziya Gökalp'in yapmış olduğu bir ayırım vasıtasıyla, Osmanlı'nın son dönemindeki Türkçülük anlayışı ile Cumhuriyet ile beraber var olan Türkçülük anlayışı arasındaki farkı açıklamaya çalışmıştır. Bu bağlamda, Gökalp, Osmanlı'nın son dönemindeki Türkçülük anlayışını “*Türkleşmek, İslamlaşmak ve Muasırlaşmak*” şeklinde tarif etmiştir. Öte yandan, Cumhuriyet'in Türkçülük anlayışını ise İslam'ın ötelendiği bir zeminde “*Türkleşmek*” ve “*Muasırlaşmak*” şeklinde tarif etmiştir (Durgun, 2020).

Cumhuriyet ile beraber hukuki, toplumsal, siyasal ve kurumsal bir yapı kazanan “ulusal” nitelikteki bu kimlik, Özal döneminden itibaren farklılaşmaya başlamıştır. Özal döneminden itibaren, Türk ulusal kimlik yapısına ve siyasal kültürüne “İslami kimlik” faktörü de etkili olmaya başlamıştır. Bu dönemde, Batı ile İslam'ın, Türkiye ile Osmanlı'nın, ilericilik ile muhafazakarlığın ve serbest piyasa ekonomisi ile devletin orta noktada buluşturulduğu bir “ulusal” kimlik ve siyasal kültür yapısı oluşturulmak istenmiştir. Durgun'a göre, bu dönemden itibaren kök bulmaya başlayan Osmanlılık ve Yeni Osmanlılık düşüncesi, AK Parti döneminden itibaren etkili olmaya başlamıştır. Bu dönemde, dış politikaya da etki eden, yeni bir ulusal tarih bilinci ve yeni bir ulusal kimlik inşa etme çabaları içerisinde olan bir politika hakim olmuştur (Durgun, 2020).

AK Parti döneminde oluşturulmaya çalışılan “Yeni Osmanlı” temelli ulusal kimlik politikası, esasen Ahmet Davutoğlu'nun “Stratejik Derinlik” eserinde dile getirdiği çıkarım ve analizlere dayanmaktadır. Davutoğlu, AK Parti öncesinde var olan Kemalist ideolojiye sahip, askeri kökenli dış politika anlayışında Türkiye'nin tarihsel ve coğrafi mirasının kullanılmadığı, hatta ötekileştiren bir tavrın da var olduğunu savunmuştur (Kalaycı, 2018).

Özetle, Türkiye'nin Cumhuriyet sonrasında geliştirdiği kimlik anlayışının dış politikaya yansımalarından hareketle, Orta Doğu ile ilişkiler zaman zaman negatif manada bu yansımadan etkilendiği, zaman zaman da kimliksel faktörlerin geri planda bırakılması veya kimliksel anlamda bir dönüşüme gidilmesiyle pozitif manada etkilendiği görülmüştür. Ancak, tam anlamıyla karşılıklı bir etkiden bahsedebilmek için Suudi Arabistan'ın kimliksel alt yapısı hakkında da bilgi sahibi olmak gerekmektedir.

2.6.2. Suudi Arabistan'ın kimlik politikası

Suudi Arabistan Krallığı'nın kimliksel politikasını oluşturan öğelerden bahsederken ilk olarak karşımıza çıkacak olan öge ülkenin sahip olduğu İslami siyasal kültür anlayışı olmaktadır. Sünni İslam anlayışının Vahhabizm yorumundan meydana gelen bu anlayış, hem iç hem de dış politika bağlamında ülkenin merkezine oturtulmuş bir halde olmaktadır. Hanbeli ekolünün etkisi altında olan, Selefi bir akım olarak da bilinen bu anlayış “gerçek İslam” arayışı temelinde ortaya çıkmıştır. Devlet politikası olarak kendi “İslam” anlayışının küresel çapta yayılması hedefinde olan Suudi Arabistan'ın İran'ın rejim ihracı politikası temelinde İran'la politik bir karşıtlık veya çatışma yaşadığını ifade etmektedir (Kalaycı, 2018).

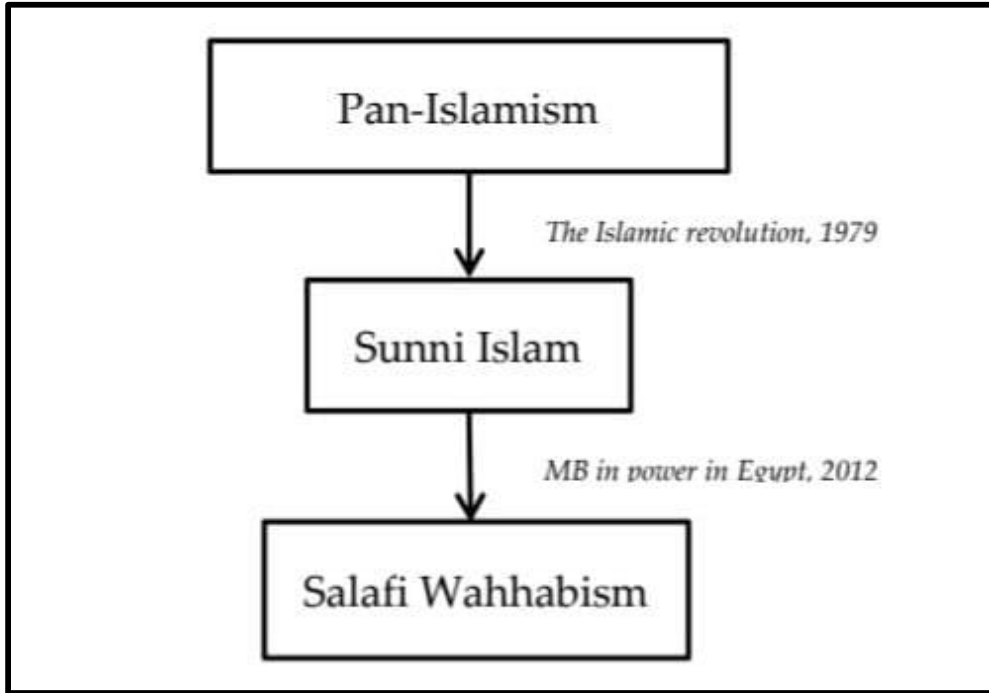
Kalaycı'nın da dile getirdiği gibi, Suudi Arabistan ile Türkiye arasındaki en önemli kimliksel farklardan biri devletin oluşum sürecinde rol alan ve bu sebeple de “çimento” görevi gören birtakım temel etkenlerdir. Türkiye'nin sahip olduğu laik, milliyetçi ve cumhuriyetçi ulusal kimliğinin aksine, Suudi Arabistan'ı meydana getiren temel öğeler arasında vatanseverlik ve milliyetçilik olgularının yer almadığı, dini temelli birtakım unsurlar bulunmaktadır. Kur'an ve Sünnet gibi İslami değerlerden oluşan devlet anlayışı ve kültürü, etnik bir kimlik ve kültür yerine dini temelli devlet yönetim kültürünün oluşumunu beraberinde getirmiştir (Kalaycı, 2018). Darwich'e göre de milliyetçiliği ve temel etnik unsur faktörünü bünyesinde barındıran diğer Arap ülkelerinin aksine Suudi Arabistan, Arap milliyetçiliğini meydana getiren sömürgeciliğe olan karşıtlığın ve mücadelenin oluşturduğu bir “ulusal” bilinçten ve kimlikten yoksun bir devlettir. 2003 yılında Suudi halkının ulusal bilinç kapasitesini ölçen bir araştırmaya göre, Suudi Arabistan halkının nezdinde İslam, ülkenin toprak bütünlüğünden daha fazla gözetilmekte ve değer görmektedir. (Darwich, 2014).

İslami açıdan kutsal sayılan üç şehirden ikisini, yani Mekke ve Medine'yi, sınırlarında barındıran Suudi Arabistan'ın sahip olduğu Vahhabizm temelli Selefi İslam anlayışının ülkeyi özellikle 1950'li ve 1960'lı yıllarda Orta Doğu'yu kasıp kavuran Nasır'ın Arap milliyetçiliği temelli politika akımından koruduğunu dile getirmiştir. Darwich, Suudi Arabistan'ın bunu Nasır'ın öncülük ettiği pan-Arabizm'e karşı pan-İslamizm temelli politikayı öne sürüp pan-Arabizm'i itibarsızlaştırmaya çalışarak yaptığını vurgulamıştır. Ayrıca bu politikanın Kral Faysal tarafından ülkenin varoluş sebebi (*raison d'être*) olarak tanımlandığını ve bu anlatının temelinde Müslümanların birbirleriyle olan dayanışma

duygusunun ve ruhu yatmaktadır. Bütün bunların sonucunda ise, Suudi Arabistan'ın pan-İslamizm politikası geniş kitleler tarafından benimsenmiştir. Suudi Arabistan kendini tek İslam ülkesi ve İslam dünyasının tek temsilcisi olarak tanımlamıştır (Darwich, 2014).

Öte yandan Suudi Arabistan'ın üstlendiği bu rol ve kimlik, devletin bir bakıma zaafı veya zayıf bir noktası haline gelmiştir. Öyle ki, bu nitelikte bir role üstlenen ve İslam dünyasında ikinci bir “temsilci” olarak ön plana çıkan başka bir güç Suudi Arabistan için açık bir tehdit unsuru haline gelebilir. 1979 Devrimi sonrasında İran'ın üstlendiği benzeri kimliğin Kral tarafından bir “kimlik kaybı” korkusu olarak algılanmıştır. Bunun sonucu olarak, Suudi Arabistan nezdinde bir kimlik değiştirme ihtiyacı hissedilmiştir. Suudi Arabistan'ın pan-İslamizm kimliği, “Sünni İslam” kimliği haline gelmiş ve böylece Suudi Arabistan, Sünni İslam'ın temsilcisi olan bir devlet kimliğine bürünmüştür (Darwich, 2014).

Fakat 2012'de Mısır üzerinde yaşanan Müslüman Kardeşler açmazında ise Suudi Arabistan'ın “mezhepsel bir manevra” yapabileceği bir ortam söz konusu olmamaktadır. Darwich'e göre Sünnilik mezhebine tabi olan Müslüman Kardeşler karşısında Selefi Vahhabizm bağlamında bir politik ve dini bir manevra yapılmıştır. Yapılan bu “kimlik güvenliği” manevrasında Suudi Arabistan'ın kimliği daraltılmış ve “gerçek Selefi” kimliğine dönüşmüştür (Darwich, 2014).

Tablo 2: Darwich'e Göre Suudi Arabistan'ın Kimliğini Yeniden Çerçeveleme Süreci (Darwich, 2014)

Sonuç olarak, sahip olunan siyasal kültür, kimliksel gelişim, bu gelişimin süreci açısından Türkiye-Suudi Arabistan ilişkilerine yön veren bir varlıksal (ontolojik) farklılık söz konusu olmaktadır. Bu durum, kimi dönemde İslam üzerinde ortak bir uyuşma ve ekonomik ve liberal kazanımlar söz konusu olduğunda geri planda kalmış, kimi dönemde ise Orta Doğu çapında yaşanan hararetli politik gelişmeler zemininde belirleyici faktör olarak ön plana çıkmıştır. Çalışmamızın asıl bölümünü teşkil eden bir sonraki bölümde de, zaman içinde kültürel ve tarihi bir farklılaşmanın sonucu olan bu durumun Muhammed bin Selman dönemindeki ikili ilişkilere olan etkisi olaylar üzerinde yapılan analizlerle incelenecek ve bu incelemelerden kimliksel birtakım sonuçlar elde edilmeye çalışılacaktır.

3. MUHAMMED BİN SELMAN DÖNEMİNDE İKİLİ İLİŞKİLER

Önceden de belirtildiği gibi, çalışmamızın asıl kısmını oluşturan bu bölümünde Türkiye-Suudi Arabistan ilişkilerinin içinde bulunduğumuz zaman dilimine denk düşen Veliaht Prens Muhammed bin Selman dönemindeki seyri, yönü ve yapısı analiz edilmeye ve açıklığa kavuşturulmaya çalışılacaktır. Bunu yaparken ontolojik bir temelden gelen “siyasal kültür” ve “kimlik” kavramlarının ikili ilişkiler açısından önemi de izah edilmeye çalışılacaktır.

Hiç kuşkusuz, Türkiye-Suudi Arabistan ilişkilerindeki en çalkantılı dönemlerden biri Arap Baharı olayları ve daha bir dizi olay ve sorunların etkisiyle içinde bulunduğumuz dönem olduğu söylenebilir. Bundan ötürü, ikili ilişkilerde sorunlara sebep olan bu olaylar ve bu olayların malum kavramlarla açıklanıp açıklanamayacağı da izaha muhtaçtır. Keza, önceki dönemlerde de görüldüğü üzere, Orta Doğu çapında önem arz eden olaylar söz konusu olduğunda bu kavramların da bu olaylar ekseninde önemli rol oynadığı görülebilir. Sonuç olarak, çalışmamız açısından hayli önem arz eden bu bölümde hem iki ülkenin içinde bulunduğumuz dönemde yaşanmaları itibariyle güncelliğini koruyan sorunların daha açık şekilde izah edilmesi amacıyla kullandığı “siyasal kültür” ve “kimlik” temelli araçlar ve yöntemler hem de bunların tarihsel geçmişle bağlantıları açık ve sade bir anlatımla açıklanmaya çalışılacaktır. Fakat her şeyden önce 2017 sonrasında Suudi Arabistan siyasetinde kontrol ve tahakküm sahibi bir kişilik olan Prens Selman’ın Türkiye ile olan ilişkiler açısından takındığı tavrı, üstlendiği rolü ve siyasi kimliğini izah etmek gerekmektedir.

3.1. Baş Aktör Muhammed bin Selman

3.1.1. Prens Selman’ın veliaht olma süreci

Suudi Arabistan’da ülke tarihi boyunca tahta geçiş geleneği açısından bakıldığında genellikle mevcut Kral’ın en yaşlı oğlunun taht varisi ilan edildiği görülmüştür. Öte yandan, son dönemde mevcut Kral’ın oğullarının ölümleri dolayısıyla sayılarının azalması sebebiyle Kral torunu olan Muhammed bin Selman taht varisi ilan edilmiştir. Babası Kral Selman’ın tahta geçişi itibariyle mevkii olarak büyük avantaj kazanan Prens Selman, hem dış politikada hem de iç politikada potansiyel rakiplerini egale edip siyasi nüfuzunu attırmıştır. Prens

Selman'ın siyasi nüfuz kazanmasıyla birlikte, ülkede bir kimliksel dönüşümler ve toplumsal değişimler gerçekleşmeye başlamıştır. Dönüşümlerin ve değişimlerin yaşandığı bu dönemde, dış politikanın ülke açısından öneminin de arttığını dile getirmiştir (Öztop, 2019).

Daha önce de dile getirildiği üzere, kendisine komşu diğer Arap devletlerinin aksine, Suudi Arabistan'ın dış politikasına bakıldığı zaman Arap milliyetçiliğine haiz unsurların bir “rejim güvenliğine tehdit oluşturan unsurlar” olarak görüldüğü söylenebilir. Hatta bu durum daha da ileri bir mertebeye taşınarak ülkenin güvenlik politikası bağlamında temel çıkar noktasının “kan bağına dayalı kimlik” olduğu da belirtilebilir (Efegil, 2013). Ancak bunun için ilk olarak iç politikada istenen koşulların ve durumların hayata geçirilmesi gerekmektedir. Sonuç olarak, Selman'ın dış politika stratejisinin sınırlarını çizmeden önce onun iç politikadaki etkinliğinin sınırlarını çizmek daha doğru olacaktır. Zira iç politika güvenliğinin temin edilmesi, dış politikada aktivasyonun ve itibarın temin edilmesine bağlıdır. Bu yüzden denilebilir ki, iç ve dış politika kavramları birbirini karşılıklı olarak etkileyebilen kavramlardır (Öztop, 2019).

Kral Selman'ın 2015 yılında tahta geçmesiyle birlikte, Suudi Arabistan iç politikasında örneğine rastlanmamış olaylar gerçekleşmiştir. Kral Selman, ilk olarak hanedan içi birtakım düzenlemeler yapmış ve böylece oğlu Prens Selman'ın veliaht olabilmesi için kararnameler imzalamış, veliahtlık düzeninde değişiklikler yapmıştır (Bakir, 2022). Aile içi güç mücadelelerinin görüldüğü bu dönemde, Kral Selman'ın ülke içinde ve dışında otoritesini sağlamlaştırabilmek için etkin çevrelerle birtakım ittifaklar yapmak zorunda kalmıştır. Devletin kurucusu Kral Abdülaziz'den itibaren uygulanan bu strateji çerçevesinde ülke içindeki etkin tüccarlar, dini liderler, önde gelen aşiret liderleri ile ittifaklar gerçekleştirilmiştir. Bu minvalde, 2015 yılında güçlü Sudeyri ailesinden, aynı zamanda Kral Selman'ın yeğeni de olan, Prens Muhammed bin Nayif veliaht ilan edilmiştir (Öztop, 2019). Bundan iki ay kadar sonra mevcut birinci veliaht Prens Mukrin bin Abdülaziz azledilerek, Prens Nayif birinci veliaht ve Kral Selman'ın oğlu Prens Muhammed bin Selman ikinci veliaht olarak ilan edilmiştir. Acar'a göre, “kardeşler arasında” ilerleyen veraset usulünü “babadan oğula” olacak şekilde değişikliğe uğratan Kral Selman, taht otoritesinde infiale ve karışıklığa neden olacak bir veliaht ataması gerçekleştirmiştir. İkinci aşamadaki değişiklikler itibariyle Savunma Bakanlığı, Kraliyet Mahkemesi Başkanlığı ve Ekonomik İşler Konseyi Başkanlığı görevlerini üzerine alan Prens Selman, en nihayetinde 2017 yılında babası Kral Selman tarafından birinci veliaht olarak ilan edilmiştir. (Acar, 2022).

Özetlemek gerekirse, Kral Selman'ın taht verasetinde yaptığı değişikliklerin ilk aşamasında güçlü Sudeyri desteğinin temin edildiği ve böylece otorite ve güç kazanımı bağlamında önemli bir avantajın elde edildiği söylenebilir. Öte yandan Kral Selman, bu noktada Kral Abdullah'ın yaptığı uygulamalarda değişiklikler yapmayarak olası tepkilerden ilk etapta kaçınmaya çalışmıştır. Otoritesini sağlayan ve taht meşruiyetini sağlamlaştıran Kral, ikinci değişikliğe gitmeyi göze almıştır. Yaptığı bu olağandışı değişikliğin etkilerini tartarak gözlemleyen Kral, son değişikliğini iki yıl sonra gerçekleştirebilmiştir (Acar, 2022).

3.1.2. Prens Selman'ın politik stratejisi

Prens Selman'ın ilk hamlelerinden birisi ülke çapında gerçekleştirilen bir yolsuzluk operasyonu olmuştur. Yapılan geniş çaplı operasyon sonucunda 11 hanedan mensubu prens ve çok sayıda bakan ve eski bakan gözaltına alınmıştır. Bu gelişmeyle beraber Prens, askeri ve sivil gücü kendi bünyesinde toplamış ve devlet nezdinde geniş bir yetki elde etmiştir (URL-2, 2022). Öte yandan, Kral'ın önceki hamleleri neticesinde azledilen Prens Mukrin Kasım 2017'de gerçekleşen bir helikopter kazasında hayatını kaybetmiştir. Gerçekleşen bu ani kaza sonrasında yapılan analizlerde Suudi Arabistan tarihinde eşine rastlanmayan değişikliklerin yaşandığı dile getirilmiştir (URL-3, 2022). Öztop, yaşanan bu gelişmeleri “babadan oğula” geçen ilk veraset olayının sonucu ve Prens Selman'ın tahta geçme ve ipleri ele alma yolundaki engellerin ortadan kaldırılması olarak yorumlamıştır (Öztop, 2019). Bütün bu gelişmelerin ışığında, Prens Selman'ın politik stratejisinin “keskin manevralar” niteliğinde olduğunu söylemek pek de yanlış olmayacaktır. Bunlara ek olarak, önemli ikili ilişkiler bakımından önem arz eden Suudi Arabistanlı gazeteci Cemal Kaşıkçı'nın 2018 yılında Suudi Arabistan'ın İstanbul Başkonsolosluğu'nda öldürülmesi olayı da Prens Selman'ın güç tahakkümüne işaret eden bir diğer gelişme olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye açısından önemine ve ikili ilişkilerdeki yansımalarına daha sonra değineceğimiz bu olay neticesinde, taht varisinin değiştirilmesi gerektiğini bildiren yorumlar da ortaya çıkmıştır (URL-4, 2022). Putin gibi hareket ettiğini ifade ettiği (URL-5, 2022) Prens Selman'ın politikalarını ve Yemen ve Filistin konularındaki siyasetini doğrudan eleştiren Kaşıkçı bilhassa dış politika anlamında Prens Selman'ın siyasetini eleştirmiştir (Kasapoğlu, 2022). En nihayetinde, Prens Selman'ın siyaset anlayışındaki keskin manevra ve güç kullanımı anlayışı örneklendirilen tüm olaylarda görülebilir.

Prens Selman'ın dış politika stratejilerini oluşturan temel esasların önemli bir parçasını ise Orta Doğu üzerinde İran ile yaşanan bölgesel liderlik mücadelesi oluşturmaktadır. Türkiye ile ilişkileri de yakından ilgilendiren bu mücadelenin temel çerçevesini çıkar temelli çatışma alanları, saldırganlıklar ve manevralar oluşturmaktadır. Esasen Kral Selman tarafından belirlenen bu strateji, siyasi tarihe “*Selman Doktrini*” adıyla geçmiştir. Doktrinin temel çerçevesini saha mücadelelerinde İran'ın alt edilmesi ve bu mücadelelerde diplomasi, uzlaşma ve kapı ardı müzakerelerinin daha az kullanılması oluşturmaktadır. Nuruzzaman'a göre, devlet çıkar ve hedeflerine erişim anlamında güç kullanımı içeren bu strateji, bölgesel anlamda ilan edilen ilk doktrin olma özelliğini taşımaktadır. Nuruzzaman, bu doktrinin Mart 2015'te Yemen'deki İran destekli Husi³ gruplarına yönelik yapılan “*Kararlılık Fırtınası Operasyonu*” ile uygulandığını da işaret etmektedir (Nuruzzaman, 2019).

Prens Selman'ın dış politika stratejilerinden biri de ABD, İsrail ve Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) gibi ülkelerle ittifak kurarak bölge politikasına şekil vermektir. Son zamanlarda yaşanan İsrail ile yakınlaşma da buna kanıt olarak gösterilmektedir (Öztop, 2019). Her ne kadar Suudi-İsrail ilişkilerinin normalleşme aşamasına gelinmesinin şartı olarak Filistin'de barışın ve huzurun sağlanması olarak gösterilse de, bu normalleşmenin Suudi Arabistan'a muazzam derecede kazanç sağlayacağı dile getirilmiştir. Nisan 2021'de Suudi Dışişleri Bakanı Ferhan El Suud, olası bir anlaşmanın 1967 İsrail-Filistin sınırlarına geri dönülmesi ve nihai barışın temin edilmesi halinde imzalanabileceğini açıklamış ve bu anlaşmanın bölgeye yarar getireceğini söylemiştir (URL-6, 2022). Ayrıca Öztop, BAE-İsrail ilişkilerinde yaşanan normalleşmenin de Suudi-İsrail ilişkilerinin normalleşmesi için bir “köprü” rolünü olabileceğine işaret etmiştir (Öztop, 2019).

Sonuç olarak, Suudi Arabistan tarihinde daha önce hiç görülmemiş şekilde veliahtlık mertebesine yükselen Prens Selman, hem iç politikadaki otoritesini sağlamlaştırabilmek hem de kendisine muhalif olan çevreleri dizginleyebilmek için söz konusu hamleleri gerçekleştirmiştir. Prens, başa geçtiği ilk andan itibaren babası Kral Selman'ın doktrin niteliğindeki dış politika stratejilerini uygulamaya devam etmiş ve bu minvalde Yemen'de

³ Husiler: Etnik temelini günümüzde elinde bulundurduğu San'a kentini de kapsayan Yemen'in kuzeyinde yaşayan Şii mezhebine mensup Zeydilerden almaktadırlar. Tinas'a göre, bu bölgedeki Şii halkın temsilcisi olarak ortaya çıkan bu grubun öğretisi temelinde 1979 İran Devrimi yatmaktadır. Saha etkinliği 2000'li yılların başlarında ortaya çıkmışsa da, asıl etkinliğine 2011 yılında ortaya çıkan Arap Baharı olaylarından itibaren kavuşmuşlardır. Grup, 2014 yılında meşru Yemen hükümetini düşürerek başkent San'a'yı kontrol altına almayı başarmıştır. Ülkedeki siyasi kaos ve iç savaş günümüzde halen devam etmektedir. Öte yandan Suudi Arabistan, Yemen'deki iç savaşta 2015'ten beri doğrudan ve aktif bir rol üstlenmektedir (Tinas, 2020).

var olan fiili durumu korumuştur. Diğer bir deyişle, İran ile olan bölgesel mücadele devam ettirilmiştir. Kısaca, 2017 sonrasındaki Türkiye-Suudi ilişkilerinin böylesi bir hassas zeminde ve dengede olduğunu ve bu dengenin bozulmasının iki ülkenin çıkarları gereği bölge üzerinde yürüttüğü hamlelere bağlı olabileceğini yani siyasi kültür ve kimlik çatışması temelinde örtüşmeyen ulusal çıkarların söz konusu olduğunu söyleyebiliriz.

3.1.3. Prens Selman döneminde Türkiye Suudi Arabistan ilişkileri

Prens Selman'ın başa geçtiği 2017 yılı Türkiye-Suudi Arabistan ilişkileri açısından da bir dönüm noktası niteliği taşımaktadır. Aşağıda sebepleri, sonuçları, gelecekteki ilişkilere olan etkileri ve siyasi kültür farklılığı ve kimlik çatışmasıyla ilişkisi anlatılan krizler bu yıldan itibaren ikili ilişkileri olumsuz etkilemeye başlamıştır. Bu dönemde karşılıklı resmi ziyaretlerin sayısında da geçmiş dönemlere kıyasla azalma görülmüş ve bu azalma karşılıklı ilişkilerin soğuk bir ortamda seyrettiğinin kanıtı olmuştur. Söz konusu soğukluğun bir diğer kanıtı da 2008 yılından itibaren yılda bir kez toplanan “Türkiye-Körfez İşbirliği Konseyi (KİK) Yüksek Düzeyli Stratejik Diyalog (YDSD)”⁴ toplantılarında bariz şekilde görülen ikili anlaşmazlıklar olarak gösterilmektedir (Sarıaslan, 2019).

Daha önce de söylenildiği gibi, 2017 öncesinde gerçekleşen Mısır'da yaşanan anlaşmazlıklar, Katar'da yaşanan kriz, Türkiye'nin Katar ve İran ile olan ilişkileri sebebiyle gerilen ikili ilişkiler bu dönemden itibaren ambargoların, siyasal hedef göstermelerin ve karşı ittifakların vuku bulduğu bir zemine doğru kaymıştır. Örneğin Prens Selman tarafından bir yurt dışı ziyareti esnasında dile getirilen Türkiye, Katar ve İran'ı kasteden “şer üçgeni” söylemi (URL-8, 2022) bu zemini en iyi tabirle gözler önüne sermektedir (Ergin, 2022). 2018 yılında yaşanan Kaşıkçı olayı ile iyiden iyiye belirginleşen bu zemin, temelde kimliğe dayalı ülke çıkarlarının ve politikalarının çatışması sebebiyle yaşanmış ve bu bağlamdaki politik tercihler bu zeminin güçlenmesini kolaylaştırmıştır. Öte yandan Kaşıkçı krizini açıklamadan önce Mısır, Katar ve Suriye konularında yaşanan açmazların açıklanması daha doğru olacaktır.

⁴ Türkiye-KİK YDSD adlı diplomatik, siyasi, ticari ve ekonomik işbirliğine dayalı mekanizma, 2 Eylül 2008 tarihinde Suudi Arabistan'ın Cidde kentinde gerçekleştirilen Dışişleri Bakanları toplantısı sırasında “Mutabakat Muhtırası” adıyla imzalanmış ve hayata geçirilmiştir. Bu mekanizmanın kurulmasıyla birlikte KİK ülkeleriyle (Suudi Arabistan, Bahreyn, BAE, Katar, Kuveyt ve Umman) KİK çerçevesinde veya ikili diyalog ilişkileri halinde gelişim hedeflenmiştir. Bir diğer amaç ise bölgesel barış, refah ve güvenliğe katkı yapmak ve bölgesel ve uluslararası konular bakımından işbirliği zeminini tesis etmektir. Kurulan diyalog zeminine birlikte ekonomik, siyasi, kültürel, askeri, güvenlik gibi alanlarda düzenli bir işbirliği ve diyalog zemininin tesisi hedeflenmiştir (URL-7, 2022).

3.1.3.1. Mısır sorununun ikili ilişkilere etkisi

2011 yılında vuku bulan Arap Baharı olayları sonrasında Türkiye'nin Suudi Arabistan ile ilişkilerinde birtakım değişimlerin gerçekleştiği ve bu değişimlerin olaylara bağlı olarak yaşandığı su götürmez bir gerçektir. Yaşanan bu değişimin temel sebebinin Türkiye tarafından icra edilen demokratik halk hareketlerinin rejime karşı tavrını destekleyen politika tercihi olmuştur. Bu bağlamda Suudi Arabistan ve BAE gibi KİK'in önemli ülkeleri bölgesel politikalarda Türkiye'nin politika tercihinin karşı safında yer alan güçlere ve odaklara destek vermişlerdir. Yaşanan bu çıkar uyumsuzluğu en fazla Mısır'daki olaylarda önemli aktörlerden biri olan Müslüman Kardeşler⁵ üzerinde etkisini göstermiş ve bu bağlamda Türkiye, Katar ile Suudi Arabistan, BAE arasında bir "siyasi blok" meydana gelmiştir (Yetim ve Akcan, 2020).

Orta Doğu'da dengeleri değiştiren ve bölgesel güçleri karşı karşıya getiren Mısır sorunu, Orta Doğu'da iktidar erkinde bulunan ve giderek kök salmış rejimlere yönelik demokratik ve hürriyet taleplerinde bulunan halk hareketleri olarak Tunus'ta ortaya çıkan Arap Baharı olaylarından Mısır halkının da etkilenmesiyle ortaya çıkmıştır. Öte yandan 2011 yılında patlak veren Mısır'daki söz konusu halk hareketinin tarihsel kökenini Nasır dönemine dek dayandırmak mümkündür. Zira 1952 yılında ordu müdahalesiyle ortadan kaldırılan monarşiden sonra her daim siyasete etki eden ve iktidar erki haline gelen ordu kökenli otoriter yönetimler, "demokrasi" deneyiminden yoksun bir Mısır'ın günümüze değin varlığını korumasında başat aktör konumunda olmuştur. Bu nedenle, 2013 yılında "demokrasi deneyimine" darbe olarak ortaya çıkan ordu kökenli Sisi yönetimi gibi, Mısır'ın yakın tarihinde sürekli ordu kökenli darbeler patlak vermiştir. Keza, 1954'te yönetimi ele geçiren ve 1970'e kadar ülkeyi yöneten Cemal Abdülnasır ve 1981'den 2011'e dek ülkeyi yöneten Hüsnü Mübarek de ordu kökenli isimler olarak karşımıza çıkmaktadır. Sonuç olarak, 2011 yılında patlak veren demokrasi ve hürriyet taleplerinde bulunan halk hareketlerinin temel dayanağını ordu temelli geleneksel yönetimlerin ülkeyi demokrasiden yoksun bırakması olmuştur. (Özkoç, 2020).

⁵ 1928 yılında Mısır'ın İsmailiye kentinde bir öğretmen olan Hasan El-Benna tarafından esasında İslamiyet'i aşılama ve öğretme amacı güdülerek kurulan Müslüman Kardeşler, radikal denilebilecek bir söylemden uzak olmakla beraber alışlagelmiş yani geleneksel İslami değerlerin savunulması söylemi içerisinde olmuştur. İlerleyen yıllarda giderek daha fazla taraftar toplayan örgüt, Filistin sorunundan sonra radikalleşme eğilimine girmiş ve Arap milliyetçiliği ve Arapçılık düşüncelerini de tabanında toplayarak Mısır'daki siyasi ortamı şekillendiren aktörlerden biri haline gelmiştir (Somuncuoğlu, 2019).

Halk hareketleriyle ordu hareketleri arasındaki farkı izah eden “demokrasi” kavramı, tıpkı 2013’te gerçekleşen Sisi liderliğindeki ordu hareketine benzer bir şekilde, 1952 yılında gerçekleşen Hür Subaylar hareketinin hedefleri arasında olmamış ve arka plana itilmiştir. Akabinde 1954 yılında yönetimi ele geçiren Nasır döneminde ise ordu iktidarı kemikleşmiş, otoriterleşmiş, milliyetçi Arap sosyalizmi ile ideolojik bir zemin kazanmıştır. Bu dönemde demokrasi inşası gibi bir hedef ortaya konulmamış ve hatta var olan parlamenter sistem yok edilerek rejimi oluşturan tek bir parti öne çıkarılmıştır. Nasır döneminde eski sistem unsurlarından feodal güçlerin ve İngiltere yanlısı haneden üyeleri ülke yönetiminden uzaklaştırılmış, bunların yerine orduya mensup kişiler tarafından oluşturulan bir yapının inşa edilmiştir (Özkoç, 2020).

Bütün bunlardan Mısır’da ordunun siyasi hayatta oynadığı rolün günümüzde dahi görülmesinin tarihsel bir sürecin sonucu olarak ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Zira Nasır döneminde siyasal hayatın en önemli aktörü haline gelen ordu, ilerleyen yıllarda toplumsal hayatı kontrol eden, her türlü muhalif hareketi “demir yumruk etkisi” sayesinde bastıran, ekonomik hayatı kontrol eden bir hale bürünmüştür. Ülke ekonomisi, geniş topraklara sahip liderlerin elinden alınarak ordu temelli devletin kontrolüne geçirilmiş ve toprak reformları sayesinde kitlesel destek de elde edilmiştir. Ayrıca bu dönemde devlet bürokrasisi de giderek genişlemiştir. 1952 yılında 350 bin kişiyi kapsayan Mısır bürokrasisi, 1970’e gelindiğinde 1.2 milyon gibi bir sayıya ulaşmıştır. Öte yandan, bu politikanın tersi bir durum söz konusu olduğu Enver Sedat döneminde, devlet kitlesel desteğini kaybetmiştir. Mısır ekonomisini liberalleştiren ve ordu etkisini azaltmaya çalışan Enver Sedat’ın bu politikası halk nezdinde ters tepmiş ve devlet-ordu tekeline olmayan bir ekonomiye Mısır’ın alışık olmadığı görülmüştür. Öte yandan, Sedat döneminde yaşanan protestolar ordu tarafından her zaman olduğu gibi sert şekilde bastırılmıştır. Yani siyasal hayattaki aktifliğini yitiren ordu, devlet bekası söz konusu olduğu zaman etkisini göstermeye devam etmiştir. Sonuç olarak, Mısır ekonomisini liberalleştiren Sedat dönemi, Mübarek döneminde gözlemlenen, otoritesini koruyan neo-liberal ordu devleti oluşumunun bir geçiş süreci olarak değerlendirilebilir (Özkoç, 2020).

Mübarek dönemine bakıldığında, 1981 ile 2011 arasında yaşanan siyasal ve toplumsal hayatın öncekilerden farklı olduğu söylenemez. Askeri bir anlayışla devlet yönetimi geleneğini sürdüren Mübarek, bu dönemde “demir yumruk” misali işleyen bir olağanüstü hal düzeni tesis ederek insani hak ve özgürlükleri kısıtlamıştır. Öte yandan, Mübarek döneminde rejimi meşgul eden en mühim meselelerden biri radikal İslamcı denilen

grupların etkinlikleri olmuştur. Fakat Mübarek dönemi ekonomik, siyasal, askeri ve sosyal hayatın tek elde toplandığı ve bu teklik rejiminin halk tarafından kabul gördüğü bir dönem olmuştur (URL-9, 2022).

Çok adaylı genel seçimlerin dahi 2005 yılında ABD baskısı sayesinde gerçekleştirilebildiği Mübarek döneminde, ülke IMF (Uluslararası Para Fonu-International Monetary Fund) ve Batı etkisinde bir ekonominin varlığı söz konusudur. Ayrıca ülkedeki sermayenin geneli Mübarek'e yakın kesimlerde toplanmış, seçimlerin ve demokratik temsiliyetin kâğıt üzerinde gerçekleştirildiği bir dönem yaşanmıştır. Son olarak, Mübarek döneminde ordu doğrudan eylemde ve etkide bulunmamış, ancak her daim rejimin işlevselliğini ve bekasını koruma amacı gütmüştür. Bu dönemde “polis rejimi⁶” örneği sergilenerek, yoğun insan hakları ihlalleri, sansürler ve sürekli baskı söz konusu olmuştur (Özkoç, 2020).

Özellikle 2011-2013 arasındaki demokratikleşmeye doğru giden sürecin birdenbire yaşanan darbe ile kesilmesi de bütün bunların sonucu olarak açıklanabilir. Birinci olarak, otoriter yönetim etkisi ve ordu baskısı, demokratik ve insan haklarına dayalı devlet yönetim biçimini engellemiştir. Sedat döneminde yaşanan liberalleşme ve kısmi demokratikleşme faaliyetleri bile bu etkiyi kıramazken, bu durum ülkenin politik karakteristiği ve kimliğiyle açıklanabilir (Bekaroğlu ve Kurt, 2015).

Bekaroğlu ve Kurt, Mısır üzerinde yaptıkları incelemede otoriter düzenden demokratik bir düzene geçme aşamasındaki başarısız durumu “*Arap istisnacılığı*” kavramı ile açıklamaktadırlar. Daha önce de değinilen ve İslami kültür ile demokratik-laik düzenin bağdaşmadığını ve uyuşmadığını açıklayan bu kavram, belki de Mısır'da yaşanan gelişmeleri kabaca özetleyen bir tabir niteliğine bürünebilir. Zira Mısır tarihinde ne Sedat döneminde yaşanan kısmi demokratikleşme ve liberalleşmede ne de Mübarek sonrası dönemde sivil toplumun, devrim taraftarı kitlesel hareketlerin ve değişim arzusunun otoriterleşmeyi engelleyemediği gözlemlenmiştir. Başka bir deyişle ne tavandan gelen bir değişim siyaseti ne de tabandan gelen bir kitle hareketi Mısır'daki gelenekselleşmiş otoriter yönetimi silememiştir (Bekaroğlu ve Kurt, 2015).

⁶ Esasen “polis devleti” olarak bilinen bu kavram, günümüz koşullarında kamu refah ve huzurunun temini için her türlü önlemi alma yetkisini kendisinde gören, bunun için de insanların temel hak ve özgürlüklerine müdahale edebilen ve bütün hepsini yaparken insanlara yükümlülük ve külfet getirebilen devlet şeklidir. Devletin amaçları söz konusu olduğunda hiçbir kanun ve hukukun geçerli olmadığı bu sistemde, bütün bu amaçların gerçekleştirilmesi için temel unsur devlet gücü ve caydırıcılığı olmaktadır (Yıldız, 2013).

Özetle, Mısır’da Arap Baharı olaylarına giden sürecin sebeplerini yanlış neo-liberal politikalar, yıllardır süregelen baskın yönetim tarzı, demokrasi ve insan haklarının görmezden gelinmesi, kötüye giden ekonomik koşullar olarak sayabiliriz. Bütün bunlar ışığında, hiç kuşkusuz, Tunus’ta patlak veren otoriter yönetim karşıtı protestoların ve devrim niteliğindeki olayların Mısır toplumunu etkilememesi olanaksızdır. Ayrıca 2011’de Kahire’de başlayan protestolar sırasında ordu unsurları Mübarek yönetiminin meşruiyetini yitirdiğini ve protesto dalgasının geriye döndürülemez sonuçlar doğuracağını sezmışlerdir. Sonuç olarak, yıllardır Mübarek denetiminde işleyen sistemin artık toplum tarafından katlanılmaz bir raddeye varmıştır (Özkoç, 2020).

Ocak 2011’de patlak veren protestolar neticesinde, hükümetteki üyeler Mübarek tarafından görevden alınmıştır. Bu süreçte, ordunun tavrı ise Mübarek karşıtı protestoculardan yana olmuştur (URL-10, 2022). Burada ordunun tavrına yönelik bir analiz yapmak için parantez açacak olursak, Mısır’da gelenek haline gelen “rejim koruyucusu” rolünün üstlenildiğini söyleyebiliriz. Bir diğer deyişle, Mısır ordusu, meşruiyetini yitiren Mübarek’ten yana olmak yerine, rejimin bekası için muhaliflerden yana taraf almıştır (Özkoç, 2020). Şubat ayına gelindiğinde Mübarek’in bir sonraki seçimlerde aday olmayacağı açıklanmıştır. Öte yandan, Mübarek taraftarlarının muhaliflere sert müdahalelerde bulunmasıyla beraber kanlı bir kaos ortamı ortaya çıkmıştır. Bu kanlı kaos, aynı ay Mübarek’in istifasını getirmişse de, ilerleyen süreçte ordu etkisini sertleştirmiştir. Sonuç olarak, Kasım 2011’e kadar ordu hükümetine karşı protestolar devam etmiştir. Haziran 2012’ye dek süren seçim süreci sonunda Muhammed Mursi cumhurbaşkanı seçilmiştir (URL-10, 2022).

Mursi döneminde yaşanan demokrasi deneyiminin, Orta Doğu genelinde değerlendirildiğinde bile, en ciddi demokrasiye geçiş denemelerinden biri olduğu söylenebilir. Fakat ordunun tarihsel önemi ve birçok nedenden dolayı bu deneme başarıyla ulaşamamıştır. Bunun altında yatan sebeplerden en önemlileri Mısır tarihinde demokrasi geçmişinin olmaması ve bu yöndeki deneyimsizlik, otoriter siyaset ve yönetim geleneği ve bu otoriter yönetimlerin baskısı altına kaldığından mütevellit gelişemeyen sivil toplum anlayışı gibi içsel sebeplerdir (Şahinoğlu ve Ateş, 2017).

Ancak bu başarısızlığın Suudi Arabistan ve Türkiye ilişkilerine de etki eden dışsal sebepleri de bulunmaktadır. Keza Şahinoğlu ve Ateş’e göre de Orta Doğu açısından böylesine öneme sahip bir olayın altında dışsal sebeplerin ve etkilerin yatmaması düşünülemez. Ayrıca darbedeki en büyük aktör olan General Sisi’nin dış destek aldığı da

belirtilmiş ve bu destek çoğunlukla Körfez'deki monarşi ülkelerinden gelmiştir. Suudi Arabistan ile Mısır ordusunun çıkarları bağlamında bir uyuşma ve böylece bir siyasi ortaklığın kurulduğu söylenebilir. Çünkü Orta Doğu'da yaşanan böylesi bir deneyimin monarşi düzenine sahip ülkelere tehdit olarak algılanmaması olanaksızdır. Aynı şekilde, yıllardır Mısır'ın siyasi düzenini yönlendiren ve yöneten ordunun böylesi bir deneyimden endişe duymaması olanaksızdır. 1952 sonrasında ekonomik ve siyasi ayrıcalıklara sahip ordu, bu yöndeki çıkarları doğrultusunda Mursi yönetimini bir engel olarak görmüşlerdir. Özellikle Süveyş Kanalı üzerinde planlanan projelerin, Mursi'nin yürütmüş olduğu politika gereği, ordunun dışında bir şekilde gerçekleştirilmek istenmesi buna sebep olarak gösterilebilir. Bundan ötürü, Mursi'nin orduya taviz vermeyeceği ve yönetim, siyaset ve ekonomi bağlamında orduyla birlikte hareket etmeyeceği anlaşılmıştır (Şahinoğlu ve Ateş, 2017).

Mursi yönetiminin iktidardan darbe yoluyla uzaklaştırılmasının bir diğer sebebi ABD bölgedeki politikasından kaynaklanmaktadır. Zira Büyük Orta Doğu Projesi (BOP) ile bölgeyi kontrol altında tutma ve Batı lehine şekillendirme emeliyle hareket eden ABD, demokratik sancılar geçiren bölge ülkelerinde ortaya çıkan yeni rejimlerin dış politika icrasından memnuniyet duymayarak, bu yönetimlerin iç ve dış tehditlerle ortadan kaldırılmasına veya sindirilmesine imkan tanımıştır. Diğer bir deyişle, Lübnan ve Filistin'de Hizbullah ve Hamas gibi İran destekli yönetimlerin başa geçmesi ve Mursi yönetiminin de İran ile pozitif ilişkiler içerisinde olması, kaçınılmaz sonu hazırlayan bir diğer dış etken olmuştur. En nihayetinde, bölgedeki aktörlerin ABD çıkarlarıyla uyum nitelikte olması amacı, bölge ülkelerinin demokratik değerlerinin ve demokrasi deneyimlerinin korunması idealinden baskın çıkmıştır (Karagüzel, 2020).

Suudi Arabistan'ın Mısır üzerindeki “karşı devrim” yaratma politikasının bir güvenlik endişesi dolayısıyla ortaya çıktığı aşıkardır (Şahinoğlu ve Ateş, 2017). Hedeflenen “karşı devrim” politikasını rejimi koruma amacıyla icra eden Suudi Arabistan, bunu petrol zenginliğini ve diplomatik gücünü kullanarak gerçekleştirmiştir. Suudi Arabistan, darbe öncesi ve sonrasında General Sisi güdümündeki orduya maddi açıdan çok önemli desteklerde ve katkılarda bulunmuştur (URL-11, 2022).

Suudi Arabistan'ın güvenlik endişesinin altında yatan sebep yalnızca demokrasi deneyiminin monarşi düzenine verebileceği olası zarar değildir. Bunun altında yatan bir diğer önemli sebep, Mursi yönetiminin İran ile olan ilişkilerinin olumlu bir düzeyde seyretmeye başlamasıdır. Zira Mısır-İran ilişkileri 1979 Devrimi sonrasında Mübarek'in

Batı yönelimli ve İsrail ile 1978’de gerçekleştirilen Camp David Antlaşması’nı destekleyen bir politika izlemesi sebebiyle düşük bir düzeyde ilerlemiştir. Öte yandan, 2013 yılında dönemin İran Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinejad’ın yıllar sonra Mursi yönetimindeki Mısır’a yapmış olduğu ziyaret, uzun yıllar devam eden soğukluğu değiştirmiş ve ikili ilişkilere olumlu bir ivme kazandırmıştır (URL-12, 2022).

Şahinoğlu ve Ateş’e göre, Mısır’ın İran ile olan ilişkilerinin olumlu bir seyre kavuşması ABD ve İsrail ekseninde rahatsızlık yaratmıştır. Mursi’nin bu yöndeki politikasının esas noktası, Mübarek döneminde ABD güdümünde olan dış politika anlayışının değiştirilmesi amacı olmuştur. Bu nedenle, Mübarek dönemine kıyasla daha bağımsız bir dış politika stratejisi izleyen Mursi, İran ile ilişkileri geliştirmek istemiştir. Ancak İran’a yönelik uygulanan ambargo konusunda ve de Filistin meselesindeki kilit rolü gereği Mısır’ın ABD için önemi büyük olmakla beraber, böylesi bir dış politika manevrası ABD’nin bölgesel çıkarları ile ters düşer nitelikte olmuştur (Şahinoğlu ve Ateş). Sonuç olarak, Mısır’da yaşanan darbenin Suudi Arabistan, ABD ve İsrail ortaklığında gerçekleşmiş olabileceği söylenebilir. Ayrıca, Prens Selman döneminde Suudi Arabistan-İsrail ilişkilerinde yaşanan iyileşmenin ve ABD, İsrail ve Körfez ortaklığının ilk adımının bu dönemde gerçekleştiğini de öne sürebilir. Cumhurbaşkanı Mursi’nin ilk dış ziyaretinin Suudi Arabistan’a gerçekleştirilmesi de dikkat çekici bir gelişme olarak karşımıza çıkmaktadır. Mursi tarafından yapıcı olarak nitelenen görüşmenin temel zeminini de Mısır’daki gelişmelerin Suudi Arabistan üzerinde yarattığı endişe olmuştur. Fakat görüşme sonrasında verilen mesajlarda yaratılan tartışma ortamının iki ülkenin ve Orta Doğu’nun çıkarına sonuçlandığı söylene de, Suudi Arabistan’ın güvenlik endişesinin katıyen geçmediği anlaşılmaktadır (URL-13, 2022).

Fakat Türkiye’nin Mursi ve Müslüman Kardeşler ile ilişkilerine baktığımızda, Suudi Arabistan’ın Mursi ile olan ilişkisinin tersi bir vaziyet karşımıza çıkmaktadır. Zira İhvan hareketinin Mısır’da Muhammed Mursi’nin cumhurbaşkanı olmasıyla artan yükselişinden ve bu yükselişin Orta Doğu çapında da hissedilmesinden siyasi bir rahatsızlık duymayan ve politik çıkarıyla uyuşmazlık yaşamayan Türkiye, bu dönemde Mısır ile ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır. Öte yandan Temmuz 2013’teki darbe sırasında protestoculara yapılan sert müdahaleler ve meşru bir hükümetin Mısır’da gelenekselleşen ordunun doğrudan müdahalesiyle devrilmesi Türkiye tarafından sürekli eleştirilmiştir (Başkan, 2019). Darbe hükümeti, buna karşılık Mısır’ın iç meselelerine müdahale edildiği gerekçesiyle Türkiye büyükelçisini istemeyen adam (*persona non grata*) ilan etmiş ve

Türkiye ile ilişkilerin seviyesini maslahatgüzarlığa kadar düşürmüştür. Yapılan bu hamleye karşılık, Ankara da Mısır büyükelçisini istenmeyen adam ilan etmiştir (URL-14, 2022). Ayrıca, tıpkı Suudi Arabistan'ın Mısır ordusunu desteklemesi gibi, Türkiye ve Katar da İhvan hareketine destek vermiş ve özellikle Katar bu noktada büyük çapta maddi olanaklar sağlamış, İhvan hareketine mensup yayın organlarını desteklemiştir. Ayrıca 2014 yılında Katar'ın yaşadığı baskılar sonucunda kimi İhvan üyelerini sınır dışı etmesiyle bu üst düzey İhvan mensupları Türkiye'ye getirilmiştir (Yousef, 2022). Bunun sonucunda, giderek kötü bir zemine doğru kayan Türkiye-Suudi Arabistan ilişkilerinin aksine, Türkiye-Katar ilişkileri gelişim göstermiştir (Başkan, 2019). 2014 yılında Suudi Arabistan Müslüman Kardeşler örgütünü terör örgütü olarak ilan etmiştir. 2014'ten itibaren İhvan hareketinin Sünni-İslami öğretileri Suudi hanedanlığınca tehdit olarak algılanmış ve ülkede her türlü İhvan unsuru yasaklanmıştır (URL-15, 2022). İhvan üzerinde yaşanan Türkiye, Katar ve Körfez gerilimi, 2017 yılında Katar üzerinde yaşanan krize dönüşmüştür. Yaşanan krizde, Suudi Arabistan, BAE, Bahreyn, Mısır gibi ülkeler tarafından terör örgütlerine destek vermekle suçlanan Katar'a geniş çaplı ambargolar uygulanmıştır (URL-16, 2022). Körfez'de yaşanan Katar krizinin bir diğer sonucu ise, İhvan hareketi üzerinde ortaya çıkan siyasi problemler sırasında da olduğu gibi, Türkiye-Katar ilişkilerinin giderek bölgesel bir ortaklık ve müttefiklik raddesine yükselmesi olmuştur. Krizin patlak verdiği 2017 yılında Türkiye, Körfez'in koyduğu ambargonun aksine bir şekilde Katar'a ticari ve askeri yardımlarda bulunmuştur. Hatta aynı yıl içerisinde, Katar'da Türk askeri üssü dahi açılmıştır. Sonuç olarak, Körfez blokunun karşısında yer alan bir Türkiye-Katar bloğu ortaya çıkmıştır (Girit, 2022).

Arap Baharı sonrasında Mısır'da yaşanan demokratik rüzgarların kesilmesi ve bunun arkasında Suudi Arabistan'ın başını çektiği Körfez ülkelerinin yer alması, Türkiye-Suudi Arabistan ilişkilerine yansarak ileride Katar krizi, Türkiye'nin Suriye operasyonları ve Kaşıkçı cinayeti ile birlikte karmaşıklaşan ve bloklaşmayı da beraberinde getiren bir sonucun başlangıç noktası olmuştur. Esasında İhvan ve darbe ile başlayan gerilimin temel kaynağı, çakışan bölgesel çıkarların altında yatan iki ülkenin kimlik politikalarının farklı olması sebebidir. Mısır'ın otoriter bir yönetim anlayışına sahip olan Mübarek döneminde Suudi Arabistan'ın en yakın müttefiklerinden biri olması, bunun tersi bir şekilde Mursi döneminde Türkiye ile kurulan güçlü ilişkiler ve Sisi liderliğindeki darbede Suudi Arabistan'ın büyük çapta maddi desteklerde bulunması bu durumu kanıtlar niteliktedir. Diğer yandan, Suudi Arabistan tarafından uygulanan bu politika, güç unsurlarının kullanımını diplomatik unsurların kullanımından daha ön planda tutan “*Selman Doktrini*” ile uyuşmaktadır. Çünkü,

darbe gibi askeri güç kullanımı içeren bir yol kullanılarak, Mursi iktidarı Mısır siyasetinden uzaklaştırılmıştır. Böylece Suudi Arabistan'ın bölge üzerindeki çıkarları, kullanılan metodun niteliğine ve siyasal etik açısından uygun olup olmadığına bakılmaksızın, korunmuştur.

İran Devrimi sonrasında, Sünni İslam dünyasının lideri ve koruyucusu olarak öne çıkan Suudi Arabistan, bu kimliğini kendisi gibi Sünni temelli olan ve Arap Baharı ile patlak veren değişim rüzgarının temsilcisi olan İhvan'ın yükselişiyle Selefi-Vahabizm'e dönüştürmüştür (Darwich, 2014). Zaman içerisinde giderek özelleşen ve kapsam olarak küçülen Suudi kimliği, 2011 sonrasında bir yandan monarşiye ve doğal kaynakların korunması esasına dayanan statükocu bir görünüm kazanmış ve bir yandan da İran ve Türkiye ile olan bölgesel liderlik rekabetini sürdürmeye çalışmıştır. Bu süreçte Türkiye hem Yeni Osmanlılık kimliği esasına kurulu politikasını hem de demokratik ve cumhuriyetçi kimliğini öne çıkararak Arap Baharı ile ortaya çıkan değişim rüzgarını destekleyen tek bölgesel aktör olmuştur. Sonuçta Türkiye'nin "revizyonist" politikası ile Suudi Arabistan'ın "statükocu" politikası ters düşerek bir tür çıkar uyumsuzluğunu doğurmuştur. Bu uyumsuzluk, 2017'de ortaya çıkan Katar krizinde de etkisini gösterecek ve süreç belirgin bir bloklaşmaya dönüşecektir.

3.1.3.2. Katar krizinin ikili ilişkilere etkisi

İki ülke arasındaki bir diğer sorun yaratan konu Katar krizidir. Temelde Mısır, Suriye, İhvan gibi konularda Türkiye ile Katar'ın ortak dış politika icra etmesine dayanan kriz, 2017 yılında ortaya çıkmıştır. 5 Haziran 2017 tarihinde başta Suudi Arabistan olmak üzere BAE, Mısır, Bahreyn gibi ülkelerin içerisinde yer aldığı "Körfez Bloğu" ya da "statükocu blok" diye tabir edilen ülkeler Katar'a diplomatik ve ticari ambargo uygulama kararı almışlardır. Ayrıyeten adı geçen ülkeler, Katar'a kara sınır yollarını ve kapılarını, hava ve deniz alanlarını kapatarak Katar'ı tam anlamıyla abluka altına almışlardır. Ambargocu ve ablukacı ülkeler bütün bu siyasi eylemlerine Katar'ın ulusal güvenliklerini tehdit eden ve terör eylemlerine destek veren politikalar geliştirdiğini gerekçe göstermişlerdir (Sariaslan, 2019). Öte yandan, gerçekleştirilen ambargo ve abluka politikalarının sebeplerinin yakın geçmişte ortaya çıkan politik uyumsuzlıklardan ileri geldiği aşikar olmakla birlikte, tüm bunların kimliksel politikalar açısından birtakım açıklaması da bulunmaktadır. Bu nedenle

sürecin arkasında yatan büyük resmi görebilmek için Katar krizinde daha da derine inmek gerekmektedir.

Katar, konum olarak Suudi Arabistan ve İran arasında bulunan bir ülke olması itibariyle Orta Doğu siyaseti açısından hayli öneme sahip ülkelerden biridir. 1995 yılından itibaren Emir Şeyh Hamad bin Halife al Tani dönemiyle birlikte sahip olduğu geniş doğal kaynakları sayesinde ekonomik açısından geniş bir sıçrama yaşayan Katar, bu sayede dış politikada kendisinden büyük güçlerin tahakkümü altında bulunmaktan kurtulma imkanı da elde etmiştir. Keza 1997 yılından itibaren doğal gaz ihraç edilmeye başlanmıştır. 2006 yılında sıvılaştırılmış doğalgaz (LNG) ihracatında dünya genelinde ilk sırayı almış olan Katar, bundan dolayı Batı ve ABD dış politikası açısından da en önemli ülkelerden biri haline gelmiştir. Bunlara ek olarak, güçlü merkezi otorite yönetimi ve sahip olduğu yüksek güvenlik endeksi⁷ sayesinde, başkent Doha Orta Doğu'nun en önemli yatırım ve ticaret merkezlerinden biri haline gelmiştir. Ülkenin prestijini güçlendiren bir diğer alan ise haberleşme olmuş ve 1996 yılında kurulan El Cezire Ajansı bölgesel ve küresel çapta (özellikle dış politika alanında) önem kazanmıştır (Görgülü, 2017).

Böylesi bir prestije ve güce erişen Katar, Arap Baharı olayları başladığında da siyasal ve ekonomik anlamda önemli rol oynayan ülkelerden biri olmuştur. Hiç kuşkusuz Katar'ın rol oynadığı en önemli mesele ise Mısır sorunu olmuş ve 2013'teki askeri darbede mesafeli davranan ve Sisi'ye karşı çıkan bir politika izlemiştir. Katar'ın bu politikası, diğer Körfez ülkelerinin 2017'de başlattığı ambargo ve ablukanın temel sebebi olarak gösterilmiş ve bu süreçte Katar ile en çok işbirliği içerisinde olan ülkelerden biri Türkiye olmuştur (Görgülü, 2017).

Görgülü'ye göre, devlet dışı faktörlerin ön plana çıktığı Arap Baharı döneminde bu aktörlerin siyasi söylemlerinde ön plana çıkarttığı muhalif görüş ve politikalara arka çıkan Katar, bu politikasını El Cezire üzerinden medyatik anlamda desteklemiş ve gerek siyasal gerekse mali açıdan muhalif güçlere katkıda bulunmuştur. Katar'ın bu stratejisini önemli politik ve sosyal dönüşümler dönemine sahne olan Arap Baharı olaylarında kendi “bölgesel açılımı” açısından bir olanak olarak gördüğünü dile getirmiştir. Bir diğer deyişle, Katar'ın Arap Baharı stratejisindeki temel amaç, kendini Körfez'deki diğer aktörlerin dışında bir özelliğe sahip bölgesel aktör konumuna getirmektir. Zira muhalif söylemlerden ve hareketlerden politik endişe ve güvenlik kaygısı duyan Suudi Arabistan ve BAE'nin aksi bir

⁷ 2015 yılından itibaren Arap ülkeleri arasında en güvenli ülke konumuna erişen Katar, çarpıcı bir şekilde, krizin patlak verdiği 2017 yılından 2019 yılına kadar dünyanın en güvenli ülkesi olmuştur (URL-17, 2022).

şekilde, Katar'ın bu olağandışı gelişmelerden hiçbir siyasal endişe ve güvenlik kaygısı olmamıştır (Görgülü, 2017). Bunun altında yatan temel etken olarak Katar'ın etnik yapısı gösterilebilir. Zira hiçbir siyasi parti teşkilatının bulunmadığı, diğer Körfez ülkeleri gibi monarşi ile yönetilen Katar'da %12 civarında Katarlı nüfus bulunurken, %88 gibi büyük bir oranı da yabancı göçmenler oluşturmaktadır (URL-18, 2022). Bu açıdan bakıldığında, Katar'ın hiçbir siyasal endişe ve güvenlik kaygısı gütmemesi hiç de ters bir durum olarak görünmemektedir. Bu farklılık özellikle Suudi Arabistan'ın etnik yapısına bakıldığında da anlaşılabilir. Hıdır'a göre, 1979 İran Devrimi sonrasında Suudi Arabistan'a kimlik değişimine mal olan Şii-Sünnilik mezhepsel ayrılığı, Suudi Arabistan'ın dış politikasında hem strateji algısına hem de güvenlik algısına yön vermektedir. Zira Suudi Arabistan topraklarında yaşayan Şii nüfusun varlığı resmi verilere göre %5-10 ila %25 arasında değişmektedir. Genellikle Ahsa ve Dammam gibi bölgelerde bulunan Şiiler, siyasi, dini ve ideolojik açıdan İran'a bağlılık duyabilmektedirler. Dini bakımdan özellikle İran Ayetullah'ı Hamaney'e, gayet doğal olarak, bağlı olabilecekleri söylenen bu nüfusun İran nüfuzu altında olabilme ihtimali Suudi otoritelerince endişe verici bir durum olarak görülmektedir. Sonuç olarak, hem Şii nüfusun varlığı ve İran'ın Şiiler üzerinde korkulan etkisi hem de Suudi rejiminin güvenliği açısından Suudi Arabistan'ın dış politika icrasının devrimci gruplardan yana olmaması ve böylelikle de Katar'ın dış politika stratejisinden farklı olması çıkarımı yapılabilir. Buna benzer endişelerin özellikle BAE, Bahreyn ve Kuveyt gibi diğer Körfez ülkelerinde de bulunması, Katar üzerine yapılan ambargonun ve ablukanın temel sebebini de açıklar niteliktedir. (Hıdır, 2022).

Bu söylenenlerde altı çizilmesi gereken temel husus, her iki tarafın da devlet dışı aktörleri destekleyip desteklememedeki temel ayrım noktasıdır. Suudi Arabistan, Mısır ve BAE ile Katar arasındaki deprem niteliğindeki abluka ve kriz gelişmesinin temel fay hatlarını stratejik politikalardaki uyuşmazlıklar ve ayrımlar oluşturmaktadır. Bir diğer deyişle, Suudi Arabistan, BAE ve Mısır gibi ablukayı ve ambargoyu destekleyen ülkeler "karşı devrim" politikası güderken, Katar ve Türkiye gibi ülkeler "devrim" yanlısı bir politika gütmektedir (Görgülü, 2017).

Bir önceki başlıkta da izah edildiği üzere, Suudi Arabistan, BAE ile Türkiye ve Katar arasındaki "devrim-karşı devrim" temelli politik çıkar ve strateji çatışmasının en büyük örneği Mısır üzerinde görülmektedir. Katar'ın 2013 yılındaki askeri darbeye ilk söylemi Türkiye'ninki kadar sert olmamıştır (Başkan, 2019). Katar nezdinde yapılan eleştirilerin ilk noktası darbe karşıtı gruplara yönelik yapılan sert müdahalelerde ortaya çıkmıştır. Mısır

tarafından Katar'a yönelik getirilen temel eleştiri noktası ise Katar'ın El Cezire haber ajansı kullanılarak Müslüman Kardeşler örgütünün desteklenmesi olmuştur (URL-19, 2022). Bu olayların akabinde Katar'ın İhvan için güvenli bir yer haline geldiğini ve Katar'a kaçan İhvan mensuplarının El Cezire'ye ve yerel medyaya darbe karşıtı açıklamalar yapabilmelerine izin verildiğini ve Müslüman Kardeşler örgütünün Mısır nezdinde terör örgütü ilan edilmesinin Katar tarafından kınandığını dile getirmiştir (Başkan, 2019). Mısır, Suudi Arabistan ve BAE'yi kınayan Katar Emiri Şeyh Tamim, karşıt görüşlerde olan unsurların terörizm yaftasıyla damgalanmaması gerektiğini, bu yaftalamanın o unsurları küçültmeyeceğini ve hatta tam tersine onları daha da çok birleştirip güçlendirebileceğini dile getirmiştir (Başkan, 2022).

Suudi Arabistan'ın Mısır ve İhvan politikasına bakıldığında, Türkiye ve Katar'ın attığı adımların aksine birtakım hamleler gerçekleştirildiği görülebilir. Başkan'a göre, darbenin meşruluğu hakkında Suudi Arabistan tarafından herhangi bir yorum yapılmamış ve hatta bunun da ötesine geçilerek Sisi yönetimine maddi katkılar ve yardımlarda bulunulmuştur (Başkan, 2019). Suudi Arabistan, BAE ve Kuveyt tarafından darbe yönetimine yapılan yardımlar ilk bir yıl içerisinde toplamda 20 milyar doları aşmıştır. Keza 3 Temmuz 2013'te gerçekleştirilen darbenin akabinde Kral Abdullah'ın darbe hakkındaki söylemi de dikkat çekicidir. Zira söz konusu söyleminde Kral Abdullah, Mısır'ın "içinde bulunduğu karanlık tünelden çıkarıldığını" dile getirmiştir. Kral, bu söyleminde darbe öncesi ve sonrasında ülkenin içinde bulunduğu durumun Suudi Arabistan dış politikası çerçevesinde değerlendirilme şeklini de açık bir şekilde ortaya koymuştur. Haziran 2014'te dönemin Suudi Arabistan Kralı Abdullah tarafından Mısır'a ziyaret gerçekleştirilmiş ve bu ziyarette karşılıklı işbirliği vurgusu yapılmıştır (URL-20, 2022). Önceki bölümde de dile getirildiği gibi, Suudi Arabistan tarafından atılan bir diğer farklı adım, Müslüman Kardeşler oluşumunun Mart 2014'te terörist ilan edilmesi olmuştur. Yine aynı dönemde Suudi Arabistan, BAE ve Bahreyn tarafından Katar'a yönelik ilk yaptırım gerçekleştirilmiş, adı geçen ülkeler Doha'daki büyükelçilerini Katar'dan geri çekmişlerdir (Başkan, 2019).

Fakat 2014 yılından itibaren krize dönüşen Katar ve diğer Körfez ülkeleri arasındaki ayrışma, bir süre rafa kaldırılmıştır. Bunun o dönemde ortaya çıkan birden fazla temel sebebi bulunmaktadır. Birincisi, Müslüman Kardeşler örgütünün Mısır'da iktidardan uzaklaştırılması sonrasında örgüt, Suudiler için bir tehlike arz etmekten uzak hale gelmiştir. İkincisi, Suriye ve Irak'ta ortaya çıkan IŞİD terörü, Orta Doğu'daki diğer krizlerin ötelenmesine sebep olmuştur. Zira bu dönemde üç ülke de IŞİD terörü üzerinden rejimi

suçlama fırsatı elde etmiş ve Suriye politikasında muhalifler üzerinden ortay paydada buluşmuşlardır. Üçüncüsü, bu dönemde Yemen sorunu üzerinden Suudi Arabistan’a yönelik İran tehdidinin artması Suudi Arabistan’ı nispeten daha çok endişelendirmiştir. Dördüncüsü ise bölgede petrol fiyatlarının düşüşünden dolayı ortaya çıkan endişe verici ekonomik sorunların ortaya çıkmasıdır. Zira Başkan’a göre, bu dönemde petrol fiyatlarında 90 ila 105 dolar arası bir seviyeden 40 ila 60 dolar arası bir seviyeye kadar düşüşler yaşanmıştır. Sonuçta, 2014 yılında ortaya çıkan bu sebeplerden dolayı Katar ile Körfez arasındaki hesaplaşma 2017 yılına kadar tam olarak gün yüzüne çıkamamıştır. 2017 yılında ise, diğer başlıkta detaylıca değinileceği üzere, krizin ortaya çıkmasına ortam hazırlayan gelişmeler vuku bulmuştur. Bu gelişmelerin önemli bir kısmı Suriye bağlamında gerçekleşmiştir (Başkan, 2019).

Başta Suudi Arabistan ve BAE olmak üzere, neredeyse tüm Körfez ülkeleri, Katar ile karşılıklı ilişkilerini İhvan sorunundan dolayı koparmışsa da, Türkiye ile ilişkilerini devam ettirmişlerdir (Başkan, 2019). Örneğin, dönemin Türkiye Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, Ekim 2013’te Suudi Arabistan’a ziyarette bulunmuştur (URL-21, 2022). Fakat durum böyle olsa da, Suudi Arabistan-Türkiye ilişkileri giderek soğuk bir görünüm kazanmaya başlamıştır. 2014 yılı içerisinde herhangi bir karşılıklı resmi ziyaret gerçekleşmemiştir.

“Statükocu” ve “karşı devrimci” Körfez ülkelerinin attığı politik adımlar, Katar’ın Orta Doğu bölgesel politika stratejisini değiştirmemiş ve hiç kuşkusuz bu durum Körfez tarafından 2017 yılında atılan geniş çaplı ambargo ve abluka adımlarını doğurmuştur. 2017’ye kadar ilerleyen süreçte, Katar’ın Türkiye ile ilerleyen ilişkileri Körfez nezdinde rahatsızlıklara neden olmuştur. Körfez’in gidişattan duyduğu rahatsızlığın hem Katar ile ilişkilerin kopmasına hem de Türkiye ile ilişkilerin soğuk bir hale bürünmesine sebep olduğu söylenebilir. (Yetim ve Akcan, 2020). Öte yandan, 2014 yılından itibaren ise Katar-Türkiye ilişkilerinde önemli gelişmeler yaşanmış ve karşılıklı ilişkiler gelişmeye başlamıştır (Başkan, 2019). Atılan ilk somut adım askeri alanda yapılması planlanan karşılıklı işbirliği üzerine olmuştur. Aralık 2014’te Katar’da bulunan Türk askeri üssünü hayata geçirilmesini sağlayan anlaşma imzalanmış ve söz konusu anlaşma çerçevesinde savunma sanayii, ortak askeri eğitimler ve tatbikatlar yapılması ve askeri kuvvetlerin konuşlandırılması kapsamında bir dizi adım atılmıştır. Ayrıyeten bu adımların atılması çerçevesinde iki ülke arasında ortak bir mekanizma oluşturulmuştur (URL-22, 2022). Bir diğer işbirliğine dayalı adım ise ekonomi ve ticaret alanlarında gerçekleşmiş ve bu bağlamda “Türkiye-Katar Yüksek Düzeyli Stratejik Konsey” adı altında işbirliğini geliştirme ve sağlamlaştırma temelli bir

aşamaya geçilmesi kararlaştırılmıştır (URL-23, 2022). Buna ek olarak, gelişen karşılıklı ticari ilişkiler, ihracat ve ithalat verilerine de yansımıştır. 2012 ile 2019 arasında ihracat hacmi yaklaşık dört kat artarken, ithalat hacmi ise yarı yarıya azalmıştır. Netice itibarıyla, Türkiye-Katar ilişkilerinde yaşanan gelişme, karşılıklı ticareti Türkiye'nin lehine olacak şekilde değişime uğratmıştır (Yetim ve Akcan, 2020).

Türkiye'nin İhvan politikasının Katar ile ilişkiler bağlamında bir avantaj getirdiğini söylesek de, bu durumun Suudi Arabistan ve Körfez ile olan ilişkilerde birtakım risklere gebe olduğunu da belirtmek gerekmektedir (Özdemir, 2022). Bundaki en büyük etken, yaşanan kriz ortamının siyasi manasıdır. İhvan zemininde icra edilen Siyasal İslam politikası çerçevesinde gerçekleşen ve Arap Baharı olaylarından süregelen bir bölgesel hesaplaşma niteliğindedir (Görgülü, 2017). Bu yönden bakıldığında, yaşanan bu hesaplaşmada Türkiye'nin Arap Baharı olaylarından itibaren icra ettiği dış politikasının olumlu ve olumsuz sonuçları da gün yüzüne çıkacaktır. Buna en iyi örnek, yaşanan bölgesel krizde Katar'dan istenen birtakım talepler içerisinde Türkiye'nin Katar'daki üssünün kapatılmasının da yer almasıdır. Türkiye'nin Suudi Arabistan'a sorunun barışçıl bir zeminde giderilmesi arzusu iletmesine ve sorunda arabulucu rol üstlenmek istemesine rağmen Katar'dan istenen bu talep dikkat çekicidir. Öte yandan, Türkiye'nin Katar'a karşı gerçekleştirilen ablukada Katar'a yönelik gerçekleştirdiği önemli yardımlar Katar'ın zararının hafiflemesini sağlarken, Türkiye'nin bu adımı Suudi Arabistan'a karşı bir bölgesel liderlik mesajı niteliğini de taşımaktadır (Özdemir, 2022).

2017 sonrasında giderek karmaşılaşan ve “satranç” oyununa dönüşen Türkiye-Suudi Arabistan ilişkilerinde gerçekleştirilen hamleler “politikaya karşı karşıt politika” niteliğine bürünmektedir. Aynı şekilde, 2017 sonrasında Prens Selman tarafından icra edilen dış politika Türkiye-Katar bloğunu alt etme noktasına da dönüşmektedir. Bu açıdan bakıldığında, Prens Selman'ın siyasi açıdan güçlü bir pozisyona erişmeye başlaması, Türkiye'yi bir çeşit denge siyaseti izlemeye ittiği de söylenebilir. Bu analizi biraz daha açacak olursak, Türkiye'nin Katar siyasetinde Suudi Arabistan lehine adımlar atma olasılığı, bu denge politikası oluşturma stratejisinin bir gereği olarak görülebilir. Öte yandan, Ankara'nın kriz başladığında izlediği arabuluculuk politikası da bir çeşit denge politikası oluşturma amacı taşısa da, Katar'a olan “tavizsiz” desteğin Türkiye'yi Prens Selman'ın yükselişi ile birlikte politik çıkmaza sürüklediği söylenebilir (Sharma, 2022). Bu zorunluluk, temelde Türkiye'nin arabuluculuktaki sınırlı kalan çabasından ve “yumuşak güç” oluşturma politikasının olmamasından doğmaktadır. Zira ablukanın başladığı Haziran 2017'den

itibaren Katar'a olan Türk desteği, karşılıklı ilişkileri kapsamlı bir stratejik işbirliğine dönüştürmüştür. Bir diğer sebep ise Suudi Arabistan'ın Müslüman Kardeşleri terörist olarak nitelendiren söylemlerinin Türkiye'nin söylemleriyle uyuşmamasından ileri gelmektedir. Türkiye'nin arabuluculuk çabaları bu sebeplerden ötürü Suudi Arabistan nezdinde karşılık bulmamış, Türkiye'ye arabuluculuk rolü vermede Suudi Arabistan isteksiz davranmıştır. (Aras ve Akpınar, 2017). Özetlemek gerekirse, Türkiye'nin Katar ve Müslüman Kardeşler siyasetinin Suudi Arabistan'ın güvenlik kaygıları ve bölgesel politikalarıyla ters düşmesi, ikili ilişkilerde bir çeşit politik çıkmazı da beraberinde getirmiştir. Böylece ters düşen karşılıklı ulusal çıkarlar, giderek keskinleşen bir siyasi zemin yaratmış ve Prens Selman'ın bölgesel siyaseti Türkiye'nin çıkarlarının aleyhine işleyen bir görünüm kazanmıştır. En nihayetinde, Katar krizinde de görüldüğü üzere, Satranç oyununa benzemeye başlayan ikili ilişkilerin “politika-karşıt politika” gidişatı, Orta Doğu'da Türkiye'nin politikasının aksine hareket eden bir Suudi Arabistan siyasetini ortaya çıkarmıştır (Sharma, 2022).

Yaşanan çıkmazın bir diğer ucu da Katar olmuştur. Türkiye'nin Suudi Arabistan lehine bir taviz vermesi ve Katar'a olan desteğini hafifletmesi, Katar'ın İran'a daha çok yaklaşmasına sebep olabilir ve daha da kötüsü Türkiye ikili ilişkilerdeki stratejik işbirliği ortamını İran'a kaptrabilir. Böylesi bir durumda Türkiye, Orta Doğu'da politik bir yalnızlığa sürüklenebilir (Aras ve Akpınar, 2017). Sonuç olarak, Türkiye, Katar politikasını sürdürüp sürdürmeme konusunda Prens Selman'ın sertleşen ve keskinleşen Türkiye siyaseti ile Katar'ın İran ile yakın ilişkiler ve hatta stratejik ortaklık geliştirmesi ihtimali arasında olan bir ikilemle karşı karşıya kalmıştır.

Öte yandan, Türkiye'nin Katar krizi bağlamında İran ve Suudi Arabistan arasında kaldığı politik çıkmaz, 2021 yılında tarafların karşılıklı ilişkileri normalleştirmek amacıyla masaya oturmasıyla birlikte daha içinden çıkılabilir bir hale bürünmüştür. Ocak 2021'de gerçekleştirilen 41. KİK Zirvesi ile birlikte 2017'den itibaren devam eden kriz sonlandırılmıştır. Zirvede ilan edilen “El-Ula” bildirisine göre, Körfez'de siyasi ve ekonomik gidişatı normalleştirilen önemli kararlar alınmıştır. Birincisi, KİK ülkeleri arasında ilişkilerin geliştirilmesi, ülkelerin milli bütünlüğünün ve toplumsal yapısının hiçbir şekilde hedef alınmaması vurgusu yapılmıştır. İkincisi, dışarıdan gelen ve herhangi bir ülkenin iç meselelerini hedef alan bir tehdit söz konusu olduğunda dayanışma ve işbirliği gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir. Üçüncüsü, bölgesel anlamda tehdit oluşturan terörizm faaliyetlerine karşı işbirliği içerisinde hareket edilmesi gerektiği açıklanmıştır. Son olarak, Körfez ülkelerinin COVID-19 salgını ile birlikte yaşadığı ekonomik aksaklıkların

giderilmesi için işbirliği vurgusu yapılmıştır (URL-24, 2022). Bu minvalde, 41. KİK Zirvesiyle El-Ula Bildirisi kapsamında ilan edilen normalleşmenin ilk adımı olarak Katar-Suudi Arabistan görüşmesi gerçekleştirilmiştir. 41. KİK Zirvesi'nin oturum aralarında bir araya gelen Katar Emiri Şeyh Tamim ile Prens Selman El-Ula ile birlikte oluşturulan işbirliği zeminini ve ikili ilişkileri sağlamlaştırmanın yollarını gözden geçirmişlerdir (URL 25, 2022). El-Ula ile birlikte ortaya çıkan bir diğer çarpıcı sonuç, 2017 kriziyle birlikte Katar'dan istenen İran ile olumlu ilişkilere son verilmesi, Müslüman Kardeşlere destek verilmemesi ve Türk askeri üssünün kapatılması gibi maddelerden oluşan 13 şartın söz konusu bildiride geçmemesi olmuştur (Biçeroğlu, 2022).

Atılan bu normalleşme adımının arkasındaki en önemli sebep, Türkiye-Katar bloğunun hiçbir şekilde geri adım atmaması ve böylece gerçekleştirilen ablukanın Suudi Arabistan'a ve Körfez ülkelerine maddi kayıplar ve ekonomik olumsuzluklara mal olmasıdır. Bir diğer sebep ise Biden liderliğindeki yeni ABD yönetiminin Katar krizinde Katar'a karşı oldukça sert bir dış politika icra eden Trump yönetimine kıyasla Körfez bağlamında daha yapıcı ve daha olumlu bir politikayı teşvik edici bir politik anlayış sergilemesi olmuştur. Ancak, tüm bunlara rağmen, taraflar arasında devam eden Libya, Mısır ve İran bağlamındaki siyasi uyuşmazlıklar, normalleşme sürecinin hassas bir zemin üzerine kurulmuş olduğunu göstermektedir. Normalleşme adımlarının Türkiye açısından önemiye özellikle Suudi Arabistan ve Mısır ile karşılıklı ilişkilerin daha normal ve daha çözümçül bir zemine oturtulma olanağının doğmasıdır. Sonuç olarak, Türkiye, Mısır sorunu ve Katar sorunu bağlamında Suudi Arabistan ve Körfez ile yaşadığı sorunların politik çıkmaza sürüklenmesi Katar-Körfez normalleşmesi ile bir nebze olsun hafiflemiş, daha yapıcı ve sorun çözücü bir zemin ortaya çıkmıştır (Göksedef, 2022).

Katar sorununun Türkiye ve Suudi Arabistan açısından kimliksel önemine gelirsek, Arap Baharı ile ortaya çıkan devlet dışı örgütler ve faktörlerin bölgesel bir değişime sebep olacağını öne süren “revizyonist” politika ile demokratik ve özgürlükçülük temelli değişimlere karşı olan ve Mısır'da bu değişimleri darbe ile bastıran “statükocu” politikanın çatışmasından bahsedebiliriz. Statükocu Suudi Arabistan ve BAE gibi ülkelerin rejimi korumacı politikalarının altında yatan sebepleri Mısır sorununda gösterilen sebeplerle açıklayabiliriz. Zira bağımsızlık mücadelesi vermeden egemen ülke haline gelen Körfez ülkeleri, monarşi düzenini korumak amacıyla revizyonist politika güden ve Orta Doğu ülkelerindeki güçlü ve otoriter yönetimlerin yerine demokratik ve özgürlükçü yönetimler getirmeyi amaç edinen unsurlara karşı politika gütmüşlerdir. Ayrıca bu ülkelerde revizyonist

faaliyetlerde bulunabilecek unsurların potansiyel olarak mevcut olması da bir diğer gerekçe olarak öne sürülebilir. Öte yandan, bu unsurların ülkesindeki varlığından güvenlik temelli kaygılar duymayan ve bölgesel politikalarda diğer Körfez ülkelerinden daha farklı politika güden Katar ve Yeni Osmanlıcı politikasıyla ve sahip olduğu demokratik, cumhuriyetçi ve seküler yapısıyla Türkiye kimliksel açıdan bu ülkelerden farklı özelliklere sahiptirler. Son olarak, Mısır ve Katar sorunlarında ayrıışan Türkiye ve Suudi Arabistan'ın ters düştüğü bir diğer sorun ise Suriye üzerinde gerçekleşmiştir.

3.1.3.3. Suriye İç Savaşı'nın ikili ilişkilere etkisi

Arap Baharı ile patlak veren protestolar ve iç savaşlar dalgasının bir diğeri de Suriye'de Beşşar el-Esed'e karşı ortaya çıkmıştır. Halen devam etmekte olan ve bölge tarihinin en kanlı iç savaşlarından birini teşkil eden Suriye İç Savaşı'nın da, hiç kuşkusuz, Mısır'da olduğu gibi tarihsel, siyasi, sosyal ve ekonomik birtakım köken ve dinamikleri var olmaktadır. Bu dinamik ve kökenler çerçevesinde kronolojik bir temelden bahsedecek olursak, asıl başlangıcın Hafız el-Esed'in iktidara geldiği ve böylece Suriye'de otoriter yönetimin pekiştiği 1970 yılı olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim Hafız el-Esed'den itibaren ortaya çıkan rejim davranışları Beşşar el-Esed döneminde de devam etmiş ve bu devamlılık iç savaşın ortaya çıkış ve büyüme sebeplerini oluşturmuştur. Mercan'a göre, baba Esed döneminde ortaya çıkan rejime muhalif unsurlara yönelik uygulanan sert politika ve anlayış, oğul Esed'in iç savaştaki uyguladığı politik davranışın temeli olmuştur. Mercan, buna dayanak olarak ise baba Esed'in 1963 yılında Suriye'de iktidar olan Baas Partisi⁸'nin ülkedeki otoriter ve baskıcı yönetim şeklini sağlamlaştırmasını ve demokrasi, siyasal iştirak ve özgürlüğü bastırmasını göstermiştir. Bu tahakküme dayalı yönetim tarzının zor kullanma ve baskı oluşturma araçlarıyla gerçekleştirildiğini açıklayan Mercan, bu durumun toplumsal bir travmaya neden olduğunu ve böylece bu travmanın oğul Esed döneminde Baas karşıtı bir oluşumu doğurduğunu ileri sürmüştür (Mercan, 2017).

⁸ 1940'lı yıllardan itibaren Orta Doğu'da baş gösteren milliyetçiliği başat ideoloji olarak temel alan görüşün bir temsilcisi olan Baas Partisi, bu ideolojiyle hareket ederek 1947 yılında Şam'da ilk genel kongresini gerçekleştirmiş ve nihayetinde 1953 yılında Arap Diriliş Partisi ve Arap Sosyalist Partisi'nin birleşmesiyle resmen kurulmuştur. Baas Partisi oluşumu, 1963 yılında iktidara geldiği Suriye'de ve daha sonra, Irak'ta da olduğu gibi, başka ülkelerde köken bulmuş ve yayılmıştır. Orta Doğu'daki bütün Arapları tek bir yönetim altında toplamayı amaç edinen Baas ideolojisi, Suriye'nin siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel politikalarını belirleyen temel etken haline gelmiştir (İnce, 2017).

Mercan’a göre, Baba Esed’in 1973 yılında oluşturulan anayasaya dayanak göstererek ülkenin tüm sivil kurum ve mekanizmalarını rejim kontrolüne alan büyük bir tahakküm oluşturması, ülkede var olan herhangi bir muhalif tavır ve anlayış odağının varlığını imkansız kılmıştır (Mercan, 2017). İç savaşın başladığı 2011 yılına değin de varlığını koruyan bu yapı çerçevesinde Devlet Başkanı güvenlik, askeri, siyasal ve yasama hususlarında geniş yetkilerle donatılmıştır. Bu yetkiler, Devlet Başkanını ülkenin tüm kurumları üzerinde sınırsız bir güçle donatmıştır. Ayrıca baba Esed’in kurduğu bu yapı içerisinde başta Devlet Başkanı olmak üzere, Danışmanlar ve Yardımcılar, İstihbarat ve Askeri Birimler, Baas Partisi, Suriye Meclisi ve Hükümeti gibi kurumlar ve yetkililer büyük bir öneme sahip olmuştur. Öte yandan Devlet Başkanı’nın otoritesi genel olarak Meclis’te oturum gerçekleştirmediğinde yasa yapabilme, Meclis’i toplayabilme ve feshedebilme, genel politikaları belirleyebilme, Anayasa Mahkemesi’nin üyelerini atayabilme, Başbakan da dahil bütün hükümet üyelerini belirleyebilme ve hakimleri atayabilme gibi yetkilerden oluşmaktadır (Orhan, 2011).

Bütün bunların sonucu olarak, Arap Baharı isyanlarının 2011’de Suriye’de de ortaya çıkması kaçınılmaz olmuştur. Bu minvalde, Mart 2011’de Der’a kentinde ortaya çıkan oğul Esad yönetimi karşıtı ilk gösteriler ilk etapta barışçıl bir nitelikte ve ufak çaplarda gerçekleşmiştir. Öte yandan, gösterilerin iç savaşa doğru eğilim göstermediği Mart 2011’de mezhepsel nitelik arka planda kalmış ve daha çok rejimin son bulması, daha katılımcı esasa dayanan, daha özgürlükçü ve daha demokrasi yanlısı bir rejimin varlığı arzulanmıştır. Esed rejimi, gösterilere karşı ilk olarak tepkisiz kaldıysa da daha sonra, tıpkı Hafız el-Esed’de oldu gibi, rejim güvenliğini temin etmek güdüsüyle sert tepki göstermiştir. Türkiye’nin bu sert müdahaleye yönelik ilk tepkisi diplomatik ilişkilerin seviyesini düşürmek yönünde olmuştur. Gösterilere yönelik sert müdahalelerin gerçekleştirildiği Mart 2011’den yılsonunda kadar Ankara ile Şam arasındaki ikili ilişkiler kopma noktasına doğru gerilemiştir. Bu noktadan sonra Ankara’nın Esed yönetimini halkına zulmeden bir rejim olarak tanımadığını ve ikili ilişkilerin artık katiyen geri dönülemez bir hale büründüğünü de dile getirmiştir (Sarıaslan, 2019). Bunun yanı sıra, Nisan 2011’e gelindiğinde “*Hayırlı Cuma*” adı verilen gösterilerde ölen kişilerin sayısı 100’den fazla olmuştur (Orhan, 2011).

Esed’in sert müdahalesiyle birlikte giderek yayılan ve genişleyen Suriye İç Savaşı, yabancı güçlerin ve aktörlerin de sürece dahil olmasıyla çok daha karmaşık bir hale bürünmüştür. Ayrıyeten, süreç başından itibaren giderek gerileyen devlet otoritesinin yerini

muhalef gruplar ve terör örgütleri almaya ve bunun sonucu olarak da diğer devletlerin sınırlarını tehdit eden bir iç savaşa doğru ilerleyen bir süreç başlamıştır (Mercan, 2017).

Türkiye'nin olaylara tepkisi ise Suriye'deki rejime reformlara kulak verme, orantısız ve sert güç kullanımından kaçınma ve reform çalışmalarında kararlı bir tavır takınma çağrısının yapılması şeklinde olmuştur. Bir diğer deyişle, Suriye'deki sorunu çözmeyi arzulayan bir tavır söz konusudur. Aynı şekilde, Sarıaslan da Türkiye'nin Suriye İç Savaşı'ndaki tutumunun arabuluculuk ve çözümü kolaylaştırıcı bir nitelikte olduğunu vurgulamıştır. Türkiye'nin olayların kargaşaya ve kaosa doğru sürüklendiği savaşın başlangıcına tekabül eden bu ilk süreçte, Suriye rejimi ile bağlarının ve temasının var olduğunu ve çözüm arayışı için rejim ile bağlantı kanallarının kullanıldığını da dile getirmiştir (Sarıaslan, 2019). Süreç başından itibaren ise Türkiye'nin genel tavrı ve politikası, Suriye'nin toprak bütünlüğünün ve ülkesel birliğinin korunması, halihazırda devam eden ihtilafın bir nihayet bulması ve de Suriye'de yaşayan halkın rejime yönelik taleplerinin dikkate alınması yönünde olmuştur. Türkiye, çözüme yönelik çabaların ve ülkede politik değişikliklerin hayata geçirilmesi hususunda barışçıl bir sonucun elde edilmesini arzu etmiştir (URL-26, 2022). Türkiye'nin rejim kanallı çözüm arayışının bir diğer örneği ise Mart 2011'de rejime yönelik yapılan çağrılarda da görülebilir. Bu dönemde, rejime baskı, şiddet ve orantısız güç kullanımından uzak durulması gerektiği çağrısı yapılarak Türkiye'nin ihtiyaç duyulması halinde yardıma hazır olduğu dile getirilmiştir. Öte yandan, rejimin baskı ve orantısız güç kullanımını devam ettirmesi bu süreci zorlaştırmış ve süreç içinden çıkılması zor bir durum haline bürünmüştür. Bütün bunlara rağmen, Türkiye'nin krize yönelik tavrının başlangıçta Esed rejimi temelinde gerçekleşmesi gerektiği politikası devam etmiştir. Keza dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Orta Doğu'da barışın temini açısından Suriye'nin öneme haiz bir ülke olduğunu ve bu nedenle çözüm arayışının Suriye rejimi ile görüşmeler çerçevesinde gerçekleştirilmesi gerektiğini ifade etmiştir (Kiraz, 2020).

Bu süreçte, rejimle iletişim kanallarının kapanması esas olarak şiddet olaylarının ve orantısız güç kullanımının devam etmesi ve Türkiye'nin çağrılara çözüm odaklı bir yaklaşımla cevap verilmemesi sonucunda gerçekleşmiştir (Kiraz, 2020). Ağustos 2011'de gerçekleştirilen Davutoğlu-Esed görüşmesi Suriye rejiminin yaklaşımını özetleyen bir çerçevede neticelenmiştir. Yapılan görüşme çözümü getiren bir yönde ilerlememiş, rejimin güç kullanımı odaklı çözümünden yana tavrı açık bir şekilde dile getirilmiştir (URL-27, 2022). En nihayetinde, Esed yönetiminin bu yaklaşımı Türkiye'nin rejim kanallı çözüm arayışını

imkansız kılmıştır (Kiraz, 2020). Bu sürecin sonunda Türkiye, Suriye rejimine yönelik güvensiz bir tutum takınmaya ve rejim odaklı çözüm politikasını terk etmeye başlamıştır (URL-28, 2022). Tarafların politik beklentilerinin uyuşmaması neticesinde Türkiye'nin Suriye'deki politikası muhalefet odaklı bir çözüm arayışına doğru kaymıştır (Kiraz, 2020).

2011 yılının sonundan itibaren Türkiye ile Suriye rejimi arasındaki tüm diplomatik bağlar koparılmış ve Türkiye ile Suriye muhalefeti arasında görüşmelerin hızlandırılması (URL-29, 2022), Esed rejimine yönelik yaptırımların uygulanması (URL-30, 2022) ve rejim üzerinde uluslararası baskı oluşturulması adımları atılmıştır (Kiraz, 2020).

Suriye muhalifleri ile diplomatik görüşmelerini hızlandırılması ile birlikte, Suriye'de Esed yönetiminin varlığının olmadığı bir düzeni destekleme politikası icra edilmeye başlanmıştır. Bu dönemde Suriye rejiminin düzenlediği kimyasal saldırılara karşı çıkılmış ve bu noktada ABD, Rusya ve Birleşmiş Milletler (BM)'in dikkati çekilmek istenmiştir. Öte yandan, Suriye'de kargaşa ve kaos ortamına IŞİD ve YPG/PYD gibi terör örgütlerinin de dahil olmasıyla birlikte terörle mücadelenin önem kazandığı bir süreç başlamıştır. Ayrıca istikrarın Suriye rejiminin aleyhine olacak şekilde bozulmaya başlamasıyla, Rusya 2015 yılından itibaren faal olarak sahaya inmeye ve Suriye rejimine destek vermeye başlamıştır (Kiraz, 2020). Bu süreçte, Avrupa Birliği (AB) Barış Planı, Cenevre Konferansları, Kofi Annan Barış Planı⁹ ve Suriye Halkının Dostları Konferansları gibi savaşı durdurmaya yönelik ve barışın temini için gerçekleştirilen çalışmalar rejimin ağır saldırılarını devam ettirmesiyle birlikte sonuçsuz kalmıştır (Sarıaslan, 2019).

Sarıaslan'a göre, Türkiye'nin Suriye'deki çatışma ortamını durdurmaya yönelik politikasının ön olana çıktığı 2011-2016 arasında, genel olarak insani kaygılar dile getirilmiş ve ön plana çıkarılmıştır (Sarıaslan, 2019). Büyük insani krizlere yol açan Esed'in saldırgan politikalarından ötürü kaygı duyan Türkiye'nin rejime bakışı, tamamen meşruiyetini yitirmiş, ülkede otoritesini sağlayamamış bir nitelikte olmuştur (URL-31, 2022).

⁹ Kofi Annan Barış Planı: Mart 2012'de BM ve Arap Birliği tarafından özel temsilci olarak atanan Annan, Suriye'de patlak veren kriz üzerine çalışmalar yürütmeye başlamıştır. Konu üzerine Suriye hükümeti ve Rusya ile görüşmeler gerçekleştiren Annan, tarafların mutabık kaldığı altı maddeyi kamuoyuna duyurmuştur:

1. BM'nin gözlemi altında Suriye'de bir geçiş hükümetinin oluşturulması,
2. Ateşkesin hayata geçirilmesi, Suriye hükümetinin silahlarını Suriye'deki kent merkezlerinden çekmesi ve muhalif grupların saldırılarına son vermesi,
3. Tutuklanan Suriyelilerin tahliye edilmesi,
4. Ülkedeki Batılı basın kuruluşlarına uygulanan yoğun denetimlerin hafifletilmesi,
5. Barışın tahsis edilmesi için düzenlenecek gösterilere izin verilmesi,
6. Yoğun çatışma ortamında zarar gören sivil halka insani yardımların ulaştırılması (Neciye, 2019).

2016 yılından itibaren, Türkiye'nin Suriye politikasında askeri güç kullanma ve sahaya inme faktörü de yer almaya başlamıştır. Hiç kuşkusuz, bundaki en büyük sebep sahada artık birer aktör olarak faaliyet göstermeye başlayan IŞİD ve YPG/PYD terör örgütlerinin varlığı olmuştur. Bu terör örgütlerinin varlığı Türkiye tarafından güvenlik tehdidi olarak algılanmış ve bu dönemden itibaren Türkiye, hem askeri hem de diplomatik nitelikte bir mücadele vererek ulusal sınırlarını koruma mücadelesine girişmiştir (Sarıaslan, 2019). Ayrıyeten, ABD'nin IŞİD terörü ile mücadele politikası kapsamında bir diğer terör örgütü YPG/PYD'ye destek vermesi Ankara'da rahatsızlıklara sebep olmuştur. Bu durum, Ankara'nın güvenlik kaygısı duymasına ve de savaşa doğrudan müdahale etmesine sebep olmuştur. Bir diğer deyişle, ABD'nin bu politikası Türkiye'nin Suriye politikasında değişikliklere sebep olan bir diğer etken olmuştur (Kiraz, 2020).

Duyulan güvenlik kaygısı çerçevesinde, BM Şartı'nın 51. maddesinde belirtilen meşru müdafaa hakkı ve BM Güvenlik Konseyi (BMGK)'nin terörle mücadeleyle ilgili kararları gibi uluslararası hukuk metinlerine dayanarak sınıra yakın bölgelerde terörle mücadele açısından oldukça kritik üç hareket düzenlenmiştir. Bunlardan ilki Ağustos 2016'da başlatılan Fırat Kalkanı Harekatı (FKH) olmuştur. FKH'nin başarıyla amacına ulaşmasıyla birlikte sınıra yakın bölgeler IŞİD teröründen temizlenmiş ve en nihayetinde IŞİD terör örgütü Mart 2019'da Suriye'de giderek gerileyerek etkisini kaybetmiştir. İkinci olarak, 2018 yılının başında Zeytin Dalı Harekatı (ZDH) sınıra yakın Afrin ilçesinden terör örgütü YPG/PYD unsurlarının temizlenmesi amacıyla resmen başlatılmış ve Mart 2018'de ilçe merkezi terörden arındırılarak kontrol altına alınmıştır (URL-26, 2022). ZDH'nin başarıyla ulaşmasıyla birlikte stratejik açıdan hayli önemli olan Doğu Akdeniz'e terör örgütü PYD/PKK'nın ulaşması engellenmiş, FKH'de terörden arındırılan bölgelerin güvenliği temin edilmiş ve de sınırdan terör tehdidi uzaklaştırılmıştır (Sarıaslan, 2019). Üçüncü olarak, Ekim 2019'da Barış Pınarı Harekatı (BPH) düzenlenmiştir. BPH ile birlikte terör örgütü YPG/PKK'nın Suriye sınırında terör koridoru oluşturmasını engelleyerek sınır güvenliğini tümüyle temin etmek, bu bölgelerde Suriye halkının güvenli bir şekilde yaşaması için alan oluşturmak ve göç etmek zorunda kalan Suriyelilerin geri dönmesi için gerekli koşulları sağlamak gibi hedeflere ulaşılmak istenmiştir (Polat, 2020). BPH çerçevesinde Tel Abyad ve Resulayn gibi sınıra yakın şehirler terörden arındırılmıştır (Sarıaslan, 2019). Ayrıca Rusya ile yapılan görüşmeler sonucunda mutabakat muhtırası oluşturulmuştur. Mutabakat çerçevesinde YPG/PYD terör örgütünün Türkiye sınırlarının 30 km ötesinin dışına çıkarılması kararlaştırılmıştır. Mutabakat ile birlikte 1998 yılında Türkiye ile Suriye arasında

imzalanan Adana Mutabakatı¹⁰ da güvence altına alınmıştır. Bunun sonucunda söz konusu hareketin sürdürülmesine gerek olmadığı Milli Savunma Bakanlığı tarafından duyurulmuştur (URL-32, 2022). Ayrıca yapılan tüm harekatlara Türk Silahlı Kuvvetlerine (TSK) Özgür Suriye Ordusu¹¹ (kısaca ÖSO veya diğer adıyla Suriye Milli Ordusu) unsurları da destek vermişlerdir (URL-26, 2022).

Tıpkı Türkiye'nin savaştan önce samimi ilişkiler içerisinde olduğu Suriye rejimi ile bağlarını zayıflatmakta ikilemde kalması gibi, Katar da kayda değer bir seçim yapmakta zorluk çekmiştir. Öte yandan, gerek rejimin sahada sert bir tavır alması gerekse de Katar'ın Şam Büyükelçiliğine rejim taraftarlarının saldırı düzenlemesi sonrasında Katar, yaşadığı politik ikilemden kurtulmuştur. Katar, düzenlenen saldırının akabinde Suriye büyükelçisini geri çekmiştir. Kasım 2011'de Suriye'nin Arap Birliği üyeliği Katar'ın da manevralarıyla askıya alınmıştır. Ocak 2012'de ise Katar, Suriye'de Esed yönetimine karşı askeri diğer Arap Birliği ülkelerini askeri müdahalede bulunmaya çağırmıştır. Suudi Arabistan ise Türkiye ve Katar'ın karşı karşıya kaldığı ikilemin boyutuna kıyasla daha az politika icrasında bulunma zorluğu çekmiştir. Hiç kuşkusuz, bundaki en önemli sebep Suriye rejiminin en önemli müttefiklerinden birisinin İran olmasıdır. Bu nedenle, Suriye'de Esed yönetiminin son bulması ve bunun yerine Sünni İslamcı bir yönetimin başa gelmesi Suudi Arabistan açısından İran'a karşı bir kazanç niteliği taşımaktadır. Başkan'a göre, Suriye yönetiminin

¹⁰ 20 Ekim 1998 tarihinde imzalanan ve 2010 yılında atıfta bulunularak yeniden düzenlenen Adana Mutabakatı, Türkiye Cumhuriyeti ile Suriye Arap Cumhuriyeti arasında teröre ve terör örgütlerine karşı işbirliği yapılmasını kapsayan bir nitelik taşımaktadır. Mutabakat çerçevesinde başta PKK olmak üzere, her iki ülke açısından da tehdit oluşturan bütün terör örgütlerinin faaliyetlerinin engellenmesi ve terörle mücadeleyle ilişkin ortak politikanın geliştirilmesi amaçlanmıştır (URL-33, 2022).

¹¹ Özgür Suriye Ordusu, 2011'de patlak veren iç savaşta Esed yönetimine karşı kurulan ilk silahlı örgütlenmelerden birisini teşkil etmektedir. Albay Riyad el Esad liderliğinde kurulan örgüt, halkla birlikte sistemi ortadan kaldırmak için çalışmayı ve halkı sisteme karşı korumayı amaç olarak benimsemiştir. Örgüt, kendisini iç savaşta sahada savaşan radikal cihatçı militanlara karşı daha güçlü ve ılımlı bir alternatif olarak tanıttığından ötürü "ılımlı muhalif gruplar" olarak da bilinmektedir. ABD ve Türkiye tarafından da desteklenen ÖSO, ABD'nin daha sonra IŞİD'e karşı mücadele için terör örgütü YPG'yi desteklemesiyle zayıflama sürecine girdiyse de 2016'da yeniden yapılandırmaya girmiştir. Türkiye'nin desteğiyle harekatlarda yer alan ÖSO, saha kabiliyetini giderek genişletip genişletmiş ve Aralık 2017'de Suriye Milli Ordusu adını almıştır (URL-34, 2022). Esasen birçok farklı gruplardan meydana gelen ÖSO, gruplar arasında çatışma ve ayrışmanın engellenmesi, daha profesyonel bir nitelik kazanılması ve kolay komuta edilebilmesi için Suriye Milli Ordusu adı altında yeniden yapılanmıştır (Göksedef, 2022).

devrilmesiyle birlikte, İran'ın Lübnan'da Hizbullah¹² ve Filistin'de Hamas¹³ ile olan teması kesilmiş olacak ve böylece İran, Suudi Arabistan karşısında bölgesel mücadele açısından çok büyük bir kayıp yaşamış olacaktır (Başkan, 2019).

Her ne kadar Suudi Arabistan, Suriye yönetiminin iktidardan uzaklaştırılmasından kazançlı çıkacak olsa da Arap Baharı olaylarının Suudi Arabistan topraklarına sıçraması ihtimalinden ötürü bir ikilem yaşamıştır. Karşı karşıya kaldığı bu ikilemden ötürü, Suudi Arabistan'ın en ses getirecek politikası 2012 yılında gerçekleşmiştir. Ocak 2012'de Suudi Arabistan'ın öncülüğünde Körfez ülkeleri Şam'daki büyükelçilerini ülkelere geri çağırması ve Esed yönetimiyle bağlantılarını kesmişlerdir (Başkan, 2019).

Bu bağlamda Türkiye, Katar ve Suudi Arabistan'ın Suriye politikası bağlamında 2012 sonrasında ortak bir çizgide yer aldığı söylenebilir. Zira üç ülke de Suriye'deki muhalif grupları askeri ve mali açıdan desteklemiş ve bu desteğin verilmesinde temel bağlantı noktası olarak ÖSO'yu görmüşlerdir. Başkan'a göre, ÖSO'ya verilen maddi ve askeri anlamdaki bu destek, örgüt içerisindeki farklı grupların pay kapmak amacıyla gittikçe artan bir biçimde birbirleriyle mücadele alanı haline gelmiş ve bu bağlamda da örgüt içerisindeki emir komuta zinciri ve örgüt hiyerarşisi kopmuş ve tahribata uğramıştır (Başkan, 2019). Görgülü'ye göre ise Katar, Türkiye ve Suudi Arabistan arasında Suriye özelinde yaşanan anlaşmazlık, ilk olarak tarafların farklı muhalif unsurları desteklemesiyle ortaya çıkmıştır. Görgülü, yaşanan bu siyasi anlaşmazlığın Suriye'de sahada mücadele eden rejim karşıtı muhalif unsurların da parçalanmaya uğrattığını belirtmiş ve Esed rejimi karşısında

¹² Hizbullah: "Hizip ve "Allah" kelimelerinin birleşimi olan "Hizbullah" kelimesi, "Allah'ın taraftarları", "Allah'ın partisi" anlamlarına gelmektedir. Köken olarak İran'a dayanan Hizbullah'a ismini veren kişi İran'daki Şah rejimine karşıt bir molla olan Muhammed Gaffari'dir. Gaffari'nin sarf ettiği "Tek parti vardır, o da Allah'ın partisidir." sözü, Şah karşıtlığının ve daha sonra da Hizbullah örgütünün temel sloganı haline gelmiştir. Bu nedenle yalnızca Lübnan'daki egemen aktörlerden biri olmayan Hizbullah, aynı zamanda Orta Doğu'da da önemli bölgesel aktörlerden biridir. Kurulduğu yıl olan 1982'den bu yana bölgedeki faaliyetlerini istikrarlı olarak sürdüren Hizbullah, özellikle siyasi ve askeri anlamda zaman içerisinde gelişim kaydetmiştir. İcra ettiği başarılı partisel faaliyetleri ve Şiilik propagandası sayesinde örgüt, günümüzde Şii halkın desteğini kazanmayı başarmıştır. Neticede bütün bunlara dayanarak, örgütün günümüzdeki gücünün ve konumunun tesadüf olmadığını söyleyebiliriz. 1991 yılından itibaren Lübnan toplumunda geçerlilik kazanmaya ve hatta diğer mezhepleri de bünyesinde barındırmaya başlayan Hizbullah, özellikle İsrail'le girdiği mücadele esnasında halk desteğine erişmiştir. En nihayetinde, Hizbullah'ın fikri olarak ortaya çıkışı, İran'daki Şah yönetimi karşıtlığına ve Orta Doğu'da güç kazanışı ise İsrail'in Lübnan'daki işgaline dayandırılabilir (Bozkurt, 2014).

¹³ Hamas: "İslami Direniş Hareketi-Hamas" adıyla 1987 yılında Filistin-İsrail arasında gerçekleşen 1. İntifada döneminde (Filistinliler tarafından İsrail'e karşı başlatılan direniş hareketleri, "İntifada" olarak adlandırılmaktadır.) kurulmuştur. Kurulan bu yapı, Filistin topraklarında siyasal-İslami bir yapının tesis edilmesini hedef haline getirmiştir. Uzun dönemler Müslüman Kardeşler örgütünün Filistin'deki kolu olarak faaliyet gösterilmiş, meselenin derinlik kazanması sonrasında ayrı bir kimliğe bürünme ihtiyacı duyulmuş ve şahsına münhasır bir yapı olarak lanse edilmiştir. Filistin topraklarındaki hedeflenen özgürleşme ve İsrail işgalinden kurtulma emelleri gerçekleşene dek mücadelenin sürdürüleceği ilke olarak benimsenmiştir. Hamas, Filistin siyasetindeki gücünü, rolünü ve etkisini halen sürdürmektedir (Mercan, 2018).

dezavantaja sebep olduğunu dile getirmiştir. Katar, Türkiye ve Suudi Arabistan'ın bu süreçteki politikasının en önemli parçası Esed rejiminin olmadığı bir çözüm arayışı hususudur. Ancak parçalanmış bir halde bulunan muhalif unsurlar Esed rejimine karşı giderek kayba uğramış ve buna karşılık, muhalefeti birleştirme yönünde verilen çabalar farklı muhalif gruplara destek verilme süreciyle aynı anda yürütüldüğünden dolayı sonuçsuz kalmıştır (Görgülü, 2017).

Muhaliflerin Suriye'de Esed karşısında gerilemesi ve böylece Rusya'nın Suriye'de kazanımlar elde eden ve sahada söz sahibi olan taraf haline gelmesi Suudi Arabistan'ı Suriye özelinde düşündürmeye başlamıştır (Rakipoğlu, 2022). Suudi Arabistan'ın Suriye politikasını dönüşüme uğratan sebeplerden ilki, Donald Trump döneminde ABD'nin IŞİD'in neredeyse tamamen sahadan silinmesinden sonra Suriye'den çekilmeye başlaması (URL-35, 2022) ve böylece Rusya'nın ağırlığı eline geçirmesi olmuştur (Rakipoğlu, 2022).

Rakipoğlu'nun analizine göre, ikinci sebep ise Suudilerin Yemen'de İran ile halihazırda mücadele etmesi ve bu nedenle Suriye'de herhangi bir kaynak aktaracak güce ve maliyete dayanıklı olamamasıdır. Birbirleriyle bağlantılı bir özellik teşkil eden bu sebeplerden bir üçüncüsü, Suudi Arabistan'ın Rusya ve Esed'in karşısında yer alan Türkiye ve Katar'ın Suriye'deki etkinliğini Rusya lehine yapılacak bir çekilme sayesinde kırmak istemesidir. Dördüncü olarak, Rusya'nın, Suriye'de İran faktörünün önüne geçerek, Suudilerin rejim güvenliğine Suriye bölgesinden herhangi bir tehdit gelmeyeceğine dair güvence vermesidir (Rakipoğlu, 2022).

Son dönemde ABD'nin Patriot savunma sistemini Suudi Arabistan'dan çekmesi hususu da bunu doğrular niteliktedir (URL-36, 2022). ABD Başkanı Biden döneminde de devam eden Orta Doğu'dan çekilme süreci, Suudi Arabistan'ı Rusya'ya karşı zayıflatmakta ve bu nedenle Suudiler, Rusya'nın bölgedeki çıkarlarına uygun olarak hareket etmek ve buna yönelik manevralar yapmak durumunda kalmaktadır. Zira bu durum hem iki ülke arasındaki (özellikle askeri ve savunma alanında) işbirliği ortamını geliştirmekte hem de Suriye gibi bölgesel politika konularında iki ülkeyi ortak paydada buluşturmaktadır (URL-37, 2022). Sonuç olarak, ABD'nin Suriye politikasında da devam ettirdiği Orta Doğu'dan çekilme stratejisi sonrasında Suudi Arabistan, faydacı bir politik strateji anlayışıyla Rusya ile yakınlaşmakta ve özellikle Türkiye ve Katar'ın Suriye politikasına karşılık olarak Rusya'nın bölgedeki etkinliğini savunmaktadır (Rakipoğlu, 2022).

Türkiye-Suudi Arabistan ilişkilerinde Suriye politikaları hususunda Akdoğan tarafından yapılan analizde ise Katar ve Mısır sorununda iki ülkenin karşı saflarda yer

almasının Suudilerin Türkiye'nin Suriye politikasına olan yaklaşımını da değiştirdiğini ifade etmektedir. Suudi Arabistan ekseninde yaşanan bu değişim, esas itibarıyla Prens Selman'ın 2017'de veliahtlığa yükselmesiyle BAE ile yakın ilişkiler kurması ve aynı dönemde Trump'ın ABD dış politikasının Suudi Arabistan üzerinden İran'ın bölgesel etkinliğini dengeleme yönünde bir nitelikte olması gibi gelişmeler sonucunda gerçekleşmiştir. Bu durum, Mısır ve Katar temelinde iki ülke arasında yaşanan politik açmazı Suriye siyasetinde de genişletmiştir. Ayrıca Suriye'de çözüm amacıyla Rusya ve özellikle de İran ile Astana sürecinde aynı masaya oturan Türkiye'nin bu stratejisi, Suudi Arabistan-BAE blokunun Türkiye karşıtı Suriye politikasını perçinlemiştir (Akdoğan, 2022).

Körfez blokunun Türkiye'nin Suriye politikasına karşı gerçekleştirdiği değişimin temel odağını oluşturan etmen ise bu bağlamda çok çarpıcı bir gelişme olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle ABD'nin IŞİD terör örgütüne karşı mücadelede desteklediği terör örgütü YPG/PKK faktörü, bu bağlamda da Körfez tarafından kullanılmaktadır. Suudi Arabistan ve BAE'nin terör örgütü YPG ile görüşmeler gerçekleştirmesi bunu destekler niteliktedir. Akdoğan, Ekim 2017'de Suudi Arabistan ve ABD temsilcilerinin Suriye'nin Rakka kentine terör örgütü ile gerçekleştirdiği görüşme ve Türkiye'nin kırmızı bültenle aradığı bir teröristi BAE'nin Abu Dabi'de ağırlaması gibi örneklerin Körfez ile terör örgütü YPG'nin yakınlaşmasını doğruladığını ifade etmektedir (Akdoğan, 2022). Ayrıyeten, Ağustos 2018'de Suudi Arabistan'ın ABD üzerinden Suriye'nin kuzeydoğusuna 100 milyon dolar değerinde yardımda bulunması, terör örgütü YPG üzerinden ilerleyen Türkiye karşıtı stratejinin ekonomik boyutunu da ortaya çıkarmaktadır (URL-38, 2022).

Başkan'a göre ise Türkiye'nin Ağustos 2016'da ve Ocak 2018'de gerçekleştirdiği iki askeri harekate da Suudi Arabistan sessiz kalmış, Katar ise desteklemiştir. Başkan, Suudi Arabistan'ın İran'ın bölgedeki dengesini hafifleteceği ve de Suriye'deki savaşın uzamasına sebep olacağı için Türkiye'nin askeri politikasına sessiz kalmayı tercih ettiğini ifade etmiştir. Fakat bu dönemde Suriye politikasında Türkiye'nin çıkarlarının tersine hareket eden ve böylece terör örgütü YPG'ye yönelen Suudilerin bu politikasını anlamlandırmamızı sağlayan birtakım gelişmeler yaşanmıştır. Birincisi, önceki bölümde de değinildiği gibi, 2014'te ortaya çıkan ve bu dönemde daha derin ve daha ihtilaflı bir şekilde yeniden patlak veren Katar krizinde Türkiye net bir şekilde Katar yanlısı bir politika izlemiş ve bu durum ikili ilişkilere negatif yönlü olarak etki etmiştir. İkincisi, Başkan'ın da ifade ettiği gibi, Müslüman Kardeşler örgütü üzerinden politika icra eden Türkiye ve Katar'ın 2014'ten 2017'ye kadar ilerleyen süre zarfında Orta Doğu'da tıpkı bir blok gibi hareket etmesi Suudi

Arabistan'ı rahatsız etmiştir. Üçüncüsü, Katar'ın İran ile ilişkilerini geliştirmesi ve Türkiye'nin de İran ile Suriye konusunun çözümü için masaya oturması Suudi Arabistan'ı rahatsız eden bir diğer gelişme olmuştur. Suudiler bu duruma İran'ın bölgesel mücadelede saf dışı kalmasını engelleyen bir gelişme olarak bakmışlardır. Beşincisi, bu dönemde IŞİD terör örgütü Suriye'de sahadan silinmiş, IŞİD yerine ABD'nin desteklediği terör örgütü YPG gücü ele geçirmiştir. Son olarak, ortaya çıkan bu gelişmeler aynı zamanda Katar krizinin güçlü bir şekilde tekrardan ortaya çıkmasına da ortam hazırlamıştır (Başkan, 2019).

2017 sonrasında Türkiye'nin Suriye'de terör örgütlerine yönelik düzenlediği operasyonlara Suudi Arabistan'ın tepkisi de olumsuz yönde olmuştur. Ataman'ın analizine göre, ABD ve İsrail desteğini arkasında bulunduran Suudi Arabistan, Mısır ve BAE, özellikle 2017'deki krizden sonra Türkiye ve Katar karşıtı bir siyaset izleyerek Türkiye'nin Orta Doğu'daki politik hamlelerinin karşısında bir çizgide yer almışlardır. Ataman, Ocak 2018'de başlatılan ZDH sırasında Körfez ülkelerince verilen tepkilerin bölgede yaşanan anlaşmazlıkları ortaya çıkardığını dile getirmiştir. Türkiye'nin operasyon başlamadan evvel Körfez'in önemli ülkelerinden Suudi Arabistan, Kuveyt ve Katar büyükelçilerini bilgilendirildiğini de ifade eden Ataman, bütün bu bilgilendirmelere rağmen Suudi Arabistan ve BAE'nin operasyon hakkındaki tepkilerinin olumsuz olduğunu belirtmiştir. Devamında; operasyonun Suriye'nin toprak bütünlüğüne aykırı bir tutum, Arapların bütünlük ve güvenliğine bir tehdit olarak yorumlandığı için ve Suriye'de IŞİD terör örgütünün yeniden güçlenmesi tehlikesini doğuracağı endişesiyle bu olumsuz tepkilerin verildiğini belirtmiş, Suudi Arabistan'ın son yıllarda ABD üzerinden terör örgütü YPG'ye verdiği desteğe de dikkat çekilmiştir (Ataman, 2022).

2019 yılında gerçekleştirilen BPH ise Suudi Arabistan ve Körfez tarafından yine olumsuz şekilde yorumlanmıştır. Arap Birliği tarafından yapılan açıklama çerçevesinde operasyon kınanmış ve operasyonun Suriye Araplarının egemenliğine müdahale ve Suriye'nin toprak bütünlüğüne tehdit olduğu dile getirilmiştir. Telci, Suriye'nin kuzeyinde yaşayan Arapların, Kürtlerin ve Türkmenlerin terör örgütünün elinde kurtarılması ve yaşadıkları bölgelere geri dönmesi amacını da taşıyan bu operasyonun Suudiler tarafından olumsuz karşılanmasını politik bir çelişki olarak yorumlamıştır. Yazara göre, Arap Birliği'nin bu tavrının ABD ve Rusya'nın Suriye'deki eylemlerine rağmen takınılmamış olması bu çelişkinin unsurlarından biridir. İkinci olarak, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Suudi Arabistan, BAE ve Mısır'a yönelttiği "Ülkenize kaç Suriyeli Arap kabul ettiniz?" sorusuna işaret etmiş ve bu ülkelerin iç savaşın başladığı 2011 yılından itibaren Suriyeli sığınmacıları

kabul etmekte çekingen davrandıklarını ve bunun da bir çelişki oluşturduğunu dile getirmiştir. Yapılan bu analizde işaret edilen bir diğer çelişki ise Suudi Arabistan ve BAE'nin Suriye topraklarını bölmeyi amaçlayan terör örgütü YPG'yi desteklemesi olmaktadır (Telci, 2022).

Özev'e göre, Türkiye ile Suudi Arabistan arasında Mısır ve Müslüman Kardeşler üzerinde yaşanan anlaşmazlık, iki ülkenin Suriye politikalarına da yansımıştır. Her ne kadar Esed rejiminin iktidardan düşürülmesi, iki ülkenin Suriye politikasında ortak bir amaç teşkil etse de bu durum Müslüman Kardeşler (ve sonrasında da Katar sorununda) anlaşmazlığından ötürü farklılaşmaya başlamıştır (Özev, 2016).

Özev'in 2016 yılında yaptığı bu analiz, iki ülkenin 2017 yılından itibaren terör örgütü YPG üzerinden nasıl "politika-karşı-politika" durumuna düştüğünü de izah eder bir niteliktedir. Gerek muhalif unsurları destekleme açısından gerekse de terör örgütü YPG üzerinde yaşanan anlaşmazlıklar açısından bakıldığında, Mısır sorunuyla başlayan kimliksel politikalar Suriye'deki krizi de derinleştirmektedir. Özev, derinleşen krizin ikili ilişkileri kötüleştirdiğini de ifade etmiştir (Özev, 2016).

Özev'e göre, Türkiye ile Orta Doğu ülkeleri arasında kimliksel açıdan farklılık arz eden demokratik deneyim unsuru, Suriye sorununda da görülmektedir. Arap Baharı'nda ortaya çıkan demokrasi ve özgürlük taleplerini dikkate alan Türkiye, 19. yüzyıldan itibaren sahip olduğu demokrasi deneyimiyle bir ülkede halkın hem iç hem de dış politikayı yönlendirebileceğini tecrübe etmiştir. Öte yandan Suriye ve Mısır'da demokrasi deneyimlerini Arap Baharı ile tatma arzusunda olan halk, bu tecrübeden yoksun bir niteliktedir. Türkiye'nin bu nedenle demokrasi arzusunda olan halkları savunan bir politika icra ettiğini dile getiren Özev, Suudi Arabistan'ın ise bürokratik, yönetsel ve askeri açıdan tecrübeye sahip kişi, grup ve örgütleri desteklediğini de ifade etmiştir (Özev, 2016).

Özev'in bu tespiti, Suriye politikasında Suudi Arabistan ile Türkiye arasında yaşanan anlaşmazlıkları da izah eder niteliktedir. Zira Türkiye bu süreçte Esed rejimine karşı savaşan muhalif halkı savunan bir kimliksel politika icra ederken, Suudi Arabistan ise İran'ın nüfuzunu kırma amacıyla sahadaki savaşta öne çıkan grupları ve terör örgütlerini desteklemiştir.

2017'den sonraki süreçte Prens Selman'ın Suriye politikası da aşağı yukarı bu yönde olmuştur. Bu dönemde Suudi Arabistan, ABD'yi arkasına alarak Suriye'deki nüfuzunu genişleten terör örgütü YPG, Suudi Arabistan tarafından da desteklenmiştir. Diğer bir deyişle, Özev'in analizinden de anlaşılacağı üzere, Suudi Arabistan'ın Suriye İç Savaşı'nda

sahada öne çıkan grup ve örgütleri destekleme politikasının terör örgütü YPG'yi destekleme politikasıyla uyduğu söylenebilir.

Türkiye ve Suudi Arabistan'ın Suriye üzerindeki politik hedeflerinin (Mısır'da gözlemlenen politik ayrılık ve anlaşmazlığın aksine) birbiriyle örtüştüğünü ileri sürmektedir. Bu örtüşmedeki temel etken İran'ın Suriye üzerindeki gücünün ve etkisinin kırılması arzusudur (Özev, 2016). Bu minvalde, 2017 sonrasında Prens Selman'ın Suriye politikası kimliksel politikaların da etkisiyle farklı bir ivme kazanmıştır. Yani iki ülke arasında 2017 sonrasında iyice belirginleşen anlaşmazlıklar, geçmişte Suriye'de gözlemlenen karşılıklı çıkarların örtüşmesini de baltalamıştır.

Sonuç olarak, Prens Selman döneminde Türkiye-Suudi Arabistan ilişkileri gittikçe kutuplaşan bir yapıya bürünmüştür. Yaşanan bu kutuplaşma Ekim 2018'de gerçekleşen Cemal Kaşıkçı olayıyla birlikte üst düzey bir seviyeye çıkmıştır. Zira bu olay ikili ilişkilerin içinden çıkılması zor, negatif ve karmaşık bir hal almasına sebep olmuştur. Diğer başlıkta incelenecek olan Kaşıkçı cinayetinin Türkiye, Katar ve Müslüman Kardeşler örgütüyle olan ilişkisi de bu bağlamda önem arz etmektedir.

3.1.3.4. Cemal Kaşıkçı cinayetinin ikili ilişkilere etkisi

2 Ekim 2018'de Suudi Arabistan'ın İstanbul Başkonsolosluğu'nda Suudi Arabistanlı gazeteci Cemal Kaşıkçı'nın öldürülmesi, Türkiye ile Suudi Arabistan'ın karşılıklı ilişkilerinde büyük çaplı depremlere sebep olmuştur. Suudi Arabistan tarafından da doğrulanan bu olay, Suudi Arabistan'ın bir iç meselesi olmasının yanı sıra, Kaşıkçı'nın Müslüman Kardeşler ile olan bağlantısından ve olayın Türkiye'deki başkonsoloslukta gerçekleşmesinden dolayı bir dış mesele haline gelmiştir (Kasapoğlu, 2022).

Suudi Arabistan'daki yönetime, düzene ve Suudi Arabistan'ın dış siyasetine her zaman farklı bir açıdan bakan ve bu bağlamda Suudi yönetimiyle zaman zaman ters düşen Cemal Kaşıkçı, özellikle Mısır ve Filistin politikalarını sıklıkla eleştirmiştir. Suudi Arabistan açısından reformist politikaları savunan Kaşıkçı, bu politikaların devlet eliyle uygulanması ve desteklenmesi gerektiğini savunmuştur. Kasapoğlu'na göre, 29 Eylül'de (yani olay gerçekleşmeden birkaç gün önce) Londra'da Filistin sorununu konu alan bir konferansa katılmıştır. Yakın çevresi tarafından entelektüel, aydın ve nüfuz sahibi biri olarak nitelendirilen Kaşıkçı, ülkesi adına önemli görevlerde bulunmuş ve Suudi yönetimine yakın konumlarda yer almıştır. Ancak yönetimin politikalarına karşı sahip olduğu eleştirel

tavrından dolayı Prens Selman'ın hedefinde olmuştur. Bu süreçte Suudi medyasında karalanmak istenen ve medya camiasında engellenen Kaşıkçı, gözaltına alınma tehlikesi ortaya çıkınca Eylül 2017 ABD'ye iltica etmek zorunda kalmıştır. Bunun altında yatan temel sebep, Kaşıkçı'nın Katar merkezli "El Cezire" medya kuruluşunda görev yapması ve böylece Katar'a yakın bir konumda yer alması olmuştur. Kaşıkçı, Kasım 2017'de yolsuzluk adı altında yapılan operasyonlar sırasında kendisine yakın isimlerden olan Prens El Velid bin Talal'ın da gözaltına alınmasıyla kendisinin de hedefte olduğunu anlayıp ülkesini terk etmek zorunda kalmıştır (Kasapoğlu, 2022). Nitekim Kirkpatrick'e göre, o dönemde yönetime muhalif çizgide yer alan birçok kişi Prens Selman'ın hedefinde olmuş ve bu nedenle tutuklanmıştır. Bu minvalde Kaşıkçı'nın da Selman'ın hedefindeki kişiler arasında olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Buna ek olarak, Haziran 2017'de veliahtlığa getirilen Selman'ın bu hamlesinin otoriteyi sağlamlaştırma amacı taşıdığı aşıkardır (Kirkpatrick, 2022).

Kaşıkçı'nın eleştirilerinde yer alan bir diğer husus ise Suudi Arabistan'ın Yemen politikası üzerinedir. Başta İran'ın nüfuzunun sınırlandırılması için Yemen'e yönelik operasyonları destekleyen Kaşıkçı, yoğun saldırılar ve yıkıcı savaş neticesinde ortaya çıkan insani krizlerden dolayı Suudi Arabistan yönetimini eleştirmiştir (Kasapoğlu, 2022). ABD merkezli gazetelerden birinde bu konuda yazı kaleme alan Kaşıkçı, Prens Selman'ın Yemen'e yönelik saldırgan politikasını terk edip ülkesini onurlandırması gerektiğini dile getirmiştir. Kaşıkçı'ya göre, Suudi Arabistan'ın Yemen'e yönelik sert politikası ülkenin uluslararası itibarına zarar veren bir niteliktedir (Khashoggi, 2022). Suudi Arabistan'ın dış politikasını sıklıkla eleştiren Kaşıkçı Katar politikasını da eleştirmiştir, Ona göre, Katar'la yaşanan sorunlar ülkenin çıkarlarına hizmet eden bir nitelikte değildir (Kasapoğlu, 2022).

Kaşıkçı'nın Katar ve Türkiye ile olan bağlantısı, olayın siyasi sebeplerinden biri olarak görölmektedir. Taştekin, Mısır, Katar ve Suriye sorunlarında karşılaşılan sorunlar silsilesinin bir diğer halkasını da Kaşıkçı olayının teşkil ettiğini belirtmiştir. Taştekin, olayın Türkiye ve Katar ile Suudi Arabistan ve BAE arasında yaşanan gerilimli siyasi ortamın bir parçası olduğunu ve bu bağlamdaki sorunlardan biri haline geldiğini dile getirmiştir (Taştekin, 2022). Bu durum, Kaşıkçı'nın Müslüman Kardeşler sorunu üzerine kaleme aldığı yazısından da anlaşılabilir. Kaşıkçı'ya göre, ABD Müslüman Kardeşler sorununda yanlış içerisine düşmüş ve ilerleyen yıllarda Müslüman devletler bunun bedelini ödemek durumunda kalmıştır. Kaşıkçı, Arap Baharı sürecinde Mübarek rejiminin hükümetten uzaklaştırılmasıyla gerçekleştirilen demokratik seçimler neticesinde iktidara gelen

Müslüman Kardeşler konusunda ABD'nin endişe içerisine düştüğünü ifade etmiştir. Ona göre, Mursi yönetiminin Sisi'nin darbesi ile iktidardan uzaklaştırılması, Arap Baharı ile birlikte ortaya çıkan demokratik değişim dalgasına aykırı bir durum teşkil etmiştir. Kaşıkçı'ya göre, diğer Orta Doğu ülkelerinin söz konusu darbeye karşı çıkmaması, bölgede yeniden ordu tahakkümünün kurulmasına ve baskı, zulüm ve şiddet ortamının yeniden oluşmasına yol açmıştır. Mısır'da gerçekleştirilen demokratikleşme süreciyle beraber tüm bölgenin bin yıldan beri süren tiranlık ortamından kurtulması için fırsat doğduğunu ifade eden Kaşıkçı, darbe neticesinde bu fırsatın yitirildiğini izah etmiştir. ABD'nin Trump ile beraber Müslüman Kardeşler örgütüne yönelik aleni bir antipatiye sahip olduğunu açıklayan Kaşıkçı, bu durumun Arapların baskın ve yozlaşmış yönetimler altında yaşamasını ve demokratik düzenin ortadan kaldırılmasını sağlamlaştırdığını ifade etmiştir. Kaşıkçı, yaşanan bu durumun Avrupa'da ve dünyanın diğer bölgelerinde mülteci krizlerinin ve terörizmin ortaya çıkmasına sebep olduğunu da açıklamış ve bunun sonucunda da Avrupa'da aşırı sağcı partilerin güç kazandığını ifade etmiştir (Khashoggi, 2022).

Siyasal İslam'ın Orta Doğu ülkelerinde ön plana çıkmasının engellenemez olduğunu iddia eden Kaşıkçı, bunun sebebinin (bölge ülkelerinde demokrasi ortamının inşa edildiği takdirde) Arap ülkelerinde yaşayan vatandaşların tercihlerini İslami siyasi partilerden yana kullanacağı düşüncesine dayandırmıştır. Ona göre, Siyasal İslam'ın siyasi yaşamda aktif rol oynamasını engellemenin tek yolu, demokrasi ortamını ortadan kaldırmaktan geçmektedir. Kaşıkçı, bu düşüncelerini Kuveyt Üniversitesi'nde siyaset bilimi uzmanı olan Shafeeq Ghabra'nın çıkarımlarıyla desteklemiştir. Ghabra'nın diğer Arap rejimlerinin Müslüman Kardeşler örgütüyle savaşının ortaya çıkan demokratik hareketi, siyaset icra edenleri ve hesap verilebilirlik ve özgürlük talep edenleri hedef aldığını söylediğini dile getiren Kaşıkçı, Mısır'da ordu iktidarının kurulmasıyla birlikte siyasi düzende yaşanan bozulmaların bu iddiayı desteklediğini ifade etmiştir. Sisi'nin Siyasal İslam'ı ve Siyasal İslam'ı savunan insanları ortadan kaldırdığını ve sonrasında da ülkedeki laikliği savunan şahsiyetleri hedef aldığını açıklayan Kaşıkçı, Mısır'da siyasal hayatın ölü olduğunu iddia etmiştir. Kaşıkçı, Obama yönetiminin Mısır'da oluşan demokratik hareketi gözden kaçırmayla bölge adına önemli bir fırsatın yitirildiğini, bu demokratik ortamın devamlılığının sağlanması sonucunda belki de daha kapsayıcı ve daha barışçıl bir siyasal dönüşümün yaşanabileceğini dile getirmiştir (Khashoggi, 2022). Düşüncelerinden de anlaşılacağı üzere, Müslüman Kardeşler hakkında pozitif duygular besleyen, Mısır'daki demokratik siyasal yaşamın gerekliliğini ve

bu durumun Orta Doğu açısından önemini net bir şekilde vurgulayan Kaşıkçı, görüş ve bakış açısı olarak demokratikleşme ve özgürleşme yanlısı bir tavır takınmıştır.

Suudi Arabistan'ın İhvan hareketine yönelik sert politikasıyla birlikte ülke içerisinde örgüte yönelik her türlü iz ve işaret silinmek istenmiştir. Bu amaçla Mart 2018'de bir eğitim reformu çerçevesinde örgütün faaliyete açtığı tüm okullar ve eğitim kurumları kapatılmış, kurumlar içerisinde yer alan tüm örgüt mensupları görevlerinden uzaklaştırılmıştır (URL-39, 2022). Bu süreçte İhvan hareketine sempati duyan ve destekleyen herkes Prens Selman'ın hedefinden kaçamamış ve bunlardan biri de Cemal Kaşıkçı olmuştur. Buna ek olarak, Mısır'da demokratik bir şekilde başa gelen ilk hükümeti teşkil eden, ancak 2013'teki darbeye iktidardan uzaklaştırılan Müslüman Kardeşler hareketine destek sunan Katar ve destekçisi Türkiye ile Kaşıkçı'nın ilintili olması bu durumu perçinlemiştir. Yani Türkiye ve Katar ile olan bağlantısı, Prens Selman'ın Kaşıkçı'yı hedef tahtasına oturtmasının sebeplerinden biri olmuştur (Kasapoğlu, 2022).

Olayın Suudi Arabistan'ın İstanbul Başkonsolosluğu'nda yaşanmış olması, Türkiye'nin olaya müdahil olmasına sebep olan en önemli etkenlerden birisidir. Suudilerin Katar ve Müslüman Kardeşler üzerine yaşanan anlaşmazlıklarda Türkiye ile mücadele içerisinde olması, söz konusu olaya Türkiye'nin neden müdahil edildiğini gösterir niteliktedir. Bu bağlamda, Prens Selman'ın Orta Doğu'da yaşanan bölgesel başat güç konumuna erişme mücadelesinde kendisine rakip olarak gördüğü ülkelerden birinin de Türkiye olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Lowen'a göre, Suudi Arabistan Müslüman Kardeşler ve Katar anlaşmazlıklarında dolaylı olarak Türkiye'yi de hedef almış veya bu anlaşmazlıklarda Türkiye'yi de hesaba katarak hamle yapmış olabilir. Zira Türkiye'nin Katar'la olan müttefiklik ilişkisi, iki ülkenin siyasi, askeri ve ekonomik alanlarda işbirliği içerisinde olması ve Müslüman Kardeşler sorununda ve Katar krizinde birlikte hareket etmesi bu ihtimali kuvvetlendirmektedir. Suudi Arabistan'ın Kaşıkçı olayındaki politikasının da bu yönde olduğu söylenebilir (Lowen, 2022).

Tüm bu nedenlerden dolayı, Kaşıkçı olayında Türkiye'nin üstlendiği rol önem teşkil etmektedir. Zira bu süreçte Türkiye kendi sınırları içerisinde meydana gelen bu olayın uluslararası kamuoyuna aktarılmasında ve sürecin aydınlatılmasında etkili olmuştur. Öte yandan olayın Türkiye'yi bu denli yakından ilgilendirmesi, siyasi açıdan hayli gerilimli bir ortamla karşı karşıya kalınmasına sebep olmuştur. Böylesi bir gerilimde Türkiye'nin uluslararası kamuoyunu aydınlatmadaki başarısı, ancak politik deneyim ve diplomatik manevra yeteneği sayesinde gerçekleşebilmiştir. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın

ABD'deki bir gazetede yayımlanan makalesi bu açıdan önem teşkil etmektedir. Cumhurbaşkanı Erdoğan'a göre, Kaşıkçı olayı, 11 Eylül saldırılarından sonra içerisinde bulunduğumuz 21. yüzyılın en ses getiren ve en tartışmalı olayıdır. Makalesinde olayın uluslararası ortama ve uluslararası ortam tarafından kabul gören teamüllere yönelik tehdit niteliğinde olduğunu dile getiren Erdoğan, Kaşıkçı'nın ölümüne sebep olan etkenlerin tam olarak açıklanamadığını da belirtmiştir. Ona göre, olaya dair gelişmelerin uluslararası kamuoyuna aktarılmasında Türkiye'nin şeffaf bir şekilde hareket etmesinin rolü yadsınamaz derecede büyük olmuştur. Türkiye'deki istihbarat kurumları, hukuki merciiler ve kolluk kuvvetleri, cinayetin açık bir şekilde aydınlatılması için önemli adımlar atmıştır. Türkiye tarafından ulaşılan bilgiler, başta Suudi Arabistan olmak üzere, ABD, Almanya, Fransa, İngiltere ve Rusya gibi önem arz eden ülkelerle paylaşılmıştır. Ayrıca BM tarafından gerçekleştirilen soruşturmaya da katkıda bulunulmuştur (URL-40, 2022).

Cumhurbaşkanı Erdoğan, Türkiye tarafından olay sonrasında izlenen stratejinin uluslararası konjonktür ve kurallara dayanan sistemin desteklenmesi amacı taşıdığını belirtmiştir. Olayı Suudi Arabistan-Türkiye ilişkileri açısından da değerlendiren Erdoğan, Suudi Arabistan'ın Türkiye nezdinde bir müttefik olarak kabul edildiğini ve olayın değerlendirilmesinde failler ile Prens Selman ve yakın çevresi arasında kesin ve net bir ayırım yapıldığını ifade etmiştir. Kaşıkçı'nın faillerinin Suudi Arabistan devleti adına hareket etmediğini belirten Erdoğan, bu kişilerin Suudi Arabistan hükümeti içerisinde 'gölge bir devlet' gibi hareket ettiğini açıklamıştır. Erdoğan'a göre, Türkiye'nin olaya dair stratejisinin bir parçasını da olayın iki ülke arasında bir sorun teşkil etmemesi amacı oluşturmaktadır. Türkiye, olayın ulusal ve uluslararası mahkemelerde adaletin gerektirdiği bir biçimde soruşturulmasından ve bu çerçevede adaletin sağlanmasından yana bir tavır takınmıştır (URL-40, 2022).

Olayda rolü bulunan kişilerin diplomatik dokunulmazlıklarını kötüye kullandıklarını açıklayan Cumhurbaşkanı Erdoğan, bu kişilerin diplomatik pasaportlar kullandığını da belirtmiştir. Erdoğan'a göre, diplomatik amaçlarla kullanılan bir mahal, suç bölgesine dönüştürülmüştür. Ayrıca Suudi Arabistan'daki ceza sisteminin caydırıcı olmamasından ötürü cesaret edilerek olay örtbas edilmiştir. Diğer bir deyişle, adaletin temin edilmesi sürecinde şeffaflığın eksik olması, halkın duruşmalara katılamaması ve faillerin fiili bir özerkliğe sahip olması olayın örtbas edilmesine ve sürecin uluslararası kamuoyunun beklediği doğrultuda ilerlememesine yol açmıştır. Erdoğan'a göre, bu durum Suudi Arabistan'ın uluslararası saygınlığına zarar vermiştir. Türkiye nezdinde bunun arzu

edilmediğini açıklayan Erdoğan, şeffaflık eksikliğinin ulusal güvenlik endişesinden dolayı ortaya çıktığını ileri sürmüştür. Ona göre, mutlak gereklilikle adaletin yerini bulmasıyla Kaşıkçı'nın siyasi görüşleri ve fikirlerinden dolayı planlı bir şekilde öldürülmesi arasında “kalın bir çizgi” bulunmaktadır. Erdoğan, son olarak, Türkiye'nin olayı aydınlatma amacının devamlılığını vurgulamıştır (URL-40, 2022). Türkiye'nin Kaşıkçı olayı hakkındaki tavrı Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın ifadeleriyle net bir şekilde izah edilmiştir. Türkiye, bu süreçte her türlü diplomatik kanallar vasıtasıyla ikili görüşmeler gerçekleştirerek olayın aydınlatılması için katkıda bulunmuştur.

Prens Selman'ın olay hakkındaki düşünceleri de hayli kritik öneme sahiptir. Olay ortaya çıktıktan sonra Prens Selman'ın talebi üzerine Cumhurbaşkanı Erdoğan'la Prens Selman arasında gerçekleştirilen bir telefon görüşmesinde olayın aydınlatılması için gerekli adımlar tartışılmıştır. Gerçekleştirdiği bir konuşmasında olayın aklanamaz bir vahşet olduğunu açıklayan Prens Selman, tüm Suudi Arabistan halkının yaşanan bu vahşetten ötürü acı duyduğunu dile getirmiştir. Prens Selman, Türkiye ve Suudi Arabistan'ın karşılıklı işbirliği neticesinde olayın aydınlatılacağını dile getirmiş ve olayın iki devlet arasında bir sorun teşkil etmesi için istismar edildiğine vurgu yapmıştır (URL-41, 2022). Selman'ın olay hakkındaki düşüncelerine rağmen, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın da belirttiği üzere, adaletin yerini bulmasını geciktirici tavrından dolayı Suudi Arabistan'ın olayın aydınlatılmasını arzu etmediği yönünde yorumlar yapılmıştır. Nitekim ortak hareket etmesi ve işbirliği vurgusuna ve olayın ikili ilişkilere sirayet etmemesi gerektiğine yönelik ifadelerle karşın, büyük bir tezatlık teşkil eden bu tavır Türkiye tarafından rahatsızlıklar karşılanmış ve eleştirilmiştir.

Cumhurbaşkanı Erdoğan, bu eleştirisini olaya dair bir başka konuşmasında açıkça ifade etmiştir. Türkiye'nin elde ettiği ses kaydı dosyalarında faillerin Prens Selman'ın en yakınında bulunan isimlerden oluştuğunun anlaşıldığını ifade eden Erdoğan, bu kişilerin olayda en fazla rol sahibi kişiler olduğunu da vurgulamıştır. İslam ülkelerinin olay hakkında sessiz bir tavır sergilemesini eleştiren Erdoğan, bu tavrı Suudi Arabistan'ın caydırıcı ekonomik gücüne bağlamıştır. Batı'nın da olayda sessiz kaldığını dile getiren Erdoğan, bunun da yine Suudi Arabistan'ın caydırıcı ekonomik ve siyasi nüfuzundan kaynaklandığını ifade etmiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan, tüm bunlara rağmen, olaya dair elde edilen verilerin ve bulguların AB, ABD ve BM ile paylaşılacağını açıklamıştır (URL-42, 2022). Erdoğan, konuyla alakalı bir başka konuşmasında ses kayıtları ile ilgili verilerin Suudi Arabistan, ABD, Almanya, İngiltere ve Fransa'yla paylaşıldığını ve bütün bunlara rağmen olayın çarpıtılmaya çalışılmasının anlamsız olduğunu ifade etmiştir (Göksedef, 2022).

Bu süreçte Suudi mercilerin vahşetin kendilerine getirdiği sorumlulukları reddetmeleri ve olayın sebepsiz yere meydana geldiğini ifade etmeleri ülkenin uluslararası saygınlığını zedelemiştir. Bundan dolayı Suudilerin süreç yönetiminin kendilerini bu vahşetten aklayacak bir nitelikte olduğu söylenemez. “Kaybolan gazetecinin nerede olduğunun bilinmediği”, “cinayetin önceden planlı şekilde gerçekleştirilmiş olabileceği”, “Kaşıkçı’nın konsolosluk binasında çıkan bir arbede neticesinde ölmüş olabileceği” ve “vahşet hakkında Suudi istihbarat birimlerinin hiçbir bilgisinin olmadığı ve vahşetin hiçbir şekilde istihbaratın bilgisi dahilinde gerçekleşmediği” yönündeki Suudi yetkililer tarafından sarf edilen resmi açıklamalar, bu sonucun ortaya çıkmasında büyük pay sahibi olmuştur. Ayrıca Suudilerin bu tavrı, Türkiye’nin Suudi Arabistan’ın aleyhine kullanabileceği birtakım kozlar elde ettiğine dair yorumların yapılmasına da yol açmıştır. Bu iddialara göre, Türkiye, Prens Selman’ı dahi suçlayabilecek kanıtlar elde etmiş ve bu kanıtların kullanılmaması ve olayın Suudilerin lehine dönebilmesi için birtakım krediler isteme olanağına erişmiştir (URL-43, 2022). Fakat Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın açıklamaları ve Türk yetkililerin olayın aydınlatılması ve adaletin temin edilmesine dair çabaları, ortaya atılan bu söylentilerin yalnızca sürecin bulandırılması amacını taşıdığını kanıtlar niteliktedir. Türkiye tarafından olaya karışan kişilerin iadesinin istenmesi ve bu iade talebinin ve Türkiye’nin olaya üst düzey Suudi yöneticilerin de karıştığına yönelik iddialarının Suudilerce reddedilmesi, Türkiye’nin Suudi Arabistan ile birlikte hareket etme ve işbirliği içerisinde olma arzusunu zedelemiştir. Ortaya çıkan bu durum, Suudi Arabistan’ın vahşete insani bir bakış açısıyla yaklaşmadığını da destekler niteliktedir (URL-44, 2022).

Türkiye’nin olaya dair süreç yönetimini ve stratejisini irdeleyen önemli analizlerden biri de Kalalive tarafından yapılmıştır. Kalalive’nin analizine göre, Türkiye’nin sürece dair izlediği yol, profesyonel bir tutum çerçevesinde ilerlemiş ve bu durum uluslararası kamuoyuna ve medyaya olumlu bir yönde yansımıştır. Analize göre, Arap politika analistlerinin görüşleri de bu yönde olmuştur. Arap analistlere göre, Türkiye olayın örtbas edilmesinin engellenmesinde ve gün yüzüne çıkarılmasında aktif bir rol oynamıştır. Türkiye’nin bu rolü, vahşetin sadece ‘hadise’ olarak kalmasının önüne geçilmesinde ve olayın uluslararası bir nitelik kazanmasında etkili olmuştur. Ayrıca Türkiye’nin stratejisi, olayın iki ülke arasında siyasi bir sorun teşkil etmesini de engellemiştir. Yapılan analizde Yemenli politika analisti Hasan el-Ceberi’nin görüşlerine de yer verilmiştir. Ceberi’ye göre, Türkiye’nin Kaşıkçı olayındaki rolü sayesinde süreç daha uzun ve detaylı bir niteliğe bürünmüştür. Bir diğer dikkat çekilen konu ise Suudi Arabistan’daki mercilerin olayı

reddeden veya yok sayan bakış açısı olmuştur. Öte yandan Türkiye'nin medyayı doğru ve stratejik bir biçimde kullanabilme yeteneği sayesinde olay gündemdeki yerini koruyabilmiş ve geride bırakılmamıştır. Bir diğer önem arz eden görüş, Faruk Akkari tarafından bildirilmiştir. Akkari'ye göre, Türkiye'nin Kaşıkçı olayında izlediği strateji, kamuoyu açısından güvenilir, Suudi Arabistan'la ilişkiler açısından temkinli ve genel olarak profesyonelce bir nitelikte olmuştur. Akkari, Türkiye'nin stratejisinin bu nitelikte olmasında temel etkenin olaya dair elde edilen bilgilerin uluslararası kurum ve otoritelerle paylaşılması ve bu kurum ve otoritelerin süreci yakından takip edebilmesine izin verilmesi olduğunu vurgulamıştır. Filistinli analist Mahir Hicazi ise sürecin en üst ve nihai boyutunun uluslararası bir nitelikte olduğuna dikkat çekmiştir. Hicazi, olayın bu niteliğe bürünmesinde Türkiye'nin payının büyük olduğunu vurgulamıştır. Ona göre, olay artık Suudi Arabistan ve Türkiye'yi aşmış bir vaziyettedir. Hicazi, olayın adli yönünün Suudi Arabistan tarafından olması gerektiği gibi yönetilememesinden ötürü, Suudi Arabistan'ın uluslararası bir direnç ve tepkiyle karşı karşıya kalabileceğine de dikkat çekmiştir (Kalalive, 2022).

Olayın Türkiye açısından bir başka değerlendirmesinde ise Türkiye'ye yönelik açık bir tuzak düzenlendiğine dikkat çekilmiştir. Yusuf Özkır'a göre, Kaşıkçı cinayeti, derin bir şekilde ve ince elenip sık dokunarak planlanmıştır. Ancak olayın profesyonelce ve stratejik bir biçimde yönetilebilmesi sayesinde sürecin Türkiye'nin aleyhine bir doğrultuda işlemesi engellenmiştir. Bu noktada, Özkır'ın Suudi Arabistan mercilerinin olaya dair tepkisi hakkındaki yorumları bunu kanıtlar niteliktedir. Zira Suudi Arabistan mercilerinin ilk açıklaması, olayın kargaşa durumunda gerçekleştiği yönünde olmuştur. Öte yandan Türkiye'nin olaya dair kanıt ve verileri ortaya çıkarması ve diğer devletler ve uluslararası otoritelerle paylaşması, Suudi Arabistan'ın iddialarını değiştirmiştir. Böylece Suudi mercilerin ikinci açıklaması, olayın planlı bir şekilde gerçekleştiği yönünde olmuştur. Özkır'ın olaya kattığı en çarpıcı yorumu ise olayın planlanış ve gerçekleştirilme şekli ve bu bağlamda temel hedefin ne olduğuna yöneliktir. Ona göre, olay yalnızca Kaşıkçı'nın ortadan kaldırılması amacıyla gerçekleştirilmemiştir. Buna en önemli kanıt, olayın gerçekleştiği yerin, başka herhangi bir yer ve mekan değil de, bir konsolosluk binası olmasıdır. Tüm bunlar ışığında, olayın Türkiye'deki bir konsolosluk binasında gerçekleştirilmesiyle Türkiye'nin bölgesel ve uluslararası itibarına zarar verilmek istendiği anlaşılabılır. Olay açığa çıktıktan sonraki günlerde Türkiye'nin yürüttüğü ve uyguladığı başarılı kriz yönetimi ve stratejisi sayesinde potansiyel bir "savunma pozisyonu" ihtimali söz konusu olmaktan çıkmıştır. Böylece olayla birlikte planlanmış olması muhtemel hedefler suya düşmüştür.

Özkır’a göre, bu başarılı kriz yönetiminin bir parçası da Cumhurbaşkanı Erdoğan tarafından meseleye bir Türk-Suudi meselesi olarak bakılmaması olmuştur. Özkır, bütün bu öne sürdüğü hususların bir neticesi olarak, olayın uluslararası boyuta taşınmasıyla birlikte Suudi Arabistan’ın “kabul” aşamasına getirildiğini dile getirmiştir. Sonuçta Suudi Arabistan, uluslararası kamuoyunun ve medyanın baskısıyla karşı karşıla kalmıştır (Özkır, 2022).

Önceden de dile getirildiği gibi, Kaşıkçı olayına Türkiye ve Suudi Arabistan tarafından farklı bakış açılarının varlığı, olayın adaletli bir şekilde çözülmesine dair işbirliği ortamının kurulamamasına sebep olmuştur. Bunun bir örneği, Türkiye’nin olaya dair kanıtlar ve verilere dayanarak hazırladığı ve ortaya çıkardığı iddianame sonrasında yirmi Suudi Arabistan vatandaşının suçlu bulunması hususunda da gözlemlenebilir. Olayın Türkiye’de gerçekleşmesi dolayısıyla üzerine düşen görevi üstlenen Türk yargısı, hazırlanan iddianameye rağmen, Suudi Arabistan’ın tepkisinden bu görevi tamamlayamamıştır. Çünkü Türkiye’nin iddianamede suçlu bulunan sanıklara erişim isteği Suudi Arabistan tarafından reddedilmiş ve engellenmiştir. Böylece olası bir suçluların Türkiye’ye iadesi süreci de en baştan itibaren işbirliği ortamından uzak kalmıştır. Bütün bunlar, Suudi Arabistan’ın olaya dair tavrından ötürü beklenen adaletin temin edilememesine yol açmıştır (Gall, 2022).

Kaşıkçı olayının Türk-Suudi ilişkileri açısından genel bir değerlendirmesi yapıldığında iki tür görüş karşımıza çıkmaktadır. Bu görüşlerden birincisi, olayı sadece Suudi Arabistan’ın iç politikasında gerçekleşen bir “hesaplaşma” olarak görmektedir. İkinci görüşe göreyse olay, Türk-Suudi ilişkilerinde son zamanlarda ortaya çıkan negatif yöndeki gidişatın getirdiği bir sonuçtur. Ancak olaya hangi görüşten bakılırsa bakılsın, Türkiye’nin süreç içerisindeki etkisi ve rolü yadsınamaz bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu süreçte Türkiye, Kaşıkçı olayını Türk-Suudi ilişkileri açısından bir sorun olarak değerlendirmemiştir. Olayın uluslararası bir boyut kazanmasıyla Suudi Arabistan ve Prens Selman, uluslararası kamuoyunun ve medyanın baskısıyla karşı karşıya kalmıştır. Suudi Arabistan yönetimiyle görüşleri açısından ters düşen ve bu yüzden yaşamını ABD’de idame ettirmek zorunda kalan Kaşıkçı’nın ölümüyle ilgili Ağustos 2016’da BM’deki görevine başlayan Raportör Agnes Callamard, BM tarafından cinayetin aydınlatılması için görevlendirilmiş ve böylece olayla ilgili bir rapor hazırlayarak bir değerlendirmelerde bulunmuştur. 19 Haziran 2019 tarihli Callamard Raporu’nda cinayetin işleniş biçimi ve sorumlularıyla ilgili kritik bilgiler verilmiştir. Bunun yanı sıra, Suudi Arabistan’daki yargılamadan sorumlu olan mahkemenin ortaya koyduğu yargılama sürecinin hesap verilebilirlik bir özellikte olmadığı söz konusu raporda dile getirilmiş ve Türkiye’nin bu

konudaki haklı endişeleri desteklenmiştir. Raporda cinayetten Suudi Arabistan sorumlu tutulmuş ve olayın yargısız infaz niteliğinde olduğu belirtilmiştir. Raportör Callamard, cinayetin sorumlusu olarak Veliaht Prens Muhammed bin Selman'ı ve ona yakın kişileri göstermiş , Prens ve Prens'e yakın kişiler hakkında yaptırım talep etmiştir (Sarıaslan, 2019).

Gerek Mısır ve Yemen gerekse de Katar sorunlarıyla ilgili görüşleri Suudi Arabistan politikasının aksi bir yönde olan Kaşıkçı, bu sorunlardan ötürü Suudi Arabistan'la gergin ve soğuk bir ilişkiler içerisinde olan Türkiye'de infaz edilmiştir. Cinayetten sonraki ilk günlerde Suudi medyasında Türkiye sorumlu ilan edilmiş ve Türkiye'nin gazeteciler açısından güvenli bir yer olmadığı vurgulanmıştır (Sarıaslan, 2019).

Bahsi geçen ve önceki başlıklarda anlatılan bu sorunlardan ötürü Türkiye'nin bölgedeki ulusal çıkarının aksi yönde hareket etme eğilimi gösteren Suudi Arabistan'ın bu başlıktaki politikası da kimliksel açıdan öncekilerden farklı değildir. Orta Doğu'nun demokratikleşmesi gerektiğini, yüzlerce yıllık otoriter yönetim geleneğinin değişmesi gerektiğini dile getiren Kaşıkçı, Mısır'daki demokratikleşme hareketini bu açıdan bir fırsat olarak görmüştür. Özellikle Mısır, Katar ve Yemen sorunlarında Suudi Arabistan yönetiminden farklı düşünen Kaşıkçı, Krallık rejiminin çıkarlarının tersine hareket ettiği için infaz edilmiştir. Bu infazın gerçekleştirilme yerinin aynı sorunlardan dolayı bölgesel politikalarda Suudi Arabistan'ın ters düştüğü Türkiye olması, bir tesadüf olarak görülememektedir. Ayrıca Kaşıkçı olayından sonra iki ülke arasındaki ilişkiler daha da soğuk ve gergin bir hale bürünmüştür. Suudi Arabistan için Türkiye, artık boykot edilen bir ülke olmuştur.

3.1.3.5. İkili ilişkilerde etkili olan diğer konular

Mısır, Suriye, Katar ve Kaşıkçı konuları dışında Türkiye-Suudi Arabistan ilişkilerinde etkili olan birçok başka husus bulunmaktadır. Bunlara, taraflardan ya her ikisini doğrudan etkilemeyen ya da en fazla birini doğrudan etkileyen sorunlar olarak bakmak yanlış olmayacaktır. Diğer bir deyişle, bunlar coğrafi açıdan ülke çıkarlarına etkide bulunamayacak kadar uzak olan (ya da az etkide bulunabilen) veya iki ülke ilişkilerinde temel sorun alanları arasında görülemeyecek nitelikte konulardır. Örnek verecek olursak, Yemen, Suudi Arabistan'ı doğrudan etkileyen bir problemken, Türkiye'yi ancak dolaylı yünden etkileyebilmektedir. Doğu Akdeniz, Türkiye'yi doğrudan etkileyen bir problemken, Suudi Arabistan'ı, tıpkı Yemen ve Türkiye arasında olduğu gibi, coğrafi açıdan pek de

etkileyebilme potansiyeline sahip değildir. Libya, Doğu Akdeniz üzerinden Türkiye çıkarlarını ve dış politikasını doğrudan etkileyebilme potansiyeline sahip bir sorunken, Suudi Arabistan'ın ulusal çıkarlarına etki edebilecek bir potansiyele sahip değildir. Uzun lafın kısıası, belirtilen alanlar ikili ilişkileri yalnızca dolaylı olarak etkileyebilme potansiyeline sahiptir.

İkili ilişkilerde dolaylı olarak etkide bulunan sorunlardan biri Lübnan'daki hükümet krizi olmuştur. Kasım 2017'de yaşanan hükümet krizi, Suudi Arabistan'ın ülke çıkarlarını doğrudan etkileyebilme potansiyeline sahip görülebilir. Bunun temel sebebi, İran'ın ve Hizbullah'ın Lübnan'da etki alanını arttırması olmuş ve bu durum, hükümet krizinin yaşanmasına ve Başbakan Saad Hariri'nin 4 Kasım 2017'de istifa etmesine sebep olmuştur. İşin ilginç olan kısmı, Hariri'nin Riyad'da resmi bir ziyaret gerçekleştirdiği sırada istifa ettiğini duyurması olmuştur. Sariaslan'a göre, Suudi Arabistan yönetimi, yeni bir potansiyel problem sahasına sebep olabilme ihtimali uğruna, Lübnan Başbakanı Hariri'nin istifa etmesi için Riyad'da kendisine telkinlerde bulunmuştur. Bu hamledeki temel amacın, İran'ın bölgesel nüfuzunu sıkıştırmak ve daraltmak olduğunu öne sürmüştür (Sariaslan, 2019).

Riyad'ın hamlesine Türkiye'nin karşılığı olumlu nitelikte olmamıştır. Dışişleri Bakanlığı tarafından konu hakkında yapılan açıklamada Türkiye'nin Lübnan'ın siyasal istikrarını ve ülke güvenliğini önemseydiği ve bu bağlamda Lübnan'dan yana bir tutum takınacağı belirtilmiştir. Açıklamada Lübnan'ın bölgesel anlamda yeni bir problem sahası haline gelmemesi temenni edilmiştir (Sariaslan, 2019).

İki ülke arasında yaşanan gerginlik, Suudi Arabistan'ın bölgesel rakibi İran'ın ve terör örgütü Hizbullah'ın Lübnan'da etkisini arttırmasıyla ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda bir Suudi Arabistan vatandaşı olan ve bu bağlamda Suudi Arabistan'ın Lübnan'daki "temsilcisi" olarak gösterilen Hariri, Esed yönetimiyle Lübnan'daki Suriyeli mültecilerin Suriye'ye geri dönüşü ve Suriye'nin yeniden inşa edilmesinde Lübnan'ın yardımda bulunması konularında müzakerelerde bulunmuş ve böylece Suudi Arabistan'dan tepki almıştır. Ancak Suudi Arabistan'ın bu konudaki tüm uyarılarına rağmen Ekim 2017'de Lübnan Cumhurbaşkanı Michel Aoun'un imzasıyla Suriye'de büyükelçilik açılması kararlaştırılmıştır. Taştekin'e göre, Suudi Arabistan'ın Hariri konusunda hayal kırıklığına uğraması, yalnızca bu gelişmelerden dolayı ortaya çıkmamıştır. Zira o dönemde Lübnan-Suriye sınırında terör örgütü IŞİD'in hakimiyetine son verilmesi amacıyla Hizbullah ve Lübnan ordusu tarafından ortak operasyon düzenlenmesi, Suudilerin ve ABD'nin Hariri'ye yönelik tepkisini kuvvetlendirmiştir. Taştekin, o dönemde Riyad-Washington hattında İran

ve Hizbullah karşıtı politikanın yoğunlaştırıldığını, Hizbullah'ın silahsızlandırılmasına yönelik çabaların var olduğunu ve gerçekleştirilen operasyonun bu politikaya adeta gölge düşürdüğünü dile getirmiştir. Taştekin'in bu konudaki bir diğer iddiası, Hariri'nin İran dini lideri Ayetullah Ali Hamaney'in danışmanı Ali Ekber Velayeti ile görüşme gerçekleştirdiğine yöneliktir. Taştekin'e göre, Velayeti, Hariri'den Suudi Arabistan'ın Yemen'deki savaşa son vermesini söylemesini istemiş ve Hariri de Velayeti'den İran'ın Yemen'de savaşan Husi örgütüne verdiği desteği kesmesini istemiştir. Taraflar Yemen konusunda farklı bakış açılarına sahip olsa da, yapılan bu görüşme Suudi Arabistan ve ABD'nin Hariri konusundaki rahatsızlığını tetikleyen bir diğer gelişme olmuştur (Taştekin, 2022).

Hariri Kasım 2017'de Suudi Arabistan ziyareti esnasında istifa etmiş ve akabinde İran'ın etki alanındaki her bölgede yıkım ve korkuya sebep olduğunu, Hizbullah'ın ise "direniş savaşçısı" değil, Yemenlilere ve Suriyelilere silah doğrultan bir örgüt olduğunu dile getirmiştir. Ancak Hariri'nin İran ve Hizbullah ile son zamanlarda kurduğu ilişkilerin boyutunun olumlu bir nitelikte seyretmesi, Suudi Arabistan'ın istifada bir rolünün bulunup bulunmadığının sorgulanmasına sebep olmuştur. İsrail'in Hizbullah konusunda duyduğu rahatsızlığa da dikkat çeken Taştekin, Lübnan üzerinde yaşanan krizde Suudi Arabistan, ABD ve İsrail üçlüsünün etkili olabileceğini dile getirmiştir. Nitekim dönemin İsrail Başbakanı Benyamin Netanyahu, Hariri'nin sözlerini, İran'ın saldırgan politikasına karşı uluslararası kamuoyuna harekete geçme çağrısı olarak yorumlamıştır. Netanyahu'nun bu yaklaşımı, Suudi Arabistan, ABD ve İsrail işbirliğini destekler niteliktedir (Taştekin, 2022).

Taştekin, Suriye ve Irak'ta İran ve Hizbullah'ın etkisini arttırmasının, Suudi Arabistan, ABD ve İsrail'de endişelere sebep olduğunu ve bundan dolayı Lübnan'daki gelişmelerin hassasiyetle karşılandığını ifade etmiştir. Bundan dolayı Hariri'nin İran, Suriye ve Hizbullah ile ilişkisinin, Prens Selman'ın Hariri'ye yönelik olumsuz tepkisini kolay bir şekilde perçinlediğini söylemek yanlış olmayacaktır. Öte yandan, konuya dair dikkat çekici bir açıklama da Hizbullah'ın lideri Hasan Nasrallah tarafından dile getirilmiştir. Nasrallah, Hariri'nin istifasının ve sarf ettiği sözlerin, Lübnan'ın iç siyasetiyle hiçbir bağlantısının bulunmadığını ve Başbakan'ın Suudi Arabistan'da gözaltında tutulduğunu iddia etmiştir. Ayıryeten Lübnan'da mezhepsel temelde inşa edilen siyasi düzenin sarsılması ve bu durumun istikrarsızlığa sebep olmasından endişe eden Cumhurbaşkanı Aoun, Hariri'nin istifasını kabul etmemiş ve konuya temkinli bir şekilde yaklaşmıştır. Sonuç olarak, Suudi Arabistan'ın, Lübnan'da Sünni mezhebine mensup bir yönetimin başa getirilmesi ve

Hizbullah tarafından destek gören Aoun ve Hariri yönetimine yönelik karşıt bir tutum sergilemesi, Lübnan'daki siyasal istikrarsızlığı derinleştirme potansiyeline sahiptir (Taştekin, 2022).

Suudi Arabistan'ın Lübnan'a yönelik tutumu, 2021 yılında değişiklik göstermemiştir. Hizbullah ve İran etkisinin Lübnan'da devamlılığını koruması, Lübnan'a yönelik Körfez ülkeleri tarafından uygulanacak bir ekonomik yaptırım seçeneğinin gündeme gelmesine sebep olmuştur. Bu süreçte Lübnan'a yönelik uygulanacak ekonomik yaptırım, Lübnan'ın İran cephesiyle daha fazla yakınlaşmasına ve öte yandan ülkede giderek büyüyen ekonomik krizin derinleşmesine yol açabilir. Lübnan'da Suudi Arabistan'ın Yemen'de sürdürdüğü savaş politikasının eleştirilmesiyle birlikte başlangıç bu kriz, Suudi Arabistan ve BAE'nin Beyrut'taki büyükelçini geri çekmesiyle devam etmiştir. Patlak veren bu kriz, son bir sene içerisinde liranın ABD doları karşısında % 90 değer kaybına uğradığı ve elektrik enerjisi sorununun yaşandığı Lübnan'da daha büyük ve daha derin ekonomik krizlerin ortaya çıkmasını tetikleyebilir (Okuduci, 2022).

2021 yılındaki kriz, Lübnan Enformasyon Bakanı George Kardahi'nin, 27 Ekim'de Suudi Arabistan'ın Yemen'de yürüttüğü savaşı anlamsız bulduğunu ifade etmesiyle başlamış ve ekonomik yaptırım ve büyükelçilerin geri çekilmesi adımlarına kadar ilerlemiştir. Tıpkı 2017'de ortaya çıkan krizde olduğu gibi, Suudi Arabistan tarafından bir terör örgütü olarak kabul edilen Hizbullah'ın Lübnan'daki etkinliği ve gücü, bu krizin de gerekçesini oluşturmaktadır. Bu nedenle, Lübnan'la Suudi Arabistan arasında patlak veren bu krizlerin, Tahran-Riyad arasında süregelen bölgesel vekalet savaşlarından kaynaklandığı söylenebilir. Özellikle Yemen, Suriye, Irak ve Lübnan'da devam eden bu mücadelelerde, her iki güç de etkinliklerini arttırmak istedikleri ülkelerdeki silahlı örgütleri (yani vekalet gruplarını), siyasi partileri, siyasetçileri ve finans desteğiyle kontrol altına almaya çalıştıkları medya üzerinde etkili olma stratejisini izlemişlerdir. Lübnan'da İran destekli Hizbullah ve Yemen'de yine İran destekli Husiler aracılığıyla devam ettirilen bu süreç, İran'ın bölgesel yayılma ve rejim ihracı politikalarına ve Suudi Arabistan'ın güvenlik endişesinden doğan stratejik adımlarına dayanmaktadır. Lübnan'daki süreci de bu şekilde değerlendiren Suudi Arabistan Dışişleri Bakanı Faysal bin Ferhan, Lübnan'la herhangi bir krizin söz konusu olmadığını ve var olan krizin, İran'ın vekili olarak, ülkede hegemonya kuran Hizbullah'la ilgili olduğunu ifade etmiştir. Lübnan'daki devlet kurumlarının etkinliklerinin Hizbullah'ın güç kazanmasına paralel olarak azaldığını dile getiren Ferhan, var olan bu durumun, hükümeti, Lübnan halkının çıkarlarının tersine yönelik hareket etmesine sevk ettiğini iddia

etmiştir. Sonuç olarak, Lübnan'ın, tıpkı Yemen gibi, İran-Suudi Arabistan arasındaki gerilimin arasında kaldığı ve bu durumun bir bedel ödemeye kadar vardığı söylenebilir (Okuduci, 2022).

Benzer mezhepsel politikaların ve krizlerin görüldüğü ama gelişmelerin ve uygulanan stratejilerin daha ağır olduğu Yemen'de, Suudi Arabistan'la İran arasındaki rekabet ve mücadele İran destekli Husi güçleri üzerinden ilerlemektedir (Öztürk, 2019). Yemen, Soğuk Savaş'ın bitimiyle, tıpkı Almanya'da olduğu gibi, Yemen Demokratik Halk Cumhuriyeti ve Yemen Arap Cumhuriyeti'nin 1990 yılında birleşmesiyle günümüzdeki siyasi halini almış bir ülkedir. 1839 yılında İngiltere'nin Aden'i işgal etmesiyle siyasi bütünlüğü bozulan ve tam 151 yıl sonra siyasi bütünlüğüne yeniden kavuşan Yemen, daha 1994 yılında Güney Yemen'in ayrılıkçı talepleriyle karşı karşıya kalmış ve bu dönemdeki kalkışmalar yönetimce bastırılmıştır. Öte yandan, ülkede var olan mezhepsel farklılıklar, ekonomik imkanlara erişimin eşitsizliği, bitmek bilmeyen ötekileştirme politikaları, Yemen'in siyasi ve ekonomik istikrara erişimini engelleyen başlıca faktörler olmuştur. Buna ek olarak, stratejik açıdan önemli Aden Körfezi ve Babü'l-Mendeb Boğazı üzerinde bulunan ülke, bu öneminden dolayı, bugün de olduğu gibi, dış müdahalelere fazlasıyla maruz kalmıştır. Bu dış müdahaleler, yaşanan iç istikrarsızlıklarla birleşince, Yemen'in durumunu daha da karmaşık ve içinden çıkılması zor bir hale sokmuştur. Keza İran-Suudi Arabistan geriliminin Yemen'e olan yansımaları da bununla açıklanabilir. Nüfusun %65'inin Sünni, %35'inin Zeydi/Şii olduğu Yemen'de, kargaşasının temelini mezhepsel-politik çatışma oluşturmaktadır. İran destekli Husi gruplarının, Suudiler, Suudilerin desteklediği Yemen hükümeti ve Sünni-Selefi gruplarla çatışmalara girmesi, günümüzdeki iç savaşın temel dinamiği haline gelmiştir (Arslan, 2015).

2012 yılında siyasi çekişme ve istikrarsızlıkların Arap Baharı olaylarının etkisiyle artması sonucu, 2014 yılında Husilerin başkent San'a ve çevresini kontrol altına alması günümüzdeki olayların bir başlangıcı olarak kabul edilmektedir. 2012 yılında dönemin devlet başkanı Ali Abdullah Salih'in istifa etmesi ve yerine Başkan Yardımcısı Mansur Hadi'nin getirilmesi, krizin çözülmesi için yeterli olmamıştır. 2014 yılında San'a'dan kaçmak zorunda kalan Hadi, Aden'de kendi hükümetini kurmuş ve Hadi'nin yönetimi, Suudi Arabistan, BAE ve diğer Körfez ülkelerinden destek görmüştür (Öztürk, 2019).

Suudilerin Yemen'deki savaşa müdahale etmesine yol açan gelişme, Mart 2015'te Husi güçlerinin Hadi hükümetinin geçici başkenti Aden'e yönelmesi olmuştur (Öztürk, 2019). Körfez ülkelerinin ABD, Almanya ve Fransa desteğiyle Yemen'e hava saldırıları

düzenlemesiyle başlayan süreçte, Başkan Hadi, Riyad’a kaçmak zorunda kalmıştır. Suudiler tarafından sadece birkaç hafta süreceği tahmin edilen ancak günümüzde halen devam eden savaş, Mart 2015’te koalisyon birliklerinin Aden’e çıkarma yapmasıyla ve Husilerin Aden’den çekilmesiyle Körfez’in de dahil olduğu bir saha savaşına dönüşmüştür. Halen ülkenin kuzeyinde (San’a ve çevresinde) etkinliğini sürdüren Husiler, 2018 yılında ülkenin önemli liman şehirlerinden biri olan ve Kızıldeniz’e kıyısı bulunan Hudeyde şehrinde Körfez güçleriyle yoğun bir savaşa girişmek zorunda kalmıştır. Büyük bir insani krize de yol açan Yemen’deki İran-Suudi Arabistan mücadelesi, günümüzde içinden çıkılması güç bir duruma dönüşmüştür. Husiler, 2021 yılında ülkenin eyaletlerinden birinin başkenti de olan ve Yemen hükümetinin kontrolünde bulunan Marib şehrine saldırıya girişmiştir (URL-45, 2022).

Tam manasıyla başarısız devlet (failed state) haline gelen, istikrarsızlıklar ve savaşlar ülkesi Yemen’e yönelik başlatılan “Kararlılık Fırtınası Operasyonu (Operation Decisive Storm)”, Suudi Arabistan’ın güvenlik endişesinden doğan stratejilerinin Yemen’deki yansıması olarak görülebilir. Temmuz 2018’de Suudi Arabistan’ın petrol tankerinin Husiler tarafından vurulması ve sonrasında İran Devrim Muhafızları yetkililerinden birinin Yemenlilere tankeri kendilerinin hedef gösterdiklerini ifade etmesi, durumun vahametini ve karmaşıklığını ortaya koyar niteliktedir. Bu süreçte Babü’l-Mendeb Boğazı’nın kontrolünün, Husiler vasıtasıyla (Basra Körfezi ve Hürmüz Boğazı’nı da kontrolünde bulunduran) İran’a geçmesi, Körfez, İsrail ve Batı tarafından istenilmeyen bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum, Yemen’deki savaş stratejik açıdan daha da önemli ve daha da karmaşık bir hale dönüştürmektedir (Öztürk, 2019).

Yemen’deki durumu karmaşıklaştıran bir diğer gelişme ise Husilerin, Suudi Arabistan topraklarına yönelik balistik füzelerle ve insansız hava araçlarıyla saldırılarda bulunması ve son yıllarda bu saldırılarını arttırması olmuştur. Husilerin bu denli ağır ve sofistike silahlara sahip olması, İran’ın Husi güçlerine olan desteğinin boyutunu gösteren niteliktedir (URL-45, 2022).

Sonuç olarak, İran ve Suudi Arabistan arasındaki gerilimin temelini oluşturan mezhepsel politikalar, Orta Doğu’da, Yemen ve Lübnan örneklerinde olduğu gibi, mezhepsel açıdan hassas bir dengeye sahip ülkelerin bu bölgesel güçler tarafından manipüle edilmesine olanak sağlamıştır. Her iki ülke de, “Vahhabileştirme” ve “Şiileştirme” politikalarıyla, nüfuz alanına giren ülkelere kendi kimliklerine yakın olan gruplar, örgütler ve siyasal odaklar üzerinde hakimiyet kurma amacında olmuşlardır. Öte yandan, Yemen’de yaşananlar, mezhepsel politikaların sonuçlarını gözler önüne sermektedir. Yemen’deki

savaşın Suudi Arabistan topraklarına taşan bir savaşa ve Basra ve Aden Körfezleri üzerinde ilerleyen hakimiyet kurma mücadelesine dönüşmesi, İran-Suudi Arabistan geriliminin açık bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır (Kocatepe, 2017).

İran-Suudi Arabistan rekabetinin bir diğer boyutu, özellikle Suudi Arabistan'ın politikalarında belirgin bir biçimde gözlemlenebilen, güvenlik ikilemidir. Kocatepe'ye göre, İki ülkenin mücadele alanına giren bölgelerde mutlak kazanan ve mutlak kaybeden olma düşüncesi, bu ülkelerin bölgesel politikalarını şekillendirmektedir. Bu nedenle “karşı tarafa üstünlük kurma” amacı bu politikaların temelini teşkil etmektedir. Diğer bir deyişle, İran ve Suudi Arabistan, Yemen, Suriye, Lübnan ve Irak bölgelerinde birbirlerine üstünlük kurabilmek ve mutlak kazanan olabilmek için politika üretirler. Bu süreçte İran'ın Suriye, Irak, Yemen ve Lübnan'daki politikaları, Suudi Arabistan tarafından saldırgan olarak nitelenir. Suudiler, İran'ın saldırganlığıyla başa çıkabilmek için silahlanmayı arttırıp, kendi ülkesindeki Şiileri baskı altında tutmaya çalışır. Suudi Arabistan'ın bu hamlesi, İran tarafından aynı şekilde karşılanır. Yani İran, Suudi Arabistan'ın yaptığı gibi, silahlanmaya ve askeri harcamalara yaptığı yatırımları arttırır. Sonuç olarak, bölgesel hakimiyet kurma mücadelesi, hakimiyet alanlarında iç savaşlara, iç istikrarsızlıklara, siyasal ve ekonomik aksaklıklara sebep olurken; güvenlik endişelerinden ileri gelen ikilem faktörü, tarafları kısır döngüye ve silahlanma ve saldırganlık sarmalına sevk eder (Kocatepe, 2017).

İran ve Suudi Arabistan geriliminde Türkiye, bölgesel hakimiyet kurma mücadelesinin yaşandığı bölgelerde yapıcı ve aktif bir dış politika icrasında bulunmaktadır. Bu aktif ve yapıcı dış politika, Lübnan'da son krizden sonra belirgin bir nitelik kazanmıştır. Zira Körfezin Lübnan'a yönelik yapacağı olası yaptırımlar ve ambargolar, Türkiye'ye Körfezin boşluğunu doldurma, Lübnan'daki Sünni unsurların beklentilerini karşılama fırsatını sunabilir. Türkiye, bölgeye olan resmi ziyaretleri ve ekonomik, siyasal ve sosyal ilişkilerin boyutunu arttırabilir. Dahası Türkiye, Suudi Arabistan ve İran rekabetinin ülkeye getirdiği tahribatı ve istikrarsızlıkları giderici bir görev üstlenebilir. Ayrıyeten, Türkiye'nin Lübnan'la ilişkileri, Suudi Arabistan ve İran geriliminden farklı olarak, mezhep temelli ve belirli kesim, grup ve unsurlarla yakın ilişkilere dayalı bir nitelikte değildir. Türkiye'nin bu konudaki yaklaşımı, Lübnan'ın ve Lübnan halkının genel problemlerini çözmeye dayalı olmaktadır (Yetim, 2022). Türkiye'nin Lübnan'daki bu stratejisi, Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu'nun Lübnan'daki bir gazetede yayımlanan makalesinde net bir şekilde gözlemlenebilir. Lübnan'ı birçok iç savaş atlatmış ve her seferinde yeniden toparlanabilmiş bir ülke olarak nitelendiren Çavuşoğlu, Lübnan'la Türkiye'nin kültürel bağlarından,

Türkiye'nin Lübnan ekonomisinin istikrara kavuşması için duyduğu arzu ve istekten ve Türkiye'nin Lübnan'a yönelik insani destek ve yardımlarından bahsetmiştir (URL-46, 2022). Yetim'e göre, Türkiye, Lübnan'a altyapı, iletişim, ulaşım ve sağlık gibi birçok hususta yatırım ve katkı sunmayı hedeflemektedir. Türkiye'nin Lübnan'ın kalkınabilmesi ve zorlu ekonomik ve siyasi koşullardan kurtulabilmesi yolunda yapacağı katkılar, iki ülke ulusunu tamamen bütüncül bir şekilde birbirlerine yaklaştırabilecektir. Yetim'in analizine göre, bütün bunlar Türkiye'nin diğer bölgesel aktörlerden farklı olarak, mezhep dışı, kapsayıcı ve genel bakış açısı sayesinde gerçekleşecek ve böylece Türkiye, Lübnan sosyo-politik yaşamında gittikçe artan bir şekilde benimsenen bir ülke haline gelecektir (Yetim, 2022).

Türkiye'nin Lübnan politikasında dair kayda değer bir diğer husus ise Lübnan'ın toprak bütünlüğüne, bağımsızlığına ve egemenliğine yapılan vurgudur. Bu bakış açısı, güvenlik anlamında sorunlar yaşayan bir ülke olan Lübnan'ın bu alandaki zafiyetlerini ve sorunlarını giderici çözümler üretme yolunda bir rol üstlenilebileceği anlamına gelebilir. Yetim'e göre, Türkiye'nin Katar, Libya, Dağlık Karabağ ve Suriye'deki başarıları bu rolü perçinleyebilir ve iki ülke arasında bu alanda işbirliği ortamı sağlanabilir. İki ülke arasındaki işbirliği ortamının boyutu, Doğu Akdeniz sorununda da ortak paydada birleşilmesini kolaylaştırabilir (Yetim, 2022).

Yetim'in analizi, Çavuşoğlu'nun Türkiye-Lübnan ilişkilerine dair makalesinde yazdıklarıyla bağdaşmaktadır. Zira Bakan Çavuşoğlu, Türkiye'nin Lübnan'ın güvenlik, egemenlik ve istikrarına verdiği önemin altını çizerek, Lübnan'ın askeri ve güvenlik kurumlarına desteğin devam edeceğini belirtmiştir. Lübnan'ın ekonomik ve siyasi sorunlarını başarıyla geride bırakacağını ifade eden Çavuşoğlu, Türkiye'nin Lübnan'da refah ve barış ortamının tesisi için üzerine düşeni yerine getireceğini söylemiştir (URL-46, 2022).

Türkiye'nin Yemen politikasına gelince, burada izlenen politikanın Lübnan'da son dönemde izlenen politikayla benzerlik taşıdığı söylenebilir. Başlarda İran ve Husi güçlerini savaşın sorumlusu olarak gören ve Suudi Arabistan'ın müdahalede bulunmasına destek veren Türkiye, savaşın ciddi insani boyutlara ve krizlere yol açmasıyla bu tutumunu değiştirmiştir. Bu yaklaşımını 2017 yılına dek sürdüren Türkiye, Yemen'e dernekler ve yardım kuruluşları vasıtasıyla destekte bulunmuştur. Bu minvalde Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD), Kızılay ve İnsan Hak ve Hürriyetleri İnsani Yardım Vakfı (İHH) gibi kurum ve kuruluşlar tarafından Yemen'e gıda ve sağlık alanında önemli

yardımlarda bulunulmuştur. Buna ek olarak, Türkiye'nin Yemen'deki iç savaşa bakış açısının Lübnan'dakiyle aynı olduğu söylenebilir. Zira Orta Doğu'ya dair dış politika anlayışında esas unsur olarak güvenlik kavramını benimseyen Türkiye, Yemen'in güvenlik ve istikrarına kavuşması taraftarı olmuştur. Cumhurbaşkanı Hadi'yi ülkenin gerçek temsilcisi olarak tanıyan Türkiye, İran-Suudi Arabistan geriliminin yaşandığı bir diğer bölge olan Yemen'deki insani krizlerden ve savaşın ısrarla devam ettirilmesinden hoşnut olmamaktadır. Bu nedenle Türkiye'nin Yemen'deki insani krizlerin giderilmesi için yaptığı katkı ve çabalar devamlılığını ve sürekliliğini korumaktadır (Sarıaslan, 2019).

Yemen'le ilgili Türkiye nezdinde söylenebilecek bir diğer husus, Türkiye'nin iç savaşa son verilmesi ve barış görüşmelerinin gerçekleştirilebilmesi için arabuluculuk rolünü üstlenmesine dairdir. Domazeti'ye göre, son dönemlerde başarılı diplomasi ve karşılıklı işbirlikleri neticesinde Somali ve Sudan'da askeri üs elde eden ve böylece Kızıldeniz ve Aden Körfezi bölgelerinde etkisini arttıran Türkiye, Yemen'de arabuluculuk rolünü üstlenebilir. Arap Baharı olaylarının patlak vermesinden itibaren, demokratik ve özgürlükçü halk taleplerinden yana bir siyasi duruş sergileyen Türkiye, Yemen halkının benzer yöndeki taleplerinin dikkate alınması gerektiğini savunmuştur. Bu nedenle sürecin bir krize evrilmesi sonrasında KİK tarafından yürütülen çözüm arayışları olumlulukla karşılanmış ve desteklenmiştir. 2014 yılında Husilerce, Hadi yönetimine karşı gerçekleştirilen darbeyi reddeden Türkiye, Suudilerin başı çektiği Körfez koalisyonunda yer almaktan kaçınmıştır. Dile getirildiği gibi, sürecin insani krize yol açmasıyla, Türkiye'nin savaşa dair esas odağı da bu olmuştur. Aden ve Taiz kentlerinde inşa edilen iki sahra hastanesi, Türkiye'nin bu konudaki hassasiyetini ortaya koyan örneklerden yalnızca birisidir. Sonuç olarak, Türkiye, Yemen'deki insani krizin giderilmesinden ve savaş ortamına son verilmesinden yana bir tavır sergilemiştir. Lübnan'da olduğu gibi, Yemen'de de güvenlik ve istikrarın sağlanması Türkiye için bir diğer önemli husustur (Domazeti, 2022).

Bu tutum, hiç kuşkusuz, Türkiye-Yemen ilişkilerine son derece olumlu bir şekilde yansımıştır. Türkiye'nin bu tutumu Yemenli yetkililer tarafından memnuniyetle karşılanmış ve desteklemiştir. Nisan 2021'de görev süresi sona eren Türkiye'nin Yemen Büyükelçisi Faruk Bozgöz'ü Riyad'da kabul eden Yemen Dışişleri Bakanı Ahmet Avad bin Mübarek, Türkiye'nin meşru Yemen hükümetine yönelik desteğinden ve barış çalışmalarına yönelik yaptığı katkıdan dolayı duyduğu memnuniyeti bildirmiştir. Dışişleri Bakanı Mübarek, görevi süresince iki ülke arasındaki ilişkilerin geliştirilmesine yönelik yaptığı katkıdan dolayı Büyükelçi Bozgöz'den takdirle bahsetmiştir. Büyükelçi Bozgöz ise Türkiye'nin meşru

Yemen hükümetinin otoritesine, ülkenin toprak bütünlüğüne, istikrar ve güvenliğine destek sunan tavrına vurguda bulunmuştur (URL-47, 2022). Büyükelçi Bozgöz, aynı tarihlerde Yemen Şura Meclisi Başkanı Ahmet bin Dağr ile de bir araya gelmiştir. Başkan Dağr, gerçekleştirilen görüşmede Bakan Mübarek'inkine benzer söylemlerde bulunmuştur. Türkiye'nin desteğinden duyduğu memnuniyeti dile getiren Dağr, gerçekleştirilen insani yardımları, Yemen'in istikrar ve güvenliğine olan katkısı takdir etmiştir (URL-48, 2022).

Sonuç olarak, Suudi Arabistan'ı doğrudan, Türkiye'yi dolaylı olarak ilgilendiren Yemen ve Lübnan meselelerinde Türkiye, bölgesel aktör olarak ön plana çıkmayı ve bu iki ülkeyle diplomatik ilişkilerini ve karşılıklı işbirliğini geliştirmeye yönelik bir dış politika izlemektedir. Türkiye, İran-Suudi Arabistan rekabetinden istikrar ve güvenlik kaybı yaşayan bu ülkelerde “boşluk doldurucu” ve “gönül kazanan” bir anlayış içerisinde olmaktadır. Buradan hareketle, Türkiye'nin, dini ve siyasal kimlik temelli Suudi-İran kapışmasında tarihsel geçmişe (yani Osmanlıcılık kimliğine) vurgu yaptığı söylenebilir. Bu nedenle, Osmanlıcılık kimliği kullanılarak, Lübnan ve Yemen ülkeleriyle karşılıklı bağ kurulmaya çalışıldığı ve “cumhuriyetçi ve demokratik” kimliğiyle de bu ülkelerdeki halkların siyasi taleplerine kulak verilmeye çalışıldığı söylenebilir.

Yemen ve Lübnan sorunları, taraflardan en az birini doğrudan şekilde ilgilendirmediği için ikili ilişkilere olan yansıması da sınırlı olmuştur. Durum böyle görünse de, Türkiye, Yemen ve Lübnan'da Suudi Arabistan'ın dış politika icrasıyla tam olarak uyuşmayan bir biçimde hareket etmekte ve bölgesel aktör olarak Orta Doğu'da etkisini ve gücünü arttırmaya çalışmaktadır. Bu hususta bölge ülkeleriyle tarihsel geçmişini yani Osmanlıcılık kartını öne çıkaran Türkiye, bölgesel kavgaya tutuşan İran ve Suudilerin arasından daha etkili ve daha başat bir bölgesel aktör olarak ön plana çıkma eğilimindedir. Öte yandan, Suudi Arabistan'ın da bu yönde bir dış politika icrasında bulunduğu söylenebilir. Zira Suudi Arabistan, kendisini doğrudan ilgilendirmeyen, ancak Türkiye açısından hayati öneme haiz olan, Doğu Akdeniz ve Libya sorunlarında Türkiye'nin çıkarlarını baltalayan bir tavır sergilemektedir. Ancak Türkiye-Suudi Arabistan ilişkilerinde bu konuda yaşanan açmazları ele almadan önce, Türkiye'nin bu iki problemde çıkarlarının ne doğrultuda ve ne nitelikte olduğunu dile getirmek gerekmektedir.

Türkiye'nin Doğu Akdeniz üzerinde yürüttüğü politik yaklaşım çok boyutlu ve çok faktörlü bir esasa dayanmaktadır. Bu esasın temel faktör ve boyutlarından biri ise güvenlik meselesidir. Zira Suriye, Kıbrıs, Libya, Mısır, Lübnan ve Filistin gibi Türkiye'nin doğrudan veya dolaylı olarak alakadar olduğu birçok bölge Doğu Akdeniz'e sınırları olan bölgelerdir.

Bahsi geçen bölgelerin her biri, Türkiye'nin güvenlik politikasını yakından ilgilendiren ve onu şekillendiren bir niteliğe sahiptir. Doğu Akdeniz sorununun içerisinde bulunan bileşenlerden biri de ekonomidir. Doğalgaz ve petrol gibi önemli enerji kaynaklarını içerisinde barındıran ve bundan dolayı AB, ABD ve Rusya gibi global güçlerin de radarında olan bu bölge, Türkiye'nin ithalata dayanan enerji politikasını kökten değiştirecek ve dışa bağımlılığı yok edecek bir potansiyele sahiptir. Örneğin, Türkiye'nin kıta sahanlığı ve münhasır ekonomik bölge (MEB) sınırlarında keşfedeceği potansiyel doğalgaz kaynakları, doğalgaz enerjisinde Rusya'ya bağımlılığı yok edebilir. Bir diğer etken ise tarihselliktir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde Türklerin egemen olduğu Doğu Akdeniz ve Doğu Akdeniz'e kıyısı olan ülkeler, Türkiye'yle tarihsel açıdan önemli bağlara sahiptir (İnat ve Duran, 2021).

462 milyon kilometre karelik bir alanı kapsayan Doğu Akdeniz'de Türkiye'nin "Mavi Vatan" adıyla addettiği bölge, Yunanistan ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY)'nin çıkar alanlarıyla çakışmaktadır. Bu iki ülkenin Doğu Akdeniz politikaları, Türkiye'nin deniz yetki alanını sınırlandırmaktan geçmektedir. Bu amaçla hareket eden GKRY ve Yunanistan, diğer kıyıdaş ülkelerle karşılıklı MEB anlaşmaları yaparak, bölgede en uzun kıyı şeridine sahip Türkiye'nin yetki alanlarını kısıtlamaktadırlar. Örneğin, GKRY, 2007 yılında Lübnan'la, 2003 yılında Mısır'la ve 2010 yılında İsrail'le MEB anlaşmaları yapmış ve teknik olarak Türkiye ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC)'nin deniz yetki alanını sınırlandırmaya çalışmıştır (Karan ve Kocabıyık, 2021). Tam da bu nedenle Türkiye'nin Doğu Akdeniz politikasını şekillendiren kıstaslardan biri de uluslararası hukuktur. Tıpkı GKRY ve Yunanistan'ın yaptığı gibi, Libya'daki meşru Trablus hükümetiyle masaya oturularak MEB anlaşması yapılmıştır. Hatta Libya'daki çıkarların muhafaza edilmesi için Trablus hükümetiyle Libya'daki savaşta siyasi, askeri ve ekonomik işbirliği içerisine girilmiştir (İnat ve Duran, 2021). 27 Kasım 2019 tarihinde imzalanan Türkiye-Libya mutabakatı, Doğu Akdeniz'deki enerji alanındaki siyasi ve ekonomik rekabetin bir sonucu olmuştur. İmzalanan karşılıklı antlaşma, yalnızca Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki pozisyonunu kuvvetlendirmemiş, aynı zamanda Libya'daki savaşı da doğrudan etkilemiştir. Zira bu ikili antlaşma çerçevesinde hem Doğu Akdeniz'de yetki sınırları belirlenmiş hem de savunma ve güvenlik alanında oluşan işbirliği ortamı oluşturulmuştur. Böylece Türkiye, Libya'yla imzalanan Askeri ve Güvenlik İşbirliği Anlaşması'yla Libya'da yürütülen siyasi oyundaki oyuncularından biri haline gelmiştir. Libya'yla kurulan bu çok boyutlu işbirliği ortamı sayesinde, krizin karşı tarafında yer alan

Hafter hükümetinin Trablus'taki kuşatması başarısız bir şekilde neticelenmiştir. Sonuç olarak Türkiye, BM tarafından tanınan Libya'nın meşru yönetimi Ulusal Mutabakat Hükümeti (UMH)'nin kaderini değiştirmiştir. Türkiye, Libya'daki ikili yönetim krizine dahil olarak, Hafter yönetimini siyasi, askeri ve mali yönden destekleyen Suudi Arabistan, BAE ve Mısır'la resmen rakip olmuştur. Dolayısıyla, Türkiye'nin Libya'daki adımları Suudi Arabistan'la ilişkilerin boyutunu değiştiren parametrelerden biri olmuştur (Kurt, 2020).

Suudi Arabistan-BAE ekseninde oluşturulan Doğu Akdeniz politikası, Türkiye'nin Doğu Akdeniz enerji hattına egemen bir konuma erişmesini engeller nitelikte olmaktadır. Acar, Suudi-BAE ekseninin Kızıldeniz bölgesini yakından ilgilendiren Doğu Akdeniz sorununda Türkiye'nin etkisini ve güç eksenini arttırmasını tehdit olarak algıladığını ifade etmekte ve Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki çıkarlarının, Suudi Arabistan ve BAE'nin Kızıldeniz'i kendi kontrollerinde olan bir "iç deniz" haline çevirme amacına gölge düşürdüğünü açıklamaktadır (Acar, 2022).

Suudi Arabistan ve BAE'nin Libya'daki politikasının temel amacı, tıpkı Mısır'da olduğu gibi, değişim sürecini askeri bir darbe aracılığıyla otoriter bir hale getirmektir. Bu minvalde, Hafter'e verilen desteğin Sisi'ye verilen desteğe benzediği söylenebilir. Böylece Libya'da otoriter yönetim karşıtı çevreler ve İhvan yanlısı gruplar iktidardan uzaklaştırılmış olacaktır. 2014'te başlayan Hafter'in ilerleyişi ve Libya'nın yeni bir iç savaşın eşiğine daha gelişi, Suudi Arabistan, BAE ve Mısır'ın desteğiyle hız kazanmış ve derinleşmiştir. Arap Baharı olaylarında Libya'da Muammer Kaddafi yönetiminin iktidardan uzaklaştırılmasıyla başlangıç bulan "devrim kazanımlarını" korumayı ve ülke istikrarını temin etmeyi amaçlayan Hafter, dışarıdan ve ülkedeki önemli aşiretlerden aldığı destekle ülke topraklarının önemli bir kısmına egemen olmayı başarmıştır. Mısır sınırına yakın olan ve ülkenin en önemli kentlerinden biri olan Tobruk'a hakim olan Hafter, bu süreçte ihtiyaç duyduğu desteği Mısır'dan kolayca temin edebilmiştir. En nihayetinde, UMH hükümetinin ve ülkenin asıl başkenti olan Trablus'u 2019 yılında kuşatan Hafter, UMH-Türkiye arasındaki askeri ve savunma alanındaki işbirliği ortamının kurulmasıyla amacına ulaşamamıştır. Ayrıca kuşatmanın başarısız olmasında Türkiye'nin desteği hayli etkili olmuştur (Kurt, 2020).

Doğu Akdeniz'deki ulusal çıkarını ve kazanımlarını korumak için hareket eden Türkiye, Libya'da vermiş olduğu mücadelenin yanı sıra, Mısır'da otoriter Sisi yönetimiyle, Kıbrıs'ta GKRY ile, Suriye'de Esed yönetimiyle mücadele etmek durumunda kalmıştır (İnat ve Duran, 2021). Doğu Akdeniz'deki sorunun Libya'daki krizle yakından bağlantılı

olmasıyla birlikte, Suudi Arabistan, BAE ve Mısır'ın yanı sıra, GKRY, Yunanistan, İsrail de Hafter yönetimine destek vermeye başlamıştır (Kurt, 2020).

Şekil 1: Türkiye-Libya Arasında İmzalanan MEB Anlaşması'na Göre Doğu Akdeniz Sınırları (Yavuz, 2022)

Hafter'e verilen uluslararası desteğin boyutundan da anlaşılacağı gibi, Türkiye'nin Doğu Akdeniz ve Libya politikalarının sonucunda köşeye sıkışmasını ve Doğu Akdeniz'deki kazanımlarını yitirmesini amaçlayan büyük bir uluslararası muhalefet ortaya çıkmıştır. Türkiye'ye karşı bir dayanışma niteliğinde olan ve "Dostluk Formu" adı verilen bu oluşum, Yunanistan, GKRY, Mısır, Suudi Arabistan ve Bahreyn'den oluşmaktadır. Şubat 2021'de Yunanistan'ın başkenti Atina'da bir araya gelen "Dostluk Forumu" ülkeleri, Doğu Akdeniz'den Basra Körfezi'ne kadar olan bölgede işbirliği ortamının kurulmasını hedeflemişlerdir (URL-49, 2022).

Körfez ülkelerinin Doğu Akdeniz'e olan ilgisine ilişkin önemli analizlerden biri, Avrupa Dış İlişkiler Konseyi'nin resmi internet sitesinde yayınlanmıştır. Analize göre, Suudi Arabistan-BAE ile Katar arasında var olan Körfez ülkeleri arasındaki çatlağın Doğu

Akdeniz'deki Körfez politikasıyla yakından ilişkilidir. Önceki başlıklarda da anlatıldığı üzere, Katar ve Türkiye'nin 2011'den itibaren süregelen Müslüman Kardeşler odaklı politikası, İhvan örgütünü terörle ilişkilendiren Suudi Arabistan ve BAE'nin politik tavrıyla kesin ve net bir biçimde ayrılmıştır. 2013'teki darbeye keskinleşen bu uçurum, Prens Selman'ın yükselişiyle birlikte giderek ivme kazanmıştır. Selman'ın yükselişiyle beraber politik tercihlerin temeline yerleşen ve 2017 Katar krizi sırasında daha da büyüyen bu ayrışma, bölgesel rekabete yön veren etkenlerin başında gelmektedir. Suudilerin Türkiye karşıtı siyaseti, 2018'de patlak veren Kaşıkçı sorunuyla belirgin bir hal almıştır (Bianco, 2022). 2020 yılında Türk dizilerinin Suudi medyasınca yasaklanması (URL-50, 2022) ve 2021 yılı başlarında Türkiye'ye karşı başlatılan ticari ambargo, Suudilerin politik tavrını en net şekilde ortaya koyan gelişmeler olmuştur (URL-51, 2022). Ambargo ve yasaklamalara kadar varan Türkiye karşıtı siyaset, Türkiye etkisinin Libya ve Suriye'de artmasının bir sonucu olmuştur. Zira 2018 ve 2019'da Suriye'de gerçekleştirilen ZDH ve BPH, Suudi Arabistan ve diğer Körfez ülkeleri tarafından kınanmış, Suriye'nin kuzeyindeki terör oluşumlarıyla temaslar kurulmuştur. Bunlara ek olarak, Esed yönetimiyle ilişkiler yeniden kurulma aşamasına getirilmiş ve Esed yönetimi, Körfez'in bu adımıyla Türkiye'ye karşı direnç kazanmıştır. Diğer yandan, Libya'da Hafter'e büyük çapta destek sunulmuş ve Libya'da Türkiye'nin kayba uğraması hedeflenmiştir. Bu süreçte, Hafter ile Esed yönetimi arasındaki ilişkiler de sağlamlaşmış ve Türkiye karşıtı blok gittikçe genişlemiş ve derinleşmiştir. Bu derinleşme, Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki çıkarlarının sınırlandırılması ve kısıtlanmasını arzulayan kimi Avrupa ülkelerinin, Suudi Arabistan ve BAE ilişkilerini geliştirmesine de sebebiyet vermiştir. Zira Yunanistan, Kıbrıs ve Fransa'yla Suudi Arabistan ve BAE arasında politik bağlantılar kuvvetlenmiştir (Bianco, 2022). 2020 yılında Suudi Arabistan Dışişleri Bakanı Faysal bin Ferhan, GKRY'ye ziyarette bulunmuş ve Doğu Akdeniz'deki karmaşıklaşan ve giderek büyüyen sorundan endişe duyduğunu ifade etmiş ve Suudi Arabistan'ın, Rum Yönetimi'nin Kıbrıs'taki egemenliğine olan desteğini net bir biçimde belirtmiştir (Arslan, 2022). Ocak 2020'de GKRY Dışişleri Bakanı Christodoulides Riyad'a gitmiş ve Riyad'da gerçekleştirilen görüşmede Suudiler tarafından Kıbrıs sorununa dair birtakım atıflar yapılmıştır. Doğu Akdeniz'deki gerilimde Rumlardan yana tavrını açıkça belli eden Suudi Arabistan Dışişleri Bakanı Ferhan, Doğu Akdeniz'deki gelişmeler karşısında Kıbrıs çevresinde Rum egemenliğine olan Suudi desteğinin altını çizmiştir (URL-52, 2022).

2019 ve 2020 yılları boyunca Yunanistan, GKRY ile Suudi Arabistan, BAE arasında artan ziyaretler, enerji ve savunma başta olmak üzere, birçok alanda işbirliği ortamının kurulmasını da beraberinde getirmiştir. Yemen’de İran destekli Husi gruplarının füze saldırılarından iyice bunalan Suudi Arabistan, Yunanistan topraklarındaki bir Patriot füzesinin Suudi Arabistan’a kaydırılması konusunda Yunanistan’la anlaşma sağlamıştır (Bianco, 2022). 2021 yılında Suudi Arabistan topraklarına intikali tamamlanan Patriot füzelerinin, Orta Doğu ve Doğu Akdeniz’in istikrar ve güvenliğinin sağlanması amacıyla buraya yerleştirildiği Yunanistan Genelkurmay Başkanı Konstandinos Floros tarafından açıkça ifade edilmiştir (Özcan ve Durul, 2022). Belirtilen savunma anlaşması, Nisan 2021’de Prens Selman ile Yunanistan Dışişleri Bakanı Nikos Dendias arasında imzalanmıştır (Karabacak, 2022). Ayrıyeten, yaşanan bu diplomatik gelişim, yatırım alanındaki işbirliği zeminini de güçlendirmiştir. Suudi Arabistan, Yunanistan ve Kıbrıs’a olan yatırımların arttırılması sözü vermiştir (Bianco, 2022).

Türkiye-Suudi Arabistan ilişkilerinde önemli bir sorun haline gelen Lübnan, Yemen, Libya ve Doğu Akdeniz konularında belirli çıkar çatışmaları ve ihtilaflar mevcuttur. Bu çıkar uyuşmazlığı ve ihtilaflar, hiç kuşkusuz, bölgesel rekabetten ileri gelmekte ve bu rekabetin altında kimliksel birtakım politikalar ve bu kimliksel politikaların doğurduğu ulusal çıkar uyuşmazlıkları yatmaktadır. Zira Türkiye, bölgesel anlamda revizyonist ve dönüşümcü politikalarını icra etmekte, sahip olduğu Osmanlı mirası ve Laik cumhuriyetçi kimliğiyle Yemen, Lübnan ve Libya’daki halkların demokratik taleplerine, ekonomik, toplumsal ve siyasal sorunlarına çözüm bulma arayışı içerisinde bulunmaktadır. Öte yandan, Türkiye’nin bu politikası, Suudi Arabistan’ın bölgesel korumacı ve İran’ın aşırı-revizyonist politikaları arasında bir köprü görevi görmektedir. Örneğin, Yemen’de Suudi destekli Yemen hükümetinin ve İran destekli Husi gruplarının zarar verdiği halkın içinde bulunduğu bu zor ve çözümsüz durumda, insani yardımlarla Yemen halkına destek olunmakta ve bitmek bilmeyen iç savaşta arabuluculuk statüsünde önemli roller oynanmaktadır. Keza Lübnan’da ise, ülkenin ekonomik ve siyasal tıkanıklığına ve çöküşüne karşı diplomatik, siyasal ve ekonomik destekler sunan Türkiye, Suudi Arabistan-İran bölgesel rekabeti arasında sıkışıp kalan Lübnan’ın içinde bulunduğu bu zor durumu atlatması, siyasal ve ekonomik istikrarını yakalaması için önemli çabalar sarf etmektedir. Ayrıyeten Türkiye’nin, bilhassa Lübnan’da, Osmanlıcılık mirasına dair yaptığı vurgu, en iyi Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu’nun Lübnan’daki bir gazetede yayımlanan makalesinde anlaşılabilir. Buna karşın Suudi Arabistan’ın bu ülkelerdeki politikası, otoriter yönetimlerin korunması ve desteklenmesi

doğrultusunda olmakta ve bu durum Türkiye'nin politikasıyla ters düşmektedir. Örneğin, Libya'da Türkiye'nin desteklediği UMH'nin karşısında yer alan ve Libya'da büyük ihtilafa ve çatışmaya sebep olan darbeci Hafter yönetimi Suudi, BAE ve Mısır sermayesiyle desteklenmektedir. Aynı şekilde, Lübnan'da İran'ın etkisi ortadan kaldırılmaya çalışılmakta ve burada Suudi otoritesi tahsis edilmek istenmektedir. Keza Yemen'de İran destekli Husi gruplarıyla savaşıyor ve Yemen halkına büyük zararlar veren Yemen hükümeti, insani sorunlar ve kayıplar görmezden gelinerek, desteklenmekte ve ihtilafın devamlılığı için çaba sarf edilmektedir.

İki ülke ilişkilerinin zemininde bulunan bu çıkar çatışmaları, Doğu Akdeniz sorununda da yansımıştır. Suudi Arabistan, Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki kazanımlarını ortadan kaldırmak için GKRY, Yunanistan, Hafter ve Mısır hükümetiyle önemli ilişkiler kurmuş ve bu ülkelerle Türkiye aleyhinde politika icrasında bulunmuştur.

En nihayetinde, kimliksel politikaların zemin bulduğu Türkiye-Suudi Arabistan ilişkilerinde bölgesel politikalar bu kıstasa göre ilerlemektedir. Türkiye, Yemen ve Lübnan'da Suudi otoritesini sarsan politikalar icra etmekte; buna karşın Suudi Arabistan, Türkiye'yi yakından ilgilendiren Libya ve Doğu Akdeniz'de Türkiye'nin çıkarlarıyla uyuşmayan ve hatta Türk ulusal çıkarlarına zarar veren politikalar icra etmektedir.

3.2. Türkiye-Suudi Arabistan İlişkilerinin İç Politikaya Yansımaları

Son yıllarda dış politika açısından kritik öneme sahip Türkiye-Suudi Arabistan ilişkilerinde yaşanan gelişmeler, iç politikayı da önemli derecede meşgul etmektedir. Özellikle son dönemlerde ikili ilişkilerde yaşanan keskin değişimler ve politika tercihlerinin farklılaşması, Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Genel Kurul toplantılarında sıkça tartışılır hale gelmiştir. Bu hususta, TBMM'de dile getirilen en önemli nokta, anlatıldığı üzere, birçok soruna konu olan ikili ilişkilerin son dönemde pozitif bir seyirde ilerlemesi olmuştur. Yaşanan bu keskin politik değişim, muhalefet partileri tarafından tedirginlikle karşılanırken, değişimin sebebi olarak ekonomik anlamda ortaya çıkan negatif koşullar öne sürülmüştür (URL-53, 2022). Türk mallarına yönelik ambargo uygulayan ve Yunanistan ile Doğu Akdeniz sorunu üzerine görüşmeler gerçekleştiren Suudi Arabistan'a yönelik resmi ziyaretler gerçekleştirilmesinin planlanması, dikkat çekilen bir diğer husus olmuştur (URL-54, 2022). Bu nedenle, Türkiye'nin Suudi Arabistan politikasının hassas bir zeminde yer aldığı kanısına varılmış ve yaşanan bu durumun Türkiye'nin ulusal çıkarını olumsuz

etkilediği iddia edilmiştir. Buna gerekçe olarak ise, 2015 yılında Türkiye'nin Suudi Arabistan'ın Yemen politikasını destekleyen tutumu, bu tutumun akabinde değişikliğe gidilmesi ve 2015 sonrasında ikili ilişkilerin Kaşıkçı cinayeti ile birlikte olumsuzluklar silsilesine sürüklenmesi gösterilmiştir (URL-55, 2022).

Türkiye-Suudi Arabistan ve diğer Körfez devletleri arasındaki ilişkiler kapsamında Meclis'in gündemine giren bir diğer husus, son dönemlerde Türkiye'nin söz konusu ülkelerle olan çalkantılı ilişkileri noktasındadır. Bu husus kapsamında, Türkiye'nin Körfez ülkeleriyle ilişkilerinde ve Katar ile gerçekleştirilen güvenlik temelli anlaşmaların diğer Körfez ülkeleriyle olan ilişkilere yansımaları konusunda dikkat edilmesi gerektiği dile getirilmiştir (URL-56, 2022). Yine bu çerçevede dile getirilen bir açıklamada, Doğu Akdeniz'de Yunanistan, Kıbrıs, Mısır ve Körfez ülkeleri arasında oluşan ittifak ile birlikte, sürecin Türkiye'nin aleyhine işlediği çıkarımında bulunulmuştur. Türkiye'nin Orta Doğu ve Doğu Akdeniz politikalarında son derece hassas bir durumun içerisinde bulunduğu ve bu yüzden karmaşık bir politik düzlemde olan Orta Doğu ve çevresi ile dış politika icrası noktasında dikkatli olunması gerektiği vurgusu yapılmıştır (URL-57-2022).

Sonuç olarak, içerisinde bulunduğumuz son dönem dikkate alındığında, Türkiye-Suudi Arabistan ilişkileri birçok kez TBMM gündeminde yer almıştır. Türkiye'nin Orta Doğu siyasetinde son derece önemli bir yere sahip Suudi Arabistan ve diğer Körfez ülkelerinin Türkiye ile olan ilişkilerinin yapısı ve konumu defalarca kez ele alınmış ve bu hususlarda dikkat edilmesi gereken noktalar dile getirilmiştir.

4. SONUÇ

Günümüzde Orta Doğu'nun iki bölgesel gücü olan Türkiye ve Suudi Arabistan, karşılıklı ilişkilerini bölgesel süper güç olma politikası ve bölgesel politikalara yön verme üzerinden ilerletmekte ve bu nedenle ikili ilişkilerde bölgesel çatışma alanlarından doğan sorunlarla karşılaşmaktadır. Orta Doğu dış politikasını laik cumhuriyetçi ve Yeni Osmanlıcı kimliğiyle icra eden Türkiye, bölgede gerçekleşen demokratikleşme ve otoriterleşmeden kurtulma hareketlerini desteklemektedir. Türkiye'nin tam tersi bir dış politika izleyen Suudi Arabistan ise, monarşi yapıya sahip ve Vahhabi geleneğinden gelen bir kimliğe sahip olmaktadır. Suudi Arabistan'ın bu kimliksel yapısı, statükoyu korumaya meyilli, güçlü ve otoriter rejimlerin ayakta kalmasından yana bir politika izlenmesinin altında yatan sebebi teşkil etmektedir. Diğer bir deyişle, Suudi Arabistan'ın bölgesel sorunlardaki dış politikası, güçlü rejimleri veya demokratik yönetimlere ve hareketlere karşı bürokratik ve askeri hareketleri destekleyen ve bu hareketlere arka çıkan bir görünümdeydir.

İkili ilişkilerde karşılaşılan bu kimliksel politika farklılığı, en önce Mısır'da Müslüman Kardeşler üzerinde gerçekleşmiştir. İlk etapta, Suudi Arabistan'ın müttefiki olan Mübarek rejimi Suudi Arabistan tarafından desteklenmiş ve akabinde seçimle başa gelen Müslüman Kardeşler rejimine yönelik General Sisi liderliğindeki askeri harekete arka çıkmıştır. Türkiye, bu dönemde Mısır halkının demokratik taleplerinin karşılanmasından yana bir tavır sergilemiş ve Müslüman Kardeşler liderliğindeki demokratik deneyim desteklenmiştir.

Mısır'da yaşanan bu anlaşmazlık, Katar sorununa da yansımış, Katar'da yaşanan gerilimle birlikte Türkiye-Suudi Arabistan rekabeti iyiden iyiye belirginlik kazanmıştır. Katar sorununda Katar'la birlikte hareket eden Türkiye'nin, Mısır ve Suudi Arabistan ile ikili ilişkileri son derece negatif bir yönde seyretmiştir. Bölgesel rekabet, Cemal Kaşıkçı olayıyla doruğa ulaşmış, Türkiye-Suudi Arabistan mücadelesi gözle görülür bir hal almıştır.

İkili ilişkilere konu olan bir diğer ana sorun, Suriye İç Savaşı'dır. 2011'de patlak veren savaşın 2015 yılına kadarki dönemlerinde Suriyeli muhaliflerden yana bir tavır sergileyen iki ülke, bu tarihten sonra görüş ve politika açısından ayrışmaya başlamıştır. Bunun altında yatan temel sebep, Suriye'de terör örgütlerinin milli güvenliğine zarar verdiği endişesi ve görüşüne sahip olan Türkiye'nin doğrudan askeri müdahalelerle Suriye'deki gidişata yön vermesi ve bölgede aktör haline gelmesidir. Bu noktadan sonra Suudi Arabistan,

Türkiye'nin milli güvenliğine tehlike oluşturan silahlı terör örgütlerini desteklemekten kaçınmamıştır.

Türkiye-Suudi Arabistan ilişkilerinde yaşanan gerilim, bu dört ana sorunun dışında, Libya, Doğu Akdeniz, Yemen ve Lübnan meselelerine de yansımıştır. Suudi Arabistan, Libya ve Doğu Akdeniz'de Türkiye'nin milli çıkarlarının karşısında yer alan ülkeler ve hükümetlerle işbirliği içerisinde olmuştur. Türkiye ise, Yemen ve Lübnan'da etkisini sağlamlaştırmak isteyen Suudi Arabistan'a alternatif bir güç olarak, bu ülkelerdeki etkinliğini arttırmak istemiştir. Türkiye'nin Yemen ve Lübnan'da etkinliğini arttırmadaki en önemli kozu, Osmanlı İmparatorluğu döneminden ileri gelen tarihsel mirası olmuştur.

İkili ilişkilerde yaşanan tüm bu sorunlara rağmen, özellikle 2020 yılında COVID-19 salgınının küresel çapta etkili olması ve dünya ekonomisinin bundan olumsuz etkilenmesi, var olan sorunların göz ardı edilerek diplomatik kanalların daha fazla kullanılmasını da beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda, Türkiye'nin Körfez ülkeleriyle ilişkileri, ilerleyen yıllarda olumlu bir zemin kazanabilir. Türkiye-Suudi Arabistan ilişkilerine konu olan bu sorunların, soruna taraf diğer ülkeler ve hükümetlerin de dahil edildiği diplomatik girişimlerle çözülmesi ihtiyacı duyulabilir. Özetle, devletler arası ilişkilerde karşılıklı ekonomik kaygının var olması, negatif yönde ilerleyen ilişkilerin ülke çıkarlarını zedelemesi, ekonomik, ticari, siyasi, sosyal ve kültürel anlamda var olan karşılıklı bağımlılığın göz ardı edilememesi gibi faktörler, tüm kimliksel ve varlıksal farklılıklara rağmen, pozitif bir zeminde ilerleyen bir diplomatik ortam yaratabilir. Katar sorununun El-Ula Bildirisi ile çözüme kavuşturulması, Libya ve Suriye'de sıcak çatışmanın durma noktasına gelmesi ve Türkiye ile Mısır arasında diplomatik temasların yeniden kurulması (URL-58, 2022) gibi son yıllarda öne çıkan diplomatik gelişmeler, Türkiye-Suudi Arabistan ilişkilerinin pozitif anlamda gelişme kaydedebileceğini kanıtlar niteliktedir. Nisan 2022'de Cemal Kaşıkçı davasının Türkiye tarafından Suudi Arabistan'a devredilmesi de bu iddiaya kanıt oluşturmaktadır. Söz konusu cinayete ilişkin soruşturma, Türkiye'de görülen sekizinci duruşmada 11. Ağır Ceza Mahkemesi tarafından Suudi mahkemelerine devredilmiştir (URL-59, 2022). Sonuç olarak, son dönemlerde ikili ilişkilerde görülen pozitif ortam, negatifleşmeye sebep teşkil eden sorunların giderilmesine veya rafa kaldırılmasına gerekçe oluşturmaktadır. Diğer yandan, bölgesel ve küresel çapta ortaya çıkan ekonomik kaygı olgusu, ülkelerin kimliksel özelliklerinden de kaynaklanabilen birtakım sorunların göz ardı edilmesine neden olabilir.

5. KAYNAKLAR

- Acar, N.,** 2022. Suudi rejimini bekleyen asıl tehlike taht kavgaları. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/suudi-rejimini-bekleyen-asil-tehlike-taht-kavgalari/1331379>, 3 Nisan 2022.
- Acar, N.,** 2022. BAE-Suudi ekseninin Doğu Akdeniz siyaseti gerilim üretiyor. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/bae-suudi-kseninin-dogu-akdeniz-siyaseti-gerilim-uretiyor/1684532>, 5 Nisan 2022.
- Akbal, Ö.,** 2019. ABD-Suudi Arabistan siyasal ilişkileri: Bir uluslararası politika teorisi incelemesi. Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 112s.
- Akdoğan, İ.,** 2022. Körfez'in Türkiye karşıtı politikalarında yeni sahne Suriye. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/korfezin-turkiye-karsiti-politikalarinda-yeni-sahne-suriye/1812837>, 5 Nisan 2022.
- Aras, B., Akpınar, P.,** 2017. Turkish foreign policy and the Qatar Crisis. İstanbul Politikalar Merkezi, İstanbul, 3-7s.
- Arslan, İ.,** 2015. Yemen: İstikrarsızlaştırılan Bir Ülkede Bölgesel/Küresel Güç Mücadelesi. *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1:17-48.
- Arslan, M.İ.,** 2022. Suudi Arabistan Dışışleri Bakanı'ndan Kıbrıs Rum kesimine ziyaret. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/suudi-arabistan-disisleri-bakanindan-kibris-rum-kesimine-ziyaret/1934144>, 5 Nisan 2022.
- Ataman, M.,** 2009. Türkiye-Suudi Arabistan İlişkileri: Temkinli İlişkilerden Çok-Taraflı Birlikteliğe. *Ortadoğu Analiz Dergisi*, 9:72-81.
- Ataman, M.,** 2022. Zeytin Dalı'na Körfez'den Katar desteği. <https://kriterdergi.com/siyaset/zeytin-dalina-korfezden-katar-destegi>, 5 Nisan 2022.
- Bakir, A.H.,** 2022. Kral Selman'ın dış politikası: Değişimin boyutu ve fırsatlar. <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/kral-selmanin-dis-politikasi-degisimin-boyutu-ve-firsatlar>, 3 Nisan 2022.
- Başkan, B.,** 2019. Turkey between Qatar and Saudi Arabia: Changing Regional and Bilateral Realtions. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 62:85-99.
- Başkan, B.,** 2022. Körfez'in Müslüman Kardeşler ile imtihanı. <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/korfezin-musluman-kardesler-ile-imtihani>, 5 Nisan 2022.
- Bekaroğlu, E.A., Kurt, V.,** 2015. Mısır'da Otoriter Rejimin Sürekliliği ve Ordu: 'Arap Baharı' ve Sonrası Sürecin Analizi. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 2:1 36.

- Bianco, C.,** 2022. Gulf monarchies and the eastern Mediterranean: Growing ambitions. https://ecfr.eu/special/eastern_med/gcc, 5 Nisan 2022.
- Biçeroğlu, E.,** 2022. KİK'ten bildirideki maddeler dışında 'iç işlere karışmama ve terörle ortak mücadele' de çıktı. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kikten-bildirideki-maddeler-disinda-ic-islere-karismama-ve-terorle-ortak-mucadelede-cikti/2100271>, 5 Nisan 2022.
- Bodur, H.E.,** 2003. Vahhabi Hareketi ve Küresel Terör. *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2:7-20.
- Bozkurt, A.,** 2014. Hizbullah'ın Lübnan'da Kuruluşu ve Popülaritesinin Sebepleri. *Tarih Okulu Dergisi*, 17:599-627.
- Çakı, F.,** 2011. Arap Baharı: İslam Üzerine Söylemsel Dönüşümün Habercisi Mi?. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 2:123-138.
- Daban, C.,** 2017. Turgut Özal Dönemi Türkiye Dış Politikası. *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 33:77-96.
- Darwich, M.,** 2014. The Ontological (In)security of Similarity: Wahhabism versus Islamism in Saudi Foreign Policy. *German Institute of Global and Area Studies*, 263:1-26.
- Davutoğlu, A.,** 2015. Stratejik derinlik. Küre Yayınları, İstanbul, 247-453s.
- Diri, Z.,** 2018. Turgut Özal (1983-1993) dönemi Türk dış politikası. *Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul Gelişim Üniversitesi, İstanbul, 129s.
- Domazeti, R.,** 2022. Yemen krizinin çözümünde Türkiye rol alabilir mi?. <https://www.insamer.com/tr/yemen-krizinin-cozumunde-turkiye-rol-alabilir-mi-1850.html>, 5 Nisan 2022.
- Durgun, Ş.,** 2020. Türk Ulusal Kimliğinin Dönüşümü ve Yeni Osmanlıcılık. *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2:299-316.
- Efegil, E.,** 2013. Suudi Arabistan'ın Dış Politikasını Şekillendiren Faktörler. *Orta Doğu Analiz Dergisi*, 53:104-113.
- Ergin, S.,** 2022. Türkiye ile Suudi Arabistan arasındaki gerilimin arka planı. <https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/sedat-ergin/turkiye-ile-suudi-arabistan-arasindaki-gerilimin-arka-plani-40991447>, 3 Nisan 2022.
- Gall, C.,** 2022. Turkey indicts 20 Saudis in Jamal Khashoggi's killing. <https://www.nytimes.com/2020/03/25/world/europe/turkey-jamal-khashoggi-saudis.html>, 5 Nisan 2022.
- Girit, S.,** 2022. Why is Turkey standing up for Qatar?. <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-40262713>, 5 Nisan 2022.

- Göksedef, E.,** 2022. Katar’a uygulanan ablukanın kalkması Orta Doğu ve Türkiye için ne anlama geliyor?. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-55543576>, 5 Nisan 2022.
- Göksedef, E.,** 2022. Barış Pınarı Harekatı – Suriye Milli Ordusu nedir, ne zaman ve neden kuruldu?. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-49999444>, 5 Nisan 2022.
- Göksedef, E.,** 2022. Cemal Kaşıkçı cinayetinin yıl dönümü: Hangi sorular yanıtsız kaldı?. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-49900257>, 5 Nisan 2022.
- Görgülü, A.,** 2017. Katar ve Suriye Krizi. PODEM Yayınları, İstanbul, 6-14s.
- Güngördü, O.B.,** 2015. Turkey-Saudi Arabia relations since the establishment of the Saudi Kingdom. *Yüksek Lisans Tezi*, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara, 93s.
- Hıdır, Ö.,** 2022. Ortadoğu’da etnik bloklaşma ve Suudi Arabistan Şiileri. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/ortadoğu-da-etnik-bloklaşma-ve-suudi-arabistan-siileri/967060>, 5 Nisan 2022.
- İnat, K., Duran, B.,** 2020. Türkiye’nin Doğu Akdeniz politikasının temel parametreleri. *Doğu Akdeniz ve Türkiye’nin hakları*, s. 9-32, eds. İnat K., Ataman M. ve Duran B., SETA Kitapları, Ankara.
- İnce, E.,** 2017. Suriye’de Baas Rejiminin Kuruluşu ve Türkiye. *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Dergisi*, 1:261-280.
- Kalalive, S.,** 2022. Türkiye Kaşıkçı olayında çok profesyonelce davrandı. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/turkiye-kasikci-olayinda-cok-profesyonelce-davrandi/1328040>, 5 Nisan 2022.
- Kalaycı, R.,** 2018. Uluslararası sistemin, siyasal kültürün ve rejimin/devletin yapısının dış politikaya etkileri: İran, Mısır, Suudi Arabistan, Türkiye. Gündoğan Yayınları, İstanbul, 134-169s.
- Karabacak, S.,** 2022. Suudi Arabistan Veliaht Prensi ile Yunanistan Dışişleri Bakanı ortak iş birliğinin yönlerini görüştü. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/suudi-arabistan-veliaht-prensi-ile-yunanistan-disisleri-bakani-ortak-is-birliginin-yonlerini-gorustu/2215419>, 5 Nisan 2022.
- Karagüzel, A.,** 2020. Yeni Yüzyılda ABD’nin Ortadoğu Politikası: Büyük Ortadoğu Projesi. *Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi*, 2:29-48.
- Karan H., Kocabıyık B.,** 2021. Neresi ve neden Mavi Vatan. Doğu Akdeniz Sempozyumu, Ankara, 3-28s., ed. Ünüvar, N.
- Kasapoğlu, S.,** 2022. Cemal Kaşıkçı neden Suudi Arabistan’ın hedefiydi?. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-45802903>, 3 Nisan 2022.

- Keskin, Y.B.,** 2022. Türkiye-Suudi Arabistan ilişkilerinde yeni bir sayfa açılabilir mi?. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/turkiye-suudi-arabistan-iliskilerinde-yeni-bir-sayfa-acilabilir-mi/2150249>, 3 Nisan 2022.
- Khashoggi, J.,** 2022. Saudi Arabia's crown prince must restore dignity to his country by ending Yemen's cruel war. <https://www.washingtonpost.com/news/global-opinions/wp/2018/09/11/saudi-arabias-crown-prince-must-restore-dignity-to-his-country-by-ending-yemens-cruel-war/>, 5 Nisan 2022.
- Khashoggi, J.,** 2022. The U.S. is wrong about the Muslim Brotherhood- and the Arab world is suffering for it. <https://www.washingtonpost.com/news/global-opinions/wp/2018/08/28/the-u-s-is-wrong-about-the-muslim-brotherhood-and-the-arab-world-is-suffering-for-it/>, 5 Nisan 2022.
- Kiraz, S.,** 2020. Türkiye'nin Doğrudan Müdahale Öncesi Dönemde Suriye İç Savaşı'na Yönelik Dış Politikasının Analizi. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 2:99-141.
- Kirkpatrick, D.D.,** 2022. Saudi Arabia arrests 11 princes, including billionaire Alwaleed bin Talal. <https://www.nytimes.com/2017/11/04/world/middleeast/saudi-arabia-waleed-bin-talal.html>, 5 Nisan 2022.
- Kocatepe, D.,** 2017. Suudi Arabistan-İran Rekabeti: Mezhep Görünümlü Çıkar Çatışması. *ANKASAM Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 2:67-101.
- Kongar, E.,** 2012. ABD'nin siyasi İslam'la dansı. Remzi Kitabevi, İstanbul, 190-193s.
- Kurt, V.,** 2020. 27 Kasım anlaşmasından Berlin Konferansı'na Libya'da denklem. SETA Yayınları, 7-19s.
- Lowen, M.,** 2022. Jamal Khashoggi murder: What is Turkey's game with Saudi Arabia?. <https://www.bbc.com/news/world-europe-45963642>, 5 Nisan 2022.
- Mercan, M.H.,** 2017. Türkiye'nin Suriye politikasına dair yeni öneriler(Politika Notu No. 2017/1). İLKE İlim Kültür Eğitim Derneği, İstanbul, 1-15s.
- Mercan, M.H.,** 2018. Süreklilik ve Değişim Bağlamında Hamas'ın Siyasal Stratejisi. *Middle Eastern Studies*, 1:62-78.
- Neciyev, E.,** 2019. Cenevre'den Soçi'ye "Suriye" Problemine Çözüm Arayışları. *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 3:835-850.
- Nuruzzaman, M.,** 2019. Chasing the Dream: The Salman Doctrine and Saudi Arabia's Bid for Regional Dominance. *Insight Turkey Dergisi*, 3:41-51.
- Okuducu, İ.,** 2022. 5 soruda Suudi Arabistan'ın Lübnan'a yaptırımı. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/5-soruda-suudi-arabistanin-lubnana-yaptirimi/2408975>, 5 Nisan 2022.
- Oran, B.,** 2017. Türk dış politikası cilt III: Kurtuluş Savaşı'ndan bugüne olgular, belgeler, yorumlar. İletişim Yayınları, İstanbul, 404-405s.

- Oran, B.**, 2018. Türk dış politikası cilt I: Kurtuluş Savaşı'ndan bugüne olgular belgeler yorumlar. İletişim Yayınları, İstanbul, 615-652s.
- Orhan, O.**, 2011. Suriye'de Demokrasi mi İç Savaş mı?: Toplumsal-Siyasal Yapı, Değişim Senaryoları ve Türkiye. *Ortadoğu Analiz Dergisi*, 29:8-26.
- Özcan, D.G., Durul, T.**, 2022. Yunanistan Suudi Arabistan'a Patriot bataryası gönderdi. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/yunanistan-suudi-arabistan-a-patriot-bataryasi-gonderdi/2365218>, 5 Nisan 2022.
- Özdemir, Ç.**, 2022. Katar krizi ve Türkiye'nin riskli oyunu. <https://www.dw.com/tr/katar-krizi-ve-t%C3%BCrkiye-nin-riskli-oyunu/a-39543985>, 5 Nisan 2022.
- Özev, M.H.**, 2016. Siyasi Ekonomik Çıkarlar ve Kimlik Politikaları Çerçevesinde 1929 2015 Arası Türkiye-Suudi Arabistan İlişkileri. *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, 2:11-28.
- Özkır, Y.**, 2022. Türkiye'nin Kaşıkçı cinayetine yaklaşımı uluslararası kamuoyunda takdir ediliyor. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/turkiyenin-kasikci-cinayetine-yaklasimi-uluslararasi-kamuoyunda-takdir-ediliyor/1304019>, 5 Nisan 2022.
- Özkoç, Ö.**, 2020. Otoriter Rejimin İnşası ve Sürekliliği: Mısır Ordusunun Siyasal Hayattaki Rolü Üzerine Bir Değerlendirme. *The Turkish Yearbook of International Relations*, 51:91-114.
- Öztop, M.**, 2019. Suudi Arabistan Dış Politikasında Muhammed Bin Selman'ın "Bumerang" Etkisi. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 1:203-230.
- Öztürk, S.**, 2019. Nedenleri ve Sonuçları Bağlamında Yemen Savaşı. *Avrasya Etüdlere*, 55:83-98.
- Polat, D.Ş.**, 2020. Türkiye'nin Suriye'nin Kuzeyindeki Askeri Harekatının Amaçları ve Sonuçları. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 33:53-96.
- Rakipoğlu, M.**, 2022. Suud'un Suriye politikasındaki radikal değişim. <https://orsam.org.tr/tr/suudun-suriye-politikasindaki-radikal-degisim/>, 5 Nisan 2022.
- Sander, O.**, 1996. Siyasi tarih (1918-1994). İmge Kitabevi, Ankara, 77-78s.
- Sarıaslan, F.K.**, 2019. Orta Doğu ve Türkiye: Tarih, krizler ve dış politika. Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 31-239s.
- Sharma, S.**, 2022. Bin Salman's rise strains Turkey-Qatar alliance. <https://www.middleeasteye.net/news/analysis-bin-salmans-rise-strains-turkey-qatar-alliance>, 5 Nisan 2022.
- Sıradağ, A.**, 2022. İran krizi kışkıracında Türkiye ve Suudi Arabistan ilişkileri. <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/iran-krizi-kiskacinda-turkiye-ve-suudi-arabistan-iliskileri>, 3 Nisan 2022.

- Sinkaya, B.**, 2011. Geçmişten Günümüze Türkiye'nin Ortadoğu Politikası ve Batı Etkisi. *Adam Akademi*, 1:79-100.
- Taştekin, F.**, 2022. Orta Doğu'da 'yeni güç eksenı' mücadelesi: Katar hangi hesapları yapıyor?. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-46502880>, 5 Nisan 2022.
- Taştekin F.**, 2022. Suudi Arabistan-Lübnan hattında kriz: Bu noktaya nasıl gelindi, ne olacak?. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41886247>, 5 Nisan 2022.
- Telci, İ.N.**, 2022. Arap Birliği'nin Barış Pınarı muhalefeti, ikiyüzlülüğünü yansıtır. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/arap-birliginin-baris-pinari-muhalefeti-ikiyuzlulugunu-yansitir/1623846>, 5 Nisan 2022.
- Tınas, M.**, 2020. Yemen İç Savaşı'nda Husiler: Vekalet İlişkisinin Karmaşık Yapısı. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(1):117-136.
- Türk, F.**, 2009. Adalet ve Kalkınma Partisi İktidarında Türkiye Körfez Ülkeleri (Suudi Arabistan, Katar ve Kuveyt) İlişkileri. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 1:21-32.
- Uçar, F.**, 2018. Türk Düşüncesinde Osmanlılık Fikrinin Ortaya Çıkışı ve Türk Siyasal Hayatına Etkileri. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 18:81-108.
- Uçarol, R.**, 1995. Siyasi tarih (1789-1994). Filiz Kitabevi, İstanbul, 546-548s.
- URL-1**, 2022. <https://www.mfa.gov.tr/suudi-arabistan-siyasi-gorunumu.tr.mfa>. Dışişleri Bakanlığı, Suudi Arabistan'ın siyasi görünümü. 7 Nisan 2022.
- URL-2**, 2022. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41874513>. Suudi Arabistan'da yolsuzluk operasyonu: prensler ve bakanlar gözaltında. 7 Nisan 2022.
- URL-3**, 2022. <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-41881058>. Saudi prince killed in helicopter crash near Yemen border. 7 Nisan 2022.
- URL-4**, 2022. <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-40354415>. Saudi Crown Prince Mohammed bin Salman, powder behind the throne. 7 Nisan 2022.
- URL-5**, 2022. <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-45900684>. Jamal Khashoggi: Saudi journalist in his own words. 7 Nisan 2022.
- URL-6**, 2022. <https://www.aljazeera.com/news/2021/4/2/saudi-fm-says-normalisation-with-israel-extremely-helpful>. Saudi FM: Deal with Israel will be 'extremely helpful' for region. 7 Nisan 2022.
- URL-7**, 2022. <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-kik-yuksek-duzeyli-stratejik-diialog-disisleri-bakanlari-toplantisi-istanbulda-duzenleniyor.tr.mfa>. Türkiye-KİK Yüksek Düzeyli Stratejik Diyalog Dışişleri Bakanları Toplantısı İstanbul'da düzenleniyor. 7 Nisan 2022.

- URL-8,** 2022. <https://www.cnnturk.com/dunya/veliaht-prensten-kriz-cikaracak-sozler-turkiye-katar-ve-iran-seytan-ucgeni>. Veliaht Prens'ten kriz çıkaracak sözler: Türkiye, Katar ve İran şeytan üçgeni. 7 Nisan 2022.
- URL-9,** 2022. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-51629911>. Hüsnü Mübarek öldü: Mısır'ı 30 yıl yönetip Arap Baharı sonrası yargılanan lider kimdir?. 7 Nisan 2022.
- URL-10,** 2022. <https://www.aljazeera.com/news/2021/1/14/arab-spring-ten-years-on>. Timeline: How the Arab Spring unfolded. 7 Nisan 2022.
- URL-11,** 2022. <https://www.nytimes.com/2013/08/20/world/middleeast/saudi-arabia-vows-to-back-egypts-rulers.html>. Saudi Arabia promises to aid Egypt's regime. 7 Nisan 2022.
- URL-12,** 2022. <http://www.aljazeera.com.tr/haber/misira-tarihi-ziyaret>. Mısır'a tarihi ziyaret. 7 Nisan 2022.
- URL-13,** 2022. <https://www.aljazeera.com/news/2012/7/12/egypts-morsi-visits-saudi-for-security-talks>. Egypt's Morsi visits Saudi for security talks. 7 Nisan 2022.
- URL-14,** 2022. https://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/11/131123_misir_turkiye. Mısır, Türkiye büyükelçisini istenmeyen adam ilan etti. 7 Nisan 2022.
- URL-15,** 2022. <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-26487092>. Saudi Arabia declares Muslim Brotherhood 'terrorist group'. 7 Nisan 2022.
- URL-16,** 2022. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-40159120>. 6 soruda Katar krizi. 7 Nisan 2022.
- URL-17,** 2022. <https://www.gulf-times.com/story/668059/Qatar-continues-lead-as-world-s-safest-country-Num>. Qatar continues lead as world's safest country: Numbeo Index. 7 Nisan 2022.
- URL-18,** 2022. <https://www.mfa.gov.tr/katar-kunyesi.tr.mfa>. Dışişleri Bakanlığı, Katar'ın ülke künyesi. 7 Nisan 2022.
- URL-19,** 2022. <https://www.reuters.com/article/cnews-us-egypt-brotherhood-qatar-idCABREA0304W20140104>. Egypt summons Qatari envoy after criticisms of crackdown. 7 Nisan 2022.
- URL-20,** 2022. <http://www.aljazeera.com.tr/haber/suudi-arabistandan-misira-ziyaret>. Suudi Arabistan'dan Mısır'a ziyaret. 7 Nisan 2022.
- URL-21,** 2022. <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/cumhurbaskani-gul-arabistana-gidiyor/212301>. Cumhurbaşkanı Gül Arabistan'a gidiyor. 7 Nisan 2022.
- URL-22,** 2022. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/06/20150608-1-1.pdf>. Türkiye ile Katar arasında imzalanan askeri anlaşma. 7 Nisan 2022.

- URL-23,** 2022. <https://tccb.gov.tr/haberler/410/1349/turkiye-ve-katar-arasindaki-ekonomik-iliskiler-zirve-adim-mahiyetinde-olacak>. Türkiye ve Katar arasındaki ekonomik ilişkiler zirve adım mahiyetinde olacak. 7 Nisan 2022.
- URL-24,** 2022. <https://saudigazette.com.sa/article/602182/SAUDI-ARABIA/GCC-summit-turns-a-page-bringing-total-end-to-dispute-with-Qatar-Prince-Faisal>. GCC summit turns a page, bringing total end to dispute with Qatar: Prince Faisal. 7 Nisan 2022.
- URL-25,** 2022. <https://saudigazette.com.sa/article/602175/SAUDI-ARABIA/Crown-Prince-meets-with-Qatars-Emir-on-sidelines-of-GCC-summit>. Crown Prince meets with Qatar’s Emir on sidelines of GCC summit. 7 Nisan 2022.
- URL-26,** 2022. <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-suriye-siyasi-iliskileri-.tr.mfa>. Dışışleri Bakanlığı, Türkiye-Suriye ilişkileri. 7 Nisan 2022.
- URL-27,** 2022. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/6-saatlik-kritik-gorusmeden-ilk-detaylar-18446872>. Davutoğlu-Esad görüşmesi. 7 Nisan 2022.
- URL-28,** 2022. https://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/09/110914_erdogan_syria. Erdoğan: Esad’a halkı da inanmıyor, biz de. 7 Nisan 2022.
- URL-29,** 2022. <https://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-davutoglu-suriye-ulusal-koalisyonu-baskani-jarbayi-kabul-etti.tr.mfa>. Dışışleri Bakanı Davutoğlu Suriye Ulusal Koalisyonu Başkanı Jarba’yı kabul etti. 7 Nisan 2022.
- URL-30,** 2022. <http://www.aljazeera.com.tr/haber/turkiyeden-suriyeye-dokuz-maddelik-yaptirim>. Türkiye’den Suriye’ye dokuz maddelik yaptırım. 9 Nisan 2022.
- URL-31,** 2022. https://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-davutoglu-_suriye-halkini-daha-parlak-bir-gelecek-bekliyor_-turkiye-bu-yolda-onlari-yaninda-yer-alacaktır.tr.mfa. Dışışleri Bakanı Davutoğlu “Suriye halkını daha parlak bir gelecek bekliyor. Türkiye bu yolda onların yanında yer alacaktır”. 9 Nisan 2022.
- URL-32,** 2022. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-50147894>. Barış Pınarı Harekatı- Milli Savunma Bakanlığı: Bu aşamada yeni bir harekata gerek kalmadı. 9 Nisan 2022.
- URL-33,** 2022. <https://www2.tbmm.gov.tr/d23/1/1-1009.pdf>. Türkiye Cumhuriyeti ile Suriye Arap Cumhuriyeti arasında imzalanan Şubat 2011 tarihli Terör ve Terör Örgütlerine Karşı Ortak İşbirliği Anlaşması. 9 Nisan 2022.
- URL-34,** 2022. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-42862756>. Özgür Suriye Ordusu nedir: 2011’den 2018’e örgütün yaşadığı dönüşüm. 9 Nisan 2022.
- URL-35,** 2022. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-46628698>. ABD Suriye’den çekiliyor. 9 Nisan 2022.
- URL-36,** 2022. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abdnin-patriot-hava-savunma-sistemini-bolgeden-cekmesinin-ardindan-suudi-arabistan-ne-yapacak/2373823>. ABD’nin

Patriot hava savunma sistemini bölgeden çekmesinin ardından Suudi Arabistan ne yapacak?. 9 Nisan 2022.

URL-37, 2022. <https://saudigazette.com.sa/article/610166/SAUDI-ARABIA/Saudi-Arabia-Russia-ink-agreement-to-develop-joint-military-cooperation>. Saudi Arabia, Russia ink agreement to develop joint military cooperation. 9 Nisan 2022.

URL-38, 2022. <https://www.dailysabah.com/americas/2018/10/17/us-receives-100m-for-ypg-in-syria-from-saudi-government-as-pompeo-lands-in-riyadh-report>. US receives \$100M for YPG in Syria from Saudi government as Pompeo lands in Riyadh: report. 9 Nisan 2022.

URL-39, 2022. <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/suudiler-ihvani-mufredattan-cikariyor-40780286>. Suudiler, İhvan'ı müfredattan çıkartıyor. 9 Nisan 2022.

URL-40, 2022. <https://www.iletisim.gov.tr>. "Turkey will continue its efforts to shed light on the Khashoggi murder". 9 Nisan 2022.

URL-41, 2022. <https://www.dailysabah.com/diplomacy/2018/10/24/erdogan-crown-prince-salman-discuss-khashoggi-case>. Erdoğan, Crown Prince Salman discuss Khashoggi case. 9 Nisan 2022.

URL-42, 2022. <https://www.iha.com.tr/habercumhurbaskanierdogandankasikciaciklamasi-ses-kayitlarinda755089/>. Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan Kaşıkçı açıklaması! 'Ses kayıtlarında...'. 9 Nisan 2022.

URL-43, 2022. <https://www.economist.com/the-economist-explains/2018/11/01/how-the-killing-of-jamal-khashoggi-affects-turkish-saudi-relations>. How the killing of Jamal Khashoggi affects Turkish-Saudi relations. 9 Nisan 2022.

URL-44, 2022. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-46502882>. Cemal Kaşıkçı cinayeti – Adalet Bakanı Gül'den Türkiye'nin iade talebini reddeden Suudi Arabistan'a yanıt: Yapıcı bir tavır göremedik. 9 Nisan 2022.

URL-45, 2022. <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-29319423>. Yemen: Why is the war there getting more violent?. 9 Nisan 2022.

URL-46, 2022. <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/disisleri-bakani-cavusoglu-lubnandaki-el-cumhuriye-gazetesine-makale-yazdi-yardima-kosan-ilk-biz-olduk-41940396>. Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu Lübnan'daki El-Cumhuriye gazetesine makale yazdı: Yardıma koşan ilk biz olduk. 9 Nisan 2022.

URL-47, 2022. <https://www.trthaber.com/haber/dunya/yemen-turkiyenin-ulkedeki-baris-cabalarini-desteklemesinden-memnun-570040.html>. Yemen, Türkiye'nin ülkedeki barış çabalarını desteklemesinden memnun. 9 Nisan 2022.

URL-48, 2022. <https://www.trthaber.com/haber/dunya/yemenden-turkiyenin-tavrina-takdir-570437.html>. Yemen'den Türkiye'nin tavrına takdir. 9 Nisan 2022.

- URL-49,** 2022. <https://www.dw.com/tr/akdenizde-turkiyeye-karsi-dayanisma-mesaji-56537225>. Akdeniz’de Türkiye’ye karşı dayanışma mesajı. 9 Nisan 2022.
- URL-50,** 2022. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-43372733>. Suudi medya kuruluşu MBC’nin dizi yasağı Türkiye karşıtlığını körükledi. 9 Nisan 2022.
- URL-51,** 2022. <https://tr.euronews.com/2021/04/01/suudi-arabistan-n-turk-mallar-na-uygulad-g-boykot-sonras-karaborsa-olustu>. Suudi Arabistan’ın Türk mallarına uyguladığı boykot sonrası karaborsa oluştu. 9 Nisan 2022.
- URL-52,** 2022. <https://www.dailysabah.com/diplomacy/2020/01/22/saudi-arabia-pledges-full-support-to-greek-cypriot-administration>. Saudi Arabia pledges full support to Greek Cypriot administration. 9 Nisan 2022.
- URL-53,** 2022. <https://www.tbmm.gov.tr>. TBMM Genel Kurul Tutanağı 27. Dönem 5. Yasama Yılı 56. Birleşim 22 Şubat 2022 Salı Sayfa 46. 9 Nisan 2022.
- URL-54,** 2022. <https://www.tbmm.gov.tr>. TBMM Genel Kurul Tutanağı 27. Dönem 5. Yasama Yılı 55. Birleşim 17 Şubat 2022 Perşembe Sayfa 51. 9 Nisan 2022.
- URL-55,** 2022. <https://www.tbmm.gov.tr>. TBMM Genel Kurul Tutanağı 27. Dönem 5. Yasama Yılı 51. Birleşim 2 Şubat 2022 Çarşamba Sayfa 21. 9 Nisan 2022.
- URL-56,** 2022. <https://www.tbmm.gov.tr>. TBMM Genel Kurul Tutanağı 27. Dönem 5. Yasama Yılı 18. Birleşim 11 Kasım 2021 Perşembe Sayfa 52. 9 Nisan 2022.
- URL-57,** 2022. <https://www.tbmm.gov.tr>. TBMM Genel Kurul Tutanağı 27. Dönem 5. Yasama Yılı 17. Birleşim 10 Kasım 2021 Perşembe Sayfa 68. 9 Nisan 2022.
- URL-58,** 2022. <https://www.aa.com.tr/tr/pg/foto-galeri/turk-heyeti-misirda/0>. Türk heyeti Mısır’da. 9 Nisan 2022.
- URL-59,** 2022. <https://www.amerikaninsesi.com/a/kasikci-davasi-suudi-arabistana-devrediliyor/6518808.html>. Kaşıkçı dosyası Suudi Arabistan’a gönderildi. 4 Haziran 2022.
- Yavuz, T.,** 2022. Türkiye ile Libya arasındaki anlaşma bölgenin ‘enerjisini’ artıracak. <https://www.aa.com.tr/tr/libya/turkiye-ile-libya-arasindaki-anlasma-bolgenin-enerjisini-artiracak-/1673492>, 5 Nisan 2022.
- Yetim, M., Akcan, N.,** 2020. Türkiye-KİK İlişkilerinde Siyaset-Ticaret Etkileşimi. ORSAM Analiz-248.
- Yetim, M.,** 2022. Türkiye’nin Lübnan aktivizminde belirginleşen motivasyonlar. <https://www.sabah.com.tr/yazarlar/perspektif/mustafa-yetim/2021/11/20/turkiyenin-lubnan-aktivizminde-belirginlesen-motivasyonlar>, 5 Nisan 2022.

Yıldız, H., 2013. Hukuk Devleti'nin Gelişim Sürecinde Mülk Devleti ve Polis Devletinin Yeri. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 15(2):211-230.

Yousef, M., 2022. İhvan yöneticisi Katar'dan Türkiye'ye geldi. <http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/ihvan-yoneticisi-katardan-turkiyeye-geldi>, 5 Nisan 2022.

